

Landesbibliothek Oldenburg

Digitalisierung von Drucken

M. Tvllivs Cicero Mannvcciorvm Commentariis Illvstratvs antiquaeq. lectioni restitutus

Continens Libros III. de Officijs, Dialogus de Senectute, de Amicitia,
Paradoxa, Somnium Scipionis, ex VI. lib. de Rep.

Cicero, Marcus Tullius

Venetiis, 1583

M Tvillii Ciceronis De Officiis Ad Marcvm Filivm Liber I[1].

[urn:nbn:de:gbv:45:1-770616](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:gbv:45:1-770616)

M. TVLLII. CICERONIS

DE OFFICIIS

AD MARCVM. FILIVM

LIBER. I

CICERO

QUAE AD MODVM officia ducerentur ab honestate, Marce fili, atque ab omni genere uirtutis, satis explicatum arbitror libro superiore. sequitur, ut haec officiorum genera persequar, quae pertinent ad uitae cultum, & ad earum rerum, quibus utuntur homines, facultatem, ad opes, ad copias. in quo tum quaeri dixi, quid utile, quid inuile: tum, ex utilibus, quid utilius, aut quid maxime utile. de quibus dicere aggrediar, si pauca prius de instituto, ac de iudicio meo dixerim. Quamquam enim libri nostri complures non modo ad legendi, sed etiam ad scribendi studium excitauerunt: tamen interdum uereor, ne quibusdam bonis uiris philosophiae nomen sit inuisum, mirenturque in ea tantum me operae, & temporis ponere. Ego autem, quam diu resp. per eos regebatur, quibus se ipsa commiserat, omnes meas curas, cogitationesque in eam conferebam. cum autem dominatu unius omnia tenerentur; neque esset usquam consilio, aut auctoritati locus; socios denique tuendae resp. summos uiros amisissem; nec me angoribus dedidi, quibus essem cōsecutus, nisi ijs restituissem; nec rursum indignis homine docto uoluptatibus. atque utinam resp. stetitset, quo coeperat, statu, nec in homines non tam commutandarum rerum, quam euertendarum, cupidus incidisset. primum enim, ut stante resp. facere solebamus, in agendo plus, quam in scribendo, operae poneremus: deinde, ipsis scriptis non ea, quae nunc, sed actiones nostras mandarem, ut saepe fecimus. cum autem resp. in qua omnis mea cura, cogitatio, opera poni solebat, nulla esset omnino; illae scilicet litterae conticuerunt, forenses, & senatoriae. nihil autem agere cum animus non posset, in ijs studijs ab initio uersatus aetatis; existimaui honestissime molestias deponi posse, si me ad philosophiam retulisset. cui cum multum adolescens, discendi causa, temporis tribuissem; postea quam honoribus inseruire

coepi, meque totum resp. tradidi, tantum erat philosophiae loci, quantum super fuerat amicorum, et resp. temporis. id autem omne consumebatur in legendo: scribendi otium non erat. Maximis igitur in malis hoc tantum boni affecuti uidemur, ut ea litteris mandarem, quae nec satis erant nota nostris, & erant cognitione dignissima. quid est enim, per deos, optabilius sapientiae? quid praestantius? quid homini melius? quid homine dignius? hanc qui expetunt igitur, philosophi nominantur: nec quidquam aliud est philosophia, si interpretari uelis, quam studium sapientiae. Sapientia autem est, ut a ueteribus philosophis definitum est, rerum diuinarum, & humanarum, causarumque, quibus haec res continentur, scientia. cuius studium qui uituperat, haud sane intelligo, quidnam sit, quod laudandum putet. nam, siue oblectatio quaeritur animi, requiesque curarum; quae conferri cum eorum studijs potest, qui semper aliquid acquirunt, quod spectet, & ualeat ad bene, beateque uiuendum: siue ratio constantiae, uirtutisque quaeritur; aut haec ars est, aut nulla omnino, per quam eas assequamur. nullam uero dicere maximarum rerum artem esse, cum minimarum sine arte nulla sit, hominum est parum considerate loquentium, atque in maximis rebus errantium. si autem est aliqua disciplina uirtutis; ubi ea quaeretur, cum ab hoc discendi genere discesseris? Sed haec, cum ad philosophiam cohortamur, accuratius solent disputari: quod alio quodam libro fecimus. hoc autem tempore tantum nobis declarandum fuit, cur, oratori resp. muneribus, ad hoc nos studium potissimum contulissimus. Occurritur autem nobis, & quidem a doctis, & eruditis, quaerentibus, satis ne constanter facere uideamur, qui, cum percipi nihil posse dicamus, tamen & alijs de rebus differere soleamus, & hoc ipso tempore praecepta officij persequamur. Quibus uellem satis cognita esset nostra sententia. non enim sumus ij, quorum uagetur animus errore, nec habeat unquam, quid sequatur. quae enim esset ista mens, uel quae uita potius, non solum disputandi, sed etiam uiuendi ratione sublata? nos autem, ut ceteri, qui alia certa, alia

incerta

incerta esse dicunt, sic, ab his dissentientes, alia probabilia, contra, alia improbabilia esse dicimus. quid est ergo, quod me impediatur, ea, quae mihi probabilia videantur, sequi; quae contra, improbare; atque affirmandi arrogantiam vitare, fugere temeritatem, quae a sapientia dissidet plurimum? Contra autem omnia disputatur a nostris, quod hoc ipsum probabile e lucere non posset, nisi ex

utraque parte causarum esset facta contentio. Sed haec explanata sunt in Academicis nostris satis, ut arbitror, diligenter. Tibi autem, mi Cicero, quamquam in antiquissima, nobilissimaque philosophia Cratippo auctore versaris, is simillimo, qui ista praecelara pepererunt; tamen haec nostra, finitima uestris, ignota esse nolui. Sed iam ad instituta pergamus.

EXPLANATIO

VEMADMODVM officia ducebantur ab honestate, Marce fili, & tres partes Cicero complectitur hoc prooemio. Proponit primum, quae secundi libri futura disputatio sit. Deinde respondet ijs, qui suum consilium de colenda, Latiniq. literis illustranda philosophia ideo fortasse non probarent, quod homo reip. deditus, & in ea administranda diu cum laude uersatus, omnia rerum actione, Romanae gentis propria, ad bonarum artium, quae Graecos magis decere uiderentur, libenter amplecteretur. in qua parte, cum eas causas exposuit, quibus excusari iure posset, ornata philosophia diuinis laudibus. Tertio loco nihil a se ostendit inconstanter fieri, quod Academicus cum esset, idest ex eo philosophorum genere, qui percipi nihil posse putant, officiorum tamen praecepta persequatur. Dicit autem, *Officia ducebantur ab honestate*, quia ex quattuor uirtutibus honestum, ex honesto autem oritur officium. de quo lib. I. Atque, ab ijs rebus, quae sunt in iure societatis humanae, quemadmodum ducebatur honestum, ex quo aptum est officium, satis fere diximus. **AB omni genere uirtutis**, & a prudentia, a iustitia, cui coniuncta beneficentia est, a fortitudine, a temperantia. attingit eum locum, quem libro primo descripsit his uerbis: Omne, quod honestum est, id quattuor partium oritur ex aliqua. aut enim in perspicentia ueri, sollertiaq. uersatur; aut in hominum societate tuenda, tribuendoq. suum cuique, & rerum contractarum fide: aut in animi excessu, atque inuicti magnitudine, ac robore: aut in omnium, quae fiunt, quaeq. dicuntur, ordine, & modo, in quo inest modestia, & temperantia. Ibidem infra: Intelligendum est autem, cum proposita sint genera quattuor, e quibus honestas, officiumq. manaret, splendidissimum uideri, quod animo magno, elatoque, humanaq. res despiciente, factum sit. Et, in eodem extremo libro: Cum omnis honestas manet a partibus quattuor, quarum una sit cognitionis, altera communitatis, tertia magnanimitatis, quarta moderationis: hae in deligendo officio saepe inter se comparantur, necesse est. *Virtutis*: Virtutem uocat & Prudentiam: quod Aristoteles non sentit, tres tantum hoc nomine dignatus. **SEQUITUR**, & quod nos, Superest, Remanet. Sic lib. I. Sequitur, ut de una reliqua parte honestatis dicendum sit. **UT haec officiorum genera persequar, quae pertinent ad uitae cultum**, & ut disputem de utili. Infra: Hoc autem, de quo nunc agimus, id ipsum est, quod utile appellatur. Persequamur, legebat Vbalinus, quo modo est in ueteribus duobus. **AD earum rerum, &c.** Graeci, *τὰ χρονα*. **FACVLTATEM, opes, copias**, & Lib. I. Ad uitae commoditatem, iucunditatemque, ad facultates rerum, atque copias, ad opes, ad potentiam, quibus & se possint iuuare, & suos, conducit id, nec ne, de quo deliberant. **DIXI**, & libro superiore. **TVM, ex uilibus quid uti ius, aut quid maxime utile**, & absunt haec a sex antiquis libris, & Tertii. Et sane recte abesse, docti uiri iudicant. **DE instituto**, & quod me ad scribendum contulerim, ut philosophiam Latinis literis illustrarem. **DE iudicio meo** & quod haec mihi studia, cum illae, rep. oppressa, conticissent litterae forenses, ac senatoriae, colenda maxime iudicauerim. **LIBRI nostri** & de Philosophia scripti. nam de Officijs postremi fuere, Caesare interfecto. **COMPLURES** & ut Brutum, Varronem, alios. **LEGENDI** & scripta ab alijs. **SCRIBENDI** & de Philosophia. **BONIS uiris** & idest, fatuis. quod Graeci, *σοφιστῶν*. **INUISVM**, & quia nos auocet a rebus gerendis. boni autem uiri actionem plus prodesse reip. putant, quam contemplationem. De iisdem lib. II. Acad. Sunt enim multi, qui omnino non ament Graecae litteras; plures, qui philosophiam; reliqui, qui etiam si haec non improbant, tamen earum rerum disputationem principibus ciuitatis non ita decoram putent. Philosophos S. C. urbe eiectos, scribit Agellius lib. xv. cap. xi. Et Cicero Tusc. I. Philosophiam ad suam usque aetatem latuisse ait, nec ullum habuisse lumen litterarum Latinarum, quam illustrandam, & excitandam sibi otioso constituit. **MIRENTVR Q.** in ea tantum me operat, & temporis ponere. & Lib. I. de Fin. quattuor hominum genera commemorat, qui studium Philosophiae Latinis literis explicandae non probarent, ac de secundo quidem genere sic: Quidam autem id non totum reprehendunt, si remissius agatur; sed tantum studium, tam multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Et paulo post: Qui autem, si maxime hoc placeat, moderatius tamen id uolunt fieri, difficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod semel admissum coerceri, reprimiq. non potest. Ego autem, & defensionis initium. ut in epistola ad Lentulum: Ego autem cum illa sequor, quae paulo ante proposui, tum hoc non in postremis, de quo coepera exponere, non offendere eudem bonorum sensum, Lentule, quem reliquisti. Videndus Plutarchus in Cicerone, & praefatio Tusc. & ep. 8. lib. IX. Fam. ad Varronem, de Academicis. **REGEBATVR**, & duo ueteres libri, Gerebatur, Recte. Idem mendum irreperat in Ouid. Metam. xv. Exemploq. suo mores reget. quo loco in ueteribus quibusdam exemplaribus, Geret, legi, obseruauit & probitatis, & litterarum laude insignis, mihiq. summa amicitia coniunctus, Hercules Ciofanus in ijs Observationibus, quas in ipsum Poetam edidit. **QUIBUS se ipsa commiserat**, & commiserat

miserat se senatui, populoq. Romano: nunc omnis ad unum armis translata potestas est. **CVRAS**, cogitationesq. hinc Augustus ad nepotem suum, magna horum librorum parte lecta, dixit, Eloquens, eloquens, fili, fuit hic uir, & amans patriae. **CVM autem dominatu unius omnia tenebantur**; Caesaris *μὲν ἀρχὴν* designat: quam nunquam Tyrannidis nomine appellauit. Dicit idem lib. II. de Diuin. Ac mihi quidem explicandae philosophiae causam attulit grauis castus ciuitatis; cum, in armis ciuilibus, nec tueri meo more temp. nec nihil agere poteram; nec, quid potius, quod quidem me dignum esset, agerem, reperiebam. **CONSILIO**, liberae enim sententiae dici non poterant. **AUCTORITATI** senatus enim auctoritas iacebat. **DEDIDI**, sic octo ueteres libri, & Tertii. Elegantius uerbum, & ad rem significandam aptius. **QVO coeperat**, statim post Caesaris necem, uidebatur enim restituta resp. ideo dixit lib. II. de Diuin. Nunc, quoniam de rep. consuli coepti sumus, tribuenda est opera reip. uel omnis potius in ea cogitatio, & cura ponenda: tantumq. huic studio relinquendum, quantum trahabit a publico officio, & munere. **TAM commutandarum rerum**, hoc loco huiusmodi commutationes minime mirandas, uel nouas esse dicit. Et lib. II. de Diuin. eas Platonis auctoritate probat: his uerbis: Id ipsum a Platone, philosophiaq. didiceram, naturales esse conuersiones quasdam rerum publicarum, ut eae tum a principibus tenerentur, tum a populis, aliquando a singulis. **QVAM euertendarum** ut esset non aliqua, sed nulla penitus resp. Antonium consulem notat, longe improbiorem Caesare dominum: **IN agendo plus, quam in scribendo**, pleraque enim scripsit euerfa rep. **ACTIONES nostras** quae ageremus uel in foro defendendis amicis, uel in senatu pro rep. Ad hanc sententiam pertinet id, quod sequitur: Illae scilicet litterae conticuerunt forenses, & senatoriae. Quinctilianus ait commentarios orationum Ciceronianarum ita esse exactos, ut ab ipso sibi in memoriam posteritatis uideantur compositi. Et ipse in Bruto scribit, se orationes suas non minus diligenter elaboratas etiam, quam elucubratas attulisse. **UT saepe fecimus**, multas enim scripsit orationes in foro habitas, aliquot in senatu, unam in Rullum, duas in Catilinam; eam, qua senatui gratias egit, in patriam restitutus, de harusp. resp. de prouinciis cons. & de consulatu suo, & de temporibus suis. Orationes autem significat, cum infert, Litterae forenses. **NVLLA esset omnino**; exstineta, oppressa impio dominatu. **CONTICVERUNT**, ita conticuerunt litterae illae forenses, & senatoriae, ut conticuit mea uox in foro, & in senatu. quae enim uel in foro, uel in senatu agerem, ea litteris mandabam. sublatis autem & forensibus actionibus, & senatoriis, quod scriberem, non erat. **NIHIL autem agere cum animus non posset**, eo Cicero natus erat ingenio, ut inani tempus otio consumere non posset. propterea scripsit ad fratrem: Scribebam illa, quae dixeram, *πολιτικά*, spissum sane opus, & operosum; sed, si ex sententia successerit, bene erit opera posita: sin minus, in illud ipsum mare deliciemus, quod scribentes spectabamus. aggrediemur alia, quoniam quiescere non possumus. Loquitur igitur non communiter de quocumque animo, ut nonnulli existimant, sed de suo, subiecta causa, cur se ad philosophiam retulerit, quia regustare animus eadem studia cupierit, in quibus ab initio uersatus esset. **IN his studiis** forensibus, & senatoriis, quae mihi uis temporum eripuit. **AB initio uersatus actatis**; a prima aetate, quam aetatis suae partem copiose narrat in Bruto. Vide & Plutarchum in eius uita. **EXISTIMAVI honestissime posse deponi**, deponi curam, cogitationem, operam: quae supra dicta sunt, ut, Deponi, accipiat pro poni, quod Nonii testimonio probatur. cuius haec sunt uerba: Deponere, est ponere. Virg. Buc. De grege non ausum quidquam deponere tecum. M. Tull. Off. lib. 2. Existimavi honestissime molestias posse deponi, ubi me ad philosophiam retulissen. Sed, Molestias, delendum, recte, docti, ac diligentes uiri ante nos admonuerunt. abest autem a sex meis libris. & Tertii, nec requiritur a sententia: cum, Deponi, referatur, ut dixi, ad illa superiora, Cura, cogitatio, opera. Et ipse Nonius, cum Deponere, interpretatur Ponere, ostendit, uerbum, Molestias, locum non habere. quamquam ex uulgatis libris additum in omnibus Nonii exemplaribus legatur. **Honestissime**: propter ipsius philosophiae praestantiam: de qua proxime subiicitur. **Deponi**: abducit enim ab angoribus animum philosophia, recreatque, ac reficit languentem salutaris doctrinae remediis. unde illa ad Sulpicium: Tantum dicam, me, posteaquam illi arti, cui studueram, nihil esse loci neque in curia, neque in foro uiderim, omnem meam curam, atque operam ad philosophiam contulisse: quare non equidem te moneo, sed mihi ita persuasi, te quoque in iisdem uersari rebus, quae etiam si minus prodesse, animum tamen a sollicitudine abducerent. Et ad Varronem: Stet nobis illud, una uiuere in studiis nostris: a quibus antea delectationem modo petebamus, nunc uero etiam salutem. **SI me ad philosophiam retulissen**, cultam antea. ut in Tusc. I. Cum defensionum laboribus, senatoriisq. muneribus aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus, retuli me, Brute, te hortante maxime, ad ea studia, quae, retenta animo, remissa temporibus, longo interuallo intermissa reuocaui: & cum omnium artium, quae ad rectam uiuendi uiam pertinerent, ratio, & disciplina studio sapientiae, quae philosophia dicitur, contineretur, hoc mihi Latinis litteris illustrandum putauit. **DISCENDI causa**, ut eloquentiam grauiorum artium instrumento, & quasi dote, locupletarem. **HONORIBVS inseruire** more ambitiosorum. Plutarchus ait, Ciceronem, laudis cupiditate, diligentius ad rep. animum adiecisse. **QVANTVM superauerat amicorum, & reip. temporis**, quantum ab amicis, & a rep. concedebatur, quantum superauerat temporis agendis in foro causis amicorum, capiendis in senatu de rep. consiliis; tantum erat philosophiae loci. Inuitabatur Censorii Catonis industriam; qui, si quando otium nactus esset, ad studia se litterarum referebat. *Ἀναπαύσσειν*, inquit Plutarchus, *ἐχέτω καὶ παιδείας, ὅπως γὰρ οὐκ αὐτὸς τὰ σωτῆρα θεσθεὶ τὰ βιβλία, καὶ τὸ γράφειν*. Nam & rusticam rem exercebat, de qua etiam libros composuit. Praeceptum Platonis est ἐν τῷ τῶν Πολιτικῶν 2. ut plurimum temporis in philosophia ponatur, deinde, cum res posset, resp. administraretur, Mendose in aliis libris, Temporibus: contra ueteres meos omnes, & Ter-

& Tertii. *IN legendo*, & in legendis philosophorum libris. Legendi autem maxime cupidum fuisse Ciceronem, scribunt Plutarchus, & Tertullianus. *SCRIBENDI* & de philosophia. nam suas actiones a se scriptis mandatas esse dixit. *OTIVM non erat*. & plus enim curae, operaeque requiritur in scribendo, quàm in legendo. *MAXIMIS igitur in malis* & Heliodorus: οὐ ποτε πάγκαλον ἦμαρ. *QVAE nec satis erant nota nostris*, & Philosophiam Romani homines, praeter paucos admodum, postremis quoque reip. temporibus ignorabant. Tusc. I. Philosophia iacuit usque ad hanc aetatem, nec ullum habuit lumen litterarum Latinarum. Scripsit autem Cicero post interitum reip. libros de Finibus, Tusculanas quaestiones, & alios. *Nostris*: Romanis, Latinis. Sic initio lib. I. Magnum attulimus adiumentum hominibus nostris. Et Ovidius Fastis:

Leucothee Graiis, Matuta uocabere nostris.

PRAESTANTIVS? & in Nonio, locum hunc recitante, in Praestare, legitur, Praestabilius, mendose fortasse, nam ueteres libri omnes, Praestantius. *SI interpretari uelis*, & interpretatus est ex Platonis sententia, dixit enim ἐν τῷ τῶν Πολ. ε. Ουκοῦν ἡ τὸν φιλόσοφον σοφίας φησόμεν ἐπιθυμητὴν εἶναι. Aristoteles autem τῷ Μετὰ. α. ἐλάττωι: Ὁρθῶς δὲ ἔχει τὸ καλεῖσθαι τὴν φιλοσοφίαν, ἐπιστήμην τῆς ἀληθείας θεωρητικῆν. θεωρητικῆς μὲν γὰρ τέλος ἀλήθεια. *STVDIVM sapientiae*. & Studium alibi sic declarat: Studium est, animi assidua, & uehemens, ad aliquam rem applicata, magna cum uoluntate occupatio: ut philosophiae, poeticae, geometricae, litterarum. *SAPIENTIA* & Seneca Epist. lib. xiv. Primum itaque, sicut uidetur, poeticae, geometricae, litterarum, & Philosophiam, quid intersit. Sapientia perfectum bonum est mentis humanae. Philosophia sapientiae amor est, & affectatio. haec ostendit, quo illa peruenit. Philosophia unde dicta sit, apparet ipso enim nomine fatetur. Quidam enim sapientiam ita finierunt, ut dicerent eam diuinorum, & humanorum scientiam. quidam ita: Sapientia est nosse diuina, & humana, & horum causas. Superuacua mihi uidetur haec adiectio, quia causae diuinorum, humanorumque, partes sunt. philosophiam quoque fuerunt, qui aliter, atque aliter definirunt. Alij studium illum uirtutis esse dixerunt, alij studium corrigendae mentis, a quibusdam dicta appetitio rectae rationis, illud, quasi constet aliquid inter philosophiam, & sapientiam interesse, neque enim fieri potest, ut idem sit, quod affectatur, & quod affectat, quo modo multum inter auaritiam, & pecuniam interest, cum illa cupiat, haec concupiscatur: sic inter philosophiam, & sapientiam. haec enim illius effectus, & praemium est: illa uenit, ad hanc itur. Sapientia est, quam Graeci σοφίαν uocant. hoc uerbo quoque Romani utebantur, sicut Philosophia nunc quoque utuntur. A *VETERIBVS philosophis* & sic omnes libri ueteres. *SYNE oblectatio quaeritur animi, requiesq. curarum*; & sententia Platonis ἐν τῷ τῶν Πολ. θ. Τριῶν ὁσων τῶν ἡδονῶν, ἢ τούτου τοῦ μέρους τῆς ψυχῆς, ὃ μανθανόμεν, ἡδίστη ἀν εἶη, ἐν ᾧ ἡμῶν τούτο ἀρχεῖ, ὃ τούτου εἰς ἡδίστος. Aristoteles autem Ἠθικῶν κ. Λοκεί η σοφία θεωμασὰς ἡδονὰς ἔχειν καθαρῶς, ἢ τῷ βέλαιω. *SEMPER aliquid acquirunt*, & sic Tertii liber: alij omnes quattuordecim, quibus utor, Inquirunt, ad ueram lectionem proxime accedentes. Antea in uulgatis, male, Acquirunt. Hanc lectionem uidetur confirmare Aristoteles Πολ. β. cum ait, Εἰτινες βούλωντο δι' αὐτῶν χαίρειν, οὐκ ἀν ἐπίτητέων, εἰ μὴ παρὰ φιλοσοφίας ἀπος. *SPECTET*, & pertineat, referatur, Refertur hoc uerbum ad Philosophum. *VALEAT* & eam uim habeat, ut ad bene, beateque uiuendum perducatur. Refertur ad Philosophiae facultatem. *AD bene, beateque uiuendum*: & significat genus illud uitae, quod in contemplatione positum est: cum uero subiungit, Siue ratio constantiae, uirtutisq. quaeritur; eam, quae de moribus agit, Philosophiae partem significat. nam lib. III. Cum tota inquit, philosophia frugifera, & fructuosa, nec ulla pars eius inculta, ac deserta sit: tum nullus feracior in ea locus est, nec uberior, quam de officiis: a quibus constanter, honesteq. uiuendi praecepta ducuntur. *QVAERTVR*; & Ducitur, habent septem libri ueteres, & Tertii. *AVT haec ars est, aut nulla omnino*, & De Fin. Artem uitae appellat: de Oratore, Disciplinam: ibidem, laudatarum artium omnium procreatricem, & quasi parentem: in Tusculanis, artium donum, & inuentum: in orationibus, eam continere ait uirtutis, officii, & bene uiuendi disciplinam. *MAXIMARVM rerum* & quid autem ijs maius, quas proxime, ut bene, beateque uiuatur, quod naturalis philosophia praestatur; deinde, ut cum uirtute, atque constantia; quod ea docet, quae moralis appellatur? *IN maximis rebus errantium*. & nam propterea plerique, ait Seneca, necessaria ignoramus, quod superuacanea didicimus. *SI autem est aliqua disciplina uirtutis*; & Virtutem proxime collocauit in moribus, id est in actione rerum, cum dixit, Siue ratio constantiae, uirtutisq. quaeritur: at hic utramque Philosophiae partem Virtutis nomine comprehendendi, satis constat. Plato in Protagora, & in Menone, disputat, utrum uirtus doceri possit, & utrum sit scientia. *QVOD alio quodam libro fecimus*. & in Hortensio, qui non exstat. quo libro Philosophiam, Hortensio uituperante, summis extulit laudibus. lib. 2. de Diu. Tusc. III. & lib. I. de Fin. Vide Lactantium lib. III. cap. 2. & lib. VI. cap. 2. Augustinum de uita beata, qui, in libris Confessionum, confitetur se ex Ciceronis Hortensio, quem anno undeigesimo in rhetorum scholis audierit, tanto philosophiae amore flagrare coepisse, ut se totum ad eam transferre meditatus sit, seq. prorsus mutasse inde affectus, & mutasse ad Deum. Quodam (quomodo imprimi curauimus) est in omnibus libris, quibus utor. *A DOCTIS, & eruditis*, & a Peripateticis maxime. *CVM percipi nihil posse dicamus*, & ex Academicorum sententia, nam in ea haeresi Cicero fuit. percipi autem nihil posse, dixit in quattuor Academicis libris: in quibus cum Varrone disputauit, cum illi partes Antiochi tribuisset, Philonis ipse sumpsisset. *ALIIS de rebus* & de quibus disseruit in ijs libris, quos antea de Philosophia composuit. *PRAECEPTA officij* & quae tradi ab ijs non debent, qui percipi nihil posse dicunt. *NON enim sumus ij*, & sceptici. *QVORVM uagetur animus errore*, & Plato in Axiocho: Οὐκ ἐπιείη γὰρ ὁ νοῦς ἀποπλανώμενος. *Quorum uagetur animus errore*: qui nihil probemus, nulla in sententia conflamus. Eius auctorem philosophiae Pyrrhonem fuisse tradunt. cuius explosam sententiam esse dixit lib. I.

uide

1. uide Agellium lib. XI. cap. 5. Senecam lib. XIII. Epist. prope finem, Laertium in Pyrrhone. **MENS**, & cui proposita est inuestigatio ueritatis. **VITA potius**, & non modo mens, nam mens, paucorum; uita, omnium. **DISPUTANDI**, & Disputandi, ad scientiam; Viuendi, ad mores pertinet. **RATIONE sublata?** & quae enim potest esse disputatio, quae uita; si nihil certum putemus, nihil, quod sequamur, habeamus? **UT ceteri, qui alia certa, alia incerta esse dicunt**, & ut ceteri philosophi, ab Academicis dissentientes, qui non alia certa, alia incerta esse dicunt, sed ambigunt de omnibus. id enim est proprium Academicorum. **Qui, non est in antiquis sex, & Tertij.** **Ab his dissentientes**, & qui alia certa, alia incerta esse dicunt. **ALIA probabilia, contra alia improbabilia esse dicimus.** & nihil affirmantes, sed probabilia sequentes. Sunt ergo tres philosophorum sectae, una eorum, qui percipi quidquam posse negant; altera, qui alia certa, alia incerta esse dicunt; tertia, qui, ab utrisque dissentientes, neque negant, neque affirmant, sed alia probabilia esse dicunt, alia improbabilia. Veteres nouem libri, & Tertij, Alia probabilia, contra alia dicimus. **QUID est ergo, quod me impediatur**, & nulla me ratio detereret: non uideo, cur mihi non liceat. **VITARE**, & non displicet, quod est in uetere Tertij, Vitantem, duo alij, Euitare. **ANOSTRIS**, & ab eo genere Academicorum, qui non, percipi nihil posse, dicunt, ut Pyrrhonij, sed alia probabilia esse, alia improbabilia, cum nihil tamen affirmant. & ideo contra omnia disputant, ut illud ipsum probabile, quod sequuntur, appareat. **Ex utraque parte** & disputant de eo, quod quaeritur, in utramque partem, non ut affirmant quidquam, sed ut probabilia, & improbabilia distinguant. **SED haec explanata sunt in Academicis nostris** & non duobus prioribus libris, Catulo, & Lucullo, sed quattuor posterioribus ad Varronem scriptis. Lib. 2. de Diuin. Quod genus, inquit, philosophandi minime arrogans, maximeq. & constans, & elegans arbitraremur, quattuor Academicis libris ostendimus. **TIBI autem, & c.** & filium alloquitur in conclusione *Προσκαυήτες*: paraenetica. **ANTIQUISSIMA**, & Peripatetica, uetustiore, quam Stoica; ab ipso Aristotele, omnium principe, nobilitata. **NOBILISSIMA Q. philosophia** & nobilitarunt enim eam scriptis, ut mox dixi, Aristoteles, & Theophrastus, & alij deinceps. **CRAIIPPO auctore** & quasi duce, & magistro. **ISTA praeclara** & quae tu nunc, doctore Craippo, tractas. **Intelligit autem Socratem, Platonem, Xenocratem, Speusippum, Aristotelem, Theophrastum, & similes Academiae ueteris, & sectae Peripateticae auctores, atque principes.** **HAEC nostra**, & quae in his libris persequimur e Stoicorum sententia. **FINITIMA ueltris**, & de quo dixit in proemio libri primi, Nostra legens, non multum a Peripateticis dissidentia. Quia Stoici, quos in his libris Cicero secutus est, idem fere, quod Peripatetici, de officio sentiebant.

CICERO

QUINQUE igitur rationibus propositis officij persequendi; quarum duae ad decus, honestatemque pertinent; duae ad commodam uitae, copias, opes, facultates; quinta ad eligendi iudicium; si quando ea, quae dixi, pugnare inter se uiderentur, honestatis pars perfecta est; quam quidem tibi cupio esse notissimam. hoc autem, de quo nunc agimus, id ipsum est, quod utile appellatur. in quo uerbo lapsa consuetudo deflexit de uia, sensimque eo deducta est, ut ab honesto utile secerneret, & constitueret honestum aliquod, quod utile non esset; & utile, quod non honestum. qua nulla perniciēs maior hominum uitae potuit afferri. Summa quidem auctoritate philosophi, se uere sane, atque honeste, haec tria genera, confusa cogitatione, distinguunt: quidquid enim iustum sit, id utile etiam esse censent; itemque, quod honestum, idem esse iustum. ex quo efficitur, ut, quidquid honestum sit, idem sit utile, quod qui parum prospiciunt, hi saepe, uersutos homines, & callidos admirantes, eorum malitiam, sapientiam iudicant. quorum error eripiendus est: omnisque opinio ad eam spem traducenda, ut honestis consilijs, iustisque factis, non fraude, & malitia, se intelligant ea, quae uelint, consequi posse. Quae ergo ad uitam hominum tuendam pertinent, partim sunt inanimata, ut aurum, argentum, ut ea, quae gignuntur e terra, ut alia eiusdem generis; partim animalia, quae habent suos impetus, & rerum appetitus. eorum autem alia rationis expertia sunt, alia ratione utentia. expertes rationis sunt equi, boues, reliquae pecudes, apes, quarum opere efficitur aliquid ad hominum usum, atque uitam. Ratione autem utentium duo genera ponuntur; unum deorum, alterum hominum. deos placatos pietas efficit, & sancti-

tas. proxime autem, & secundum deos, homines hominibus maxime utiles esse possunt. Earumque item rerum, quae noceant, & obsint, eadem diuisio est. sed, quia nocere deos non putant; his exceptis, male hominibus plurimum obesse, recte arbitrantur. Sed enim ipsa, quae inanimata diximus, pleraque sunt hominum operis effecta: quae nec haberemus, nisi manus, & ars accessisset; nec his sine hominum administratione uteremur. neque enim ualitudinis curatio, neque nauigatio, neque agricultura, neque frugum, fructuumque, reliquorum perceptio, & conseruatio, sine opera hominum, ulla esse potuisset. Iam nero, & earum rerum, quibus abundarem, exportatio, et earum, quibus egeremus, inuestio certe nulla esset, nisi his muneribus homines fungerentur. Eademque ratione nec lapides exciderentur e terra ad usum nostrum necessarii, nec ferrum, aurum, aes, argentum effoderetur penitus abditum, sine hominum labore, & manu. Tertia uero, quibus & frigorū uis pelleretur, & calorum molestiae sedarentur, unde aut initio generi humano dari potuissent, aut postea subueniri, si aut ui tempestatis, aut terrae motu, aut uetustate cecidissent, nisi communis uita ab hominibus harum rerum auxilia petere didicisset. Adde ductus aquarum, deriuationes fluminum, agrorum irrigationes, moles oppositas fluctibus, portus manu factos: quae unde sine hominum opere habere possemus? Ex quibus omnibus, multisque alijs, perspicuum est, qui fructus, quaeque utilitates ex rebus istis, quae sunt inanimatae, percipiuntur, eas nos nullo modo sine hominum manu, atque opera capere potuisse. Qui denique ex bestijs fructus, aut quae commoditas, nisi homines adiuuarent, percipi posset etiam, & qui principes inueniendi fuerunt,

L quem

quem ex quaque bellua usum habere possemus, homines certe fuerunt; nec hoc tempore sine hominum opera aut pascere eas, aut domare, aut tueri, aut tempestiuos fructus ex his capere possemus: ab eisdemq. & ea, quae nocent, interficiuntur; & quae usui possunt esse, capiuntur. Quid enumerem artium multitudinem, sine quibus uita omnino nulla esse potuisset? quid enim aegris subueniret? quae esset oblectatio ualentium, qui uictus, aut cultus, nisi tam multae nobis artes ministrarent? quibus rebus exulta hominum uita tantum destitit a uictu, & cultu bestiarum. Urbes uero sine hominum coetu non potuissent nec aedificari, nec frequentari: ex quo leges, moresq. constituti, tum iuris aequa descriptio, certaq. ui-

uendi disciplina; per quas bene, beateq. uiuitur. quas res & mansuetudo animorum consecuta, & uerecundia est: effectumq. est, ut esset uita munitior, atque uiuendo, & accipiendo, permutandisq. facultatibus, & commodis, nullare egeremus. Longiores hoc loco sumus, quam necesse est. quis est enim, cui non perspicua sint illa, quae pluribus uerbis a Panaetio commemorantur, nemine neque ducē in bello, nec principem domi magnas res, & saluantes sine hominum studijs gerere potuisse? Commemoratur ab eo Themistocles, Pericles, Cyrus, Agesilanus, Alexander: quos negat sine adiumentis hominum tantas res efficere potuisse. uicitur in re non dubia testibus non necessarijs.

EXPLANATIO

QVINQUE igitur rationibus propositis officij persequendi, & duabus de honesto, duabus de utili: de honesto, utrum aliquid honestum sit, an turpe, & duobus propositis honestis, utrum honestius: de utili, utrum aliquid utile, an inutile, & duobus propositis utilibus, utrum utilius: quincta, de iudicio deligendi, si quando id, quod ad honestatem pertinet, cum eo, quod ad uitae commoda, pugnare uideretur. In hac diuisione dissentire se a Panaetio fatetur his uerbis, lib. I. Triplex est, ut Panaetio uidetur, consilij capiendi deliberatio. nam, honestum ne factu sit, an turpe, dubitant, id quod in deliberationem cadit: in quo considerando saepe animi in contrarias partes distrahuntur. Tum autem inquirunt, aut consultant, ad uitae commoditatem, iucunditatemque ad facultates rerum, atque copias, ad opes, ad potentiam, quibus & se possint iuuare, & suos, conducant id, nec ne, de quo deliberant: quae deliberatio omnis in rationem utilitatis cadit. Tertium dubitandi genus est, cum pugnare uidetur eum honesto id, quod uidetur esse utile. cum enim utilitas ad se rapere, honestas contra reuocare ad se uidetur; fit, ut distrahatur in deliberando animus, afferatq. ancipitem curam cogitandi. Hac in diuisione, cum, praeterire aliquid, maximum uitium in diuidendo sit, duo praetermissa sunt. nec enim solum, utrum honestum, an turpe sit, deliberari solet; sed etiam, duobus propositis honestis, utrum honestius; itemque, duobus propositis utilibus, utrum utilius: ita, quam ille triplicem putauit esse rationem, in quinque partes distribui debere reperitur. Primum igitur est de honesto, sed dupliciter, tum pari ratione de utili, post de comparatione eorum differendum. *Officij persequendi*: officij inueniendi: ut agatur id, quod si omittatur, contra officium est. *Quarum anae ad decus, honestatemq. pertinent*, & de quibus libro superiore dictum est. *Duae ad commoda uitae*, & de quibus hoc libro dicitur. ideo subiungitur: Hoc autem, de quo nunc agimus, id ipsum est, quod uile appellatur. *Quincta ad eligendi iudicium*, & de qua nihil scripsit Panaetius, cum tamen se esse scripturum promississet. Cicero autem hac de ratione lib. III. copiose disputat. *Ea, quae dixi*, & ea, quae ad honestatem, & ea, quae ad commoda uitae pertinent. *Pugnare inter se* aliquid esse utile, quod inhonestum: & contra. *Honestatis pars perfecta est*; & absoluta a nobis libro superiore: in quo, quemadmodum ab honestate officia ducerentur, ostendimus. *Quam quidem tibi cupio esse notissimam*, & quam cupio diligenter legas: ut actiones, & studia tua ad decus, honestatemq. dirigas. *In quo uerbo lapsa consuetudo*; Sallustius, in oratione Catonis: Iam pridem equidem nos uera rerum uocabula amissimus: quia, bona aliena largiri, liberalitas; malarum rerum audacia, fortitudo uocatur. Plato *IX. de rep.* eiusmodi uocum inuersiones corruptis per prauam educationem animis acceptas refert. *Υπερ, αὐτ, πείθειν καὶ λῶντες, ἀναρχίαν δὲ ἐλευθερίαν, ἀσωτίαν μὲν ἀλοπρέπειαν, ἀνυδρίαν δὲ ἀνδρίαν.* Plutarchus Alcibiadem huius peruerfitatis auctorem scribit. Et idem Plut. de discrimine adulatoris, & amici Thucydidem auctorem citat, hoc in seditionibus maxime, ac bellis fieri, ut solita uocabulorum dignitas non his tribuatur factis, quibus oportebat, sed accommodetur his, quae fiebant, siquidem audacia temeraria, fortitudo contentiosa iudicetur, cunctatio prouida, timiditas decora: contra modestiae nomine praetextetur ignauia, & diligens in omni re prudentia legitimes habeatur. *Deflectere de uia*, & Naues decedere tuo cursu, dixit Caesar extremo lib. III. de bello ci. Quo loco, Deflectere, libentius legerem. *Sensimq. eo deducta est*, & *Sensim*: quia non statim homines improbi sunt; uerum, ubi semel de uirtutis uia deflectere coeperunt, sensim in turpissima uitia deducuntur. unde illud Satyrici poetae:

Nemo repente fuit turpissimus.

Nvlla perniciēs maior & omittitur enim saepe honestum propter uitae commoda: & utile putatur, quod re uera non est. *Svmmā quidem auctoritate philosophi* & Socrates apud Platonem lib. IX de rep. *Severe sane, atque honeste* & non leuiter, neque temere. *Haec tria* & iustum, utile, honestum: quae sua natura cohaereant, nec diuelli possint. *Genera confusa*, & unum enim omnium genus est: nec distingui possunt, quod ad genus attinet. nam iustum, utile, honestum, simul sunt &, qui iustum dicit, idem utile, qui utile, idem iustum: qui honestum, idem utile. *Cogitatione distinguuntur*, & ut species, quo modo philosophi loquuntur, uni subiectae generi distinguuntur: nam equus, & homo specie differunt, genere idem sunt. *Idem esse iustum*. & Id, est in septem ueteribus. Est, abest a Tertio libro,

bro, & duobus alijs ueteribus. **Q**UOD qui parum proficiunt, & qui non intelligunt, quidquid honestum sunt, utile idem esse. **P**arum proficiunt: qui id modo, quod ante pedes est, uident, nec in longitudinem consulunt: ut ait Terentius. **V**ERSUTOS homines, & callidos: qui ab honesto utile secerunt: & quia copias, opes, facultates fraude, & malitia adipiscuntur, uulgo sapientes existimantur. **V**ersutos: *πρωσοφους, & πανοφρους*: qualem Philippum Demosthenes, Vlixem Poetae describunt: qui in omnem partem uersant animum, nihilq. intentatum relinquunt, quo suis rationibus consulturi esse uideantur. **C**allidos: diuturno rerum usu ita eruditos, ex aliorum incommodis sua uti parent commoda, ut loquitur Comicus, nec a malis artibus abhorreant. Cicero de nat. de. Versutos dicit, quorum celeriter mens uersatur; Callidos, quorum tamquam manus opere, sic animus usu concalluit. **H**ONESTIS consilijs, & quod est prudentiae. **I**USTIS factis, & quod est iustitiae: cui fortitudo, & temperantia se comites adiungunt. **Q**UAE ergo, &c. Nunc ingreditur disputare de ijs, quae utilia hominibus sunt: quae duo sunt. quaedam animalia, ut homines; quaedam inanima, ut argentum, aurum, arbores. ex quibus duo alia nascuntur, quae profunt hominibus, & quae nocent: ex ijs, quae profunt, duo etiam nascuntur: quaedam rationis expertia, ut equi; quaedam, quae ratione utuntur, ut homo. Ex ijs uero, quae nocent, duo etiam nascuntur, quaedam inanima, ut gladij; quaedam uero animalia, ut scorpiones. sed omnia mala ex homine nascuntur, teste Plin. Haec Ciofanus. **P**ARTIM sunt inanima, & non, Inanimata: ex antiquis libris quinque, & Tertij: & ex Nonio: cuius haec sunt: Inanima, sine anima. Cic. de Off. lib. II. &c. Et Hortensio: Nam, cum omnis sollertia admiranda est, tum ea, quae efficit, ut, inanima quae sunt, uiuere, & spirare uideantur. Cicero autem Animal pro Animatum, Inanimatum, pro Inanimatum, dixit. **A**VRVM, argentum, & quae ipsa per se nec bona, nec mala sunt, sed pro eorum, qui utuntur, inente uel prodesse solent hominibus, uel obesse. Cicero ne ruos reip. Pecuniam dicit: sine qua Demosthenes nihil decenter fieri posse, nec utiliter, in Olynthiacis dixit. **Q**UAE gignuntur e terra, & fruges, fructus, ligna, herbae, tam pabulo, quam medicinae seruientes. **Q**UAE habent suos impetus, & rerum appetitus. siue ratione praedita sint, siue rationis expertia. sed ex ratione praeditis excipit omnino deos. sic enim est putandum: quamquam subiungit, Vnum deorum, alterum hominum, nam, quis eum tribuisse deis impetus, & rerum appetitus existimet? Et tamen fuerunt, qui hoc sentire hoc loco Ciceronem crederent. **B**OUES, & Plinius lib. II. cap. 45. Socium laboris, agriq. culturae habemus hoc animal, tantae apud priores curae, ut sit inter exempla damnatus a populo R. qui concubino pro caci rure omasum edisse se negante, occiderit bouem, actusq. in exsilium, tamquam colono suo interempto. Et Cicero de nat. de. scelus esse habitum scribit, uesci huius animalis uisceribus. **B**oes, unde etiam Boues, Latina uox, *α βορην*, idest pascendo, dicti sunt. **R**ELIQUAE pecudes, apes, quarum opere efficitur aliquid ad hominum usum, atque uitam. sic malo, quam, Opera, suffragantibus meis tredecim antiquis libris, & Tertij. brutis enim, ratione carentibus, Opus tribuo libentius, quam Operam. nam, quod obijcitur, Opere perfectam rem significari, hoc non moueor. potest enim Cicero dicere, his rebus, quas equi, boues, reliquae pecudes, apesq. perficiunt, adiuuari uitam hominum. Sed, quid, si Opus interdum non id, quod effectum iam est, sed id, quod efficitur, accipiamus? Ego Latine dici posse credam, & de rusticis hominibus, & de equis, bobus, reliquisq. pecudibus: In opere uersantur. idest, ut opus faciant: cum eorum labor nondum ad rei exitum peruenierit. Lambino magis placuit, Opera, quam Opere: cum quo facit unus ex meis ueteribus libris. mihi, ut dixi, Opere, magis, quam Opera. Sequor autem, praeter ea, quae dixi, Ciceronem ipsum, qui paullo post, Adde, inquit, ductus aquarum, deriuationes fluminum, agrorum irrigationes, moles oppositas fluctibus, portus manu factos: quae non sine hominum opere habere possemus. Et infra: Secundae res, honores, imperia, uictoriae, quamquam fortuita sunt, tamen sine hominum operibus, & studijs neutram in partem effici possunt. Quibus ex lotis, Opus, non id tantum esse, quod factum est, ut Lambinus putat, unde mutandi consilium cepit, uerum etiam id, quod fit, non obscure intelligitur. atque etiam, ut sensus meus est, plus quiddam inesse uideretur in Opere, quam in Opera. **A**pes: quarum temp. cum de' crispisset Virgilius, subdit: **H**is quidam signis, atque haec exempla secuti, **E**ssē apibus partem diuinac mentis, & haustus **A**etherios dixere. **A**liquid: quanti sunt **A**erij mellis caelestia dona? **A**liquid: cuncta enim hominum gratia creata? Aristot. Polit. Cicero de nat. de. II. Socrates apud Xenophontem, lib. IV. *ἴσῃ ἀπομνημονεύει τὸν*. **H**ominum: non dixit, Hominis; sed, Hominum: ut hominum auaritiam magis notaret. **D**VO genera ponuntur; & Ponunt, est in undecim meis, & Tertij. **D**EOS placatos & idest, propitios, uitaeq. hominum utiles. nam hic agitur de utilitate, quae ex animalibus ratione utentibus percipitur. **P**IETAS & iustitia aduersus deos. **S**ANCTITAS. & scientia colendorum deorum. Vide Euthyphronem Platonis. **P**ROXIME autem, & secundum deos, & Et, abest ab uno uetere libro. **I**TEM: Iterum, ueteres decem. **D**EOS nocere non putant, & quos non tantum non nocere, sed neque prodesse affirmarunt Epicurei. Lucretij uersus sunt: **O**mnis enim per se diuum natura necesse est **I**mmortali aetuo summa cum pace fruatur, **S**emota a nostris rebus, seiunctaq. longe. **N**am priuata dolo re omni, priuata periclis, **I**psa suis pollens opibus, nil indiga nostri,

Deos non nocere, ait Socrates apud Platonem in Theaeteto: Ποῖον ὄντες τοῦ εἰ δέναι, ὅτι οὐδὲς θεὸς δόσους ἀνθρώποις. **HIS exceptis**, & has duas uoces quidam delent, contra ueterum omnium librorum fidem: sententiaq. eas non respuit: quodq. me in primis mouet, eas retinet Seruius Aen. lib. XII. **HOMINES hominibus** & hinc, Homo homini deus, Homo homini lupus. **OBSERVE**, & si oderint, & contemnant. **VEL. prodesse** & si ament, & admirentur. **Vel prodesse**: absunt haec duae uoces a sex meis libris ueteribus, & Tertij: nec eas agnoscit idem Seruius. **QUAE inanima diximus**, & aurum, argentum, & ea, quae gignuntur ex terra. sic octo ueteres, & Tertij. **PLERAQUE sunt hominum operis effecta**: & sic antiqui libri septem, & Tertij. Ab homine omnis manat utilitas. **FRUCTUM**, fructuumque, reliquorum perceptio, & in dialogo, de Senectute. **FRUGUM**: de frumento, & leguminibus. **FRUCTUUMQUE**: de arborum fetibus. **CONSERVATIO** & de qua Columella, & alij. **IAM uero**, & **earum** & Plato lib. IX. de Leg. eiusmodi rerum uectigalia damnat. Τέλος δὲ ἐν τῇ πόλει μὴδὲνα μὴδὲν τέλος, μήτε ἐξαγομῶν μήτε εἰσαγομῶν λιβασιῶν δὲ, καὶ ὅσα περὶ θεῶν, τὰ τοιαῦτά ἐστὶ ξενικὰ. θυριάματα, καὶ πορφύραν, καὶ ὅσα βαπτὰ χροῦματα μὴ φερὸν σησ τῆς χώρας. ἢ περὶ τινὰ ἄλλαν τέχνην δεομένην, ξενικῶν τιῶν εἰσκαταγωγῶν, μὴδενὸς ἀναγκαίου χροῦν, μήτε τις ἀγέτω, μήτε ἀδ τῶ ἐν τῇ χωρᾷ ἀναγκαίων ἐμμένει ἐξαγέτω. **EARVM rerum, quibus abundaremus, exportatio**, & **earum, quibus egeremus, inueltio** & quarum rerum munera Cicero his hominibus tribuit, earum caussa nummi usum inuentum esse dixit Aristoteles lib. I. Pol. Ξενικώτερας, inquit, γινόμενης τῆς βουθείας, τῶ εἰσαγέσθαι, ἂν ἐν δεῖξ, καὶ ἐκπέμπειν ἂν ἐπλεόναζον, ἐξ ἀνάγκης ἢ τοῦ νομισματος ἐπιπίσθη χρεῖσις. Cuius sententiae primam partem, de exportatione, & inueltione rerum Cicero in hunc locum transtulit: secundam, de nummi usu, cum ipse de hominibus loqueretur, omisit. **AURUM, aes, argentum** & Haec non usui, aut necessitati, sed luxui, tribuit Plinius in praefatione libri XXXIII. Et Ouid. Metam. I.

Nec tantum fegetes, alimenta q. debita diues
 Poscebatur humus, sed itum est in uiscera terrae:
 Quas recondiderat, Stygijsq. admouerat umbris.
 Effodiuntur opes, irritamenta malorum.
 Iamq. nocens ferrum, ferroq. nocentius aurum.
AUT postea subueniri, & Potuisset, subaudiri necesse est. Subuenire tamen, ueteres undecim, & Tertij. In uno, Neque subuenire, neque subueniri. **HARVM rerum auxilia** & uertit Graecum uerbum Aristotelis, nam Pol. I. Ἡ γὰρ, inquit, πρὸς τὴν ἀναγκῆν τῶ σώματι βουθεῖα γίνεται παρ' αἰμοῦν, παρὰ τε τῶν ἡμέρων ζώων. **DUCTVS aquarum**, & de quibus exstant Sex. Iulij Frontini libri duo, quos, propediem a me emendatos, Scholijsq. illustratos, edendos curabo. **DERIVATIONES fluminum**, & cum unus alueus in plures diducitur, ad urbium, agrorum, nauigationumq. commoditatem. **MOLES oppositas fluitibus**, & aggeres, ad maris, fluminum, stagnorum exundationes prohibendas. Virg. Georg. II.
 An memorem portus, Lucrinoq. addita claustra?
 Atque indignatum magnis stridoribus aequor?
 Et Horatius lib. II. Od. 2.

Contracta pisces aequora sentiunt,
 Iactus in altum molibus: huc frequens
 Caementa demittit redemptor
 Cum famulis, dominusq. terrae
 Fastidiosus.
QUAE unde sine hominum opere habere possimus? & sic decem ueteres libri, & Tertij. unus, Possimus? unus, Quae sine labore habere non possumus. Antea pro Vnde, Non, legebatur. Melior autem lectio est, quam in libro meo imprimi curauit. **EX quibus omnibus**, & haec tenus inanimata nominauit. **SUNT** & Sint, quattuor libri, & Tertij. **INANIMATAE**, & duo, & Tertij, Inanima: tres, Inanimae. **QUI denique** & nunc de animatis, quae ipsa sine hominis industria nullum fructum ferrent, aggreditur dicere. **QUI denique ex bestijs fructus, aut quae commoditas, nisi homines adiunarent, percipi posset?** & quod Aristoteles dixit lib. I. Politicorum: Βουθεῖα γίνεται παρὰ τῶν ἡμέρων ζώων. **QUI principes inueniendi fuerunt**, & qui primi inueniunt. **HOMINES certe fuerunt**: & ut Saturnus, Pallas, Ceres, Bacchus, opinione, & fama hominum dii facti. **PASCERE eas**, & male alios, Equos. nam ad belluas refertur hoc totum, Pascere, domare, tueri, tempestiuos fructus ex his capere. quod comprobatur quattuor ueterum librorum, & Tertij testimonio. **QUID enumerem artium multitudinem**, & Quidius:
 Scilicet ingenium placida mollitur ab arte,
 Et studio mores conuenienter eunt.

QUID enim aegris subueniret? & ita est in sex uet. lib. Vnus, Quis enim aegris subuenisset? Tros, Quis enim aegris subueniretur? Tertij, Qui enim aegris subuenisset? Ciofano placet, Qui enim aegris subueniretur? **TANTVM destitit a uictu, & cultu bestiarum**. & sic nouem ueteres libri, & Tertij: pro, tantum discessit. unus, Destitit. alius, Deficit. Lambinus mutat, & reponit, Distitit: cum quo faciunt tres libri. mihi, cur mutatio fiat, caussa non uidetur. & Distitit, inuisitatum est, quod etiam usitatum esset, legerem libentius, Distat, cur enim dicat, ijs rebus exultam hominum uitam, a uictu, & cultu bestiarum tam diuersam fuisse: potius quam, tam diuersam esse? Deficit, legit Ciofanus. **VRBES uero sine hominum coetu** & de Somnio Scipionis: Nihil est illi principi deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat acceptius, quam concilia, coetusq. hominum iure sociati, quae Ciuitates appellantur. **VRBIS aequa**

descriptio, § lib. I. dixit, Tura describere, magistratus officium esse; Descriptio Tertij liber. *PER* quas bene, beate, requiritur, quas res & c. § Per quas bene, beateq. uiuitur, non legitur in ullo uetere libro. *EFFECTVM* Q. est, § abest, Est, a duobus ueteribus. *VT* esset uita munitior, § legibus intra urbem, moenibus aduersus exterram uim. *Munitior*: minus obnoxia iniurijs tempestatum, grassationibus ferarum, & eorum uiolentiae, qui robore sunt superiores. *PERMVTANDIS* Q. *facultatibus*, § quod ueteres facere solitos esse, ait Sallustius, Iugurtha: Vno aduecticio mutare & c. *IN bello*, § omnes ueteres, Bello. unus, Belli. fortasse non male. *CYRVS*, § Cambysis filius, Persarum rex, qui, magnis rebus gestis, postremo a Thomiri, Scytharum regina, cum ducentis Persarum millibus caesus est. Nominari debuit, si ratio temporum habeatur, ante reliquos quattuor. *ALEXANDER*: § aetate ultimus, rerum gestarum gloria omnium praestantissimus. *VITIVR* in re non dubia testibus non necessarijs. § hoc est, exemplis. Argumenta, recte Quinctiliano, confessa ob id esse debent, quia dubijs adhibentur. Quid ergo opus est, in rebus confesis, & minime ambigujs, inanem operam fumere? Alibi: Vbi rerum testimonia adsunt, quid opus est uerbis?

CICERO

ATQVE, ut magnas utilitates adipiscimur con-
spiracione hominum, atque consensu: sic nulla tam
detestabilis pestis est, quae non homini ab homine nascatur.
est Dicaearchi liber de interitu hominum, peripatetici
magni, & copiosi: qui, collectis ceteris causis, eluio-
nis, pestilentiae, uastitatis, belluarum etiam repentinae
multitudinis, quarum impetu docet quaedam hominum
genera esse consumpta, deinde comparat, quanto plures
deleti sint homines hominum impetu, id est bellis, aut sedi-
tionibus, quam omni reliqua calamitate. Cum igitur hic
locus nihil habeat dubitationis, quin homines plurimum
hominibus & presint, & obsint: proprium hoc statuo esse
uirtutis, conciliare sibi animos hominum, & ad usus
suos adiungere. itaque, quae in rebus inanims, quaeq.
in usu, & tractatione belluarum sunt utiliter ad homi-
num uitam, artibus ea tribuantur operosis: hominum au-

tem studia, ad amplificationem nostrarum rerum prom-
pta, ac parata, uiuorum praestantium sapientia, & uirtute
excitantur. Etenim uirtus fere omnis in tribus rebus
ueritur: quarum una est in perficiendo, quid in quaque
re uerum, sincerumq. sit, quid consentaneum cuique,
quid consequens, ex quo quaeque gignantur, quae cuius-
que rei sit causa, alterum, cohibere motus animi turbatos,
quos Graeci πᾶν nominant; appetitiones, quas illi
ἐπιθυμίας, oboedientes efficere rationi, tertium, ijs, quibus-
cum congregamur, uti moderate, & scienter, quorum studijs
ea, quae natura desiderat, expleta, cumulatq. habeamus:
per eos denique, si quid importetur nobis incommodi,
propulsemus: ulciscamurq. eos, qui nocere nobis conati
sunt; tantaq. poena afficiamus, quantam aequitas,
humanitasq. patitur.

EXPLANATIO

CONSPIRATIONE hominum, atque consensu: § In Rullum: Conspirate nobiscum, consentite cum bonis. De Fin. Aliqui magna amoris conspiracione consentientes. In Epist. Mirabiliter omnium gentium, atque ordinum consensus ad liberandam remp. conspirauit. In iisdem uero Epist. Conspiracionis nomine usus est. Haec conspiratio, & concordia omnium ordinum ad defendendam libertatem. In Catil. Tanta conspiratio bonorum. Pro domo: Haec nostra conspiratio in rep. bene gerenda. *NVLLA tam detestabilis pestis est, quae non homini ab homine nascatur.* § homini enim ab homine pessima quaeque nascuntur: & homo homini plus, quam res aliae omnes, siue animatae, siue inanimatae, nocet. *DICAEARCHI* § Surdas: Dicaearchus, Phidiae F. Siculus, Messenius, Aristotelis auditor philosophus, orator, geometer. Scripsit dimensiones montium Peloponnesi. Graeciae uitam libris III. Rempublicam Spartiarum: qui liber ut quotannis in Ephorum praetorio puberibus auscultantibus recitaretur, lege sancitum fuit apud Lacedaemonios, & longo tempore obseruatum. Cicero Tusc. I. Aristoxeni condiscipulum, & aequalem facit, deliciasq. suas appellat, eumq. tres libros scripsisse ait, quibus Lesbiaci titulus, in quibus animam nihil esse docuerit. Laertius ait, cum Platonis scribendi genus improbasse. *PERIPATETICI* magni, & copiosi: § celebris, tam doctrina rerum, quam dicendi facultate instructi. *COLLECTIS ceteris causis*, § alij legunt, Exteris: ut illae significantur, quae non oriuntur ab ipsis hominibus, sed extrinsecus quodam modo sunt. Tres ex meis non habent uerbum Ceteris. Alij omnes, & Tertij, Ceteris. *ELUISIONIS*, § κατακλιση, inundationis. *VASTITATIS*, § uide Prouerb. Optimum non nasci. *BELLUARVM etiam repentinae multitudinis*, § ut ranarum, & murium. *DEINDE comparat*, § uide Prouerb. Dulce bellum in expertis. *CONCILIARE sibi animos, hominum*, § octo ex meis, & Tertij, non habent particulam Sibi. *AD usus suos adiungere.* § efficere, ut re, opera, consilio nos uiuent. *IN usu, & tractatione* § Vsu, &, non legitur in undecim meis, & Tertij. *ARTIBVS operosis*: § quae in opere consistunt, non a sapientia, & uirtute proficiuntur: quae manum, laboremq. postulant: πομπικαίς. *HOMINVM autem studia uiuorum praestantium sapientia, & uirtute excitantur.* § homines conciliantur sapientia, & uirtute. *AD amplificationem nostrarum rerum* § ad utilitatem nostram: ut conferuentur, augeanturq. res nostrae. nam in amplificatione conseruatio includitur. *VIRTUS fere omnis* § quae in hominem cadere possit, & quae nobis animos hominum conciliet, ad usumq. nostros adiungat. *Virtus fere omnis*: Virtutem diuidit in Logicen, Ethicen, & Politicen. Virtutem autem pro Philosophia dixit. Vnde Seneca Epist. lib. XI. Philosophia sine uirtute non est, nec sine

ne philosophia uirtus. **VERTITVR.** § consistit, tribus rebus continetur. **QVAVM** una est in perspicendo, quid in quaque re uerum, sincerumq. sit, § haec prudentia est, de qua lib. I. Omne, quod honestum est, aut in perspicentia ueri, sollertiaq. uersatur. **SIT causa.** § undecim mei, & Tertij, ordine praeposito, Causa sit. **ALTERVM,** § dixit: Omnis fere uirtus in tribus rebus uertitur: quarum una est: nunc subiungit, Alterum: pro, Altera res. **COHIBERE motus animi turbatos,** § haec, temperantia. **VTI moderate,** § haec, industria. **PER eos denique,** § rectius, ut in antiquis libris, Per eosdemque. **TANTA Q. poena afficiamus,** § pergit in describenda iustitia. Fortitudinem omitti miror. propterea dixit: Virtus fere omnis in tribus rebus uertitur: non in quattuor, infra tamen perspicue fortitudinem describit, cum ait: Haec animi desipientia admirabilitatem magnam facit. Et lib. I. Omne, quod honestum est, id quattuor partium oritur ex aliqua: non, ex tribus. **TANTA, &c. quantum** § in puniendi modus est ab humanitate praescriptus. **AEQVITAS, humanitasq.** § ne & irae indulgetur, & crudelitas in uictos exerceatur. **HVMANITAS Q.** § hominem enim clementiam magis decet, quam crudelitas.

CICERO

QVIBVS autem rationibus hanc facultatem assequi possimus, ut hominum studia complectamur, eaq. teneamus, dicemus, neque ita multo post. sed pauca ante dicenda sunt. Magnam uim esse in fortuna, in utramque partem, ad secundas res, uel aduersas, quis ignorat? nam & cum prospero statu eius uimur, ad exitus peruehimur optatos, & cum restauit, affligimur. haec igitur ipsa fortuna ceteros casus rariore habet; primum ab inanimis procellas, tempestates, naufragia, ruinas, incendia; deinde a bestijs iclus, morsus, impetus. haec igitur, ut dixi, rariora. at uero interitus exercituum, ut proxime trium, saepe multorum; clades imperatorum, ut nuper summi, ac singularis uiri; inuidiae praeterea multitudinis; atque ob eas bene meritorum saepe ciuium expulsiones, calamitates, fugae, uisusq. secundae res, honores, imperia, uictoriae, quamquam sortuit a sunt, tamen sine hominum operibus, & studijs neutram in partem effici possunt. hoc igitur cognitio, dicendum est, quoniam modo hominum studia ad utilitates nostras allucere, atque excitare possimus. quae si longior fuerit oratio, cum magnitudine utilitatis comparatur: ita fortasse etiam breuior uidebitur. Quaecumque igitur

homines homini tribuunt ad eum augendum, atque honestandum; aut beneuolentiae gratia faciunt, cum aliqua de causa quempiam diligunt: aut honoris, si cuius uirtutem suspiciunt, & si quem fortuna dignum quam amplissima putant; aut cui fidem habent, & bene rebus suis consulere arbitrantur; aut cuius opes metunt; aut contra, a quibus aliquid expectant, ut cum reges, populares uel homines largitiones aliquas proponunt: aut, postremo, pretio, aut mercede ducuntur. quae sordidissima quidem est ratio, & inquinatissima & ijs, qui ea tenentur, & illis, qui ad eam confugere conantur. male enim se res habet, cum, quod uirtute effici debet, id tentatur pecunia. sed, quoniam nonnumquam subsidium hoc necessarium est, quemadmodum sit utendum eo, dicemus, si prius ijs de rebus, quae uirtuti propiores sunt, dixerimus. Atque etiam subiiciunt se homines imperio alterius, & potestati pluribus de causis. ducuntur enim aut beneuolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis praestantia, aut spe, sibi id utile futurum; aut metu, ne uiderere cogantur; aut spe largitionis, promissionisq. capri; aut, postremo, ut saepe in nostra rep. uidemus, mercede conuerti.

EXPLANATIO

MAGNAM uim esse in fortuna in utramque partem, § haec interponit, ut occurrat obiectioni. dicit enim aliquis: A fortuna proficiscuntur omnia: quid ego de studiis hominum laborem? Respondet: Fortuitae quidem sunt secundae res, honores, imperia, uictoriae, tamen sine hominum operibus, & studijs neutram in partem effici possunt. **Magnam uim esse in fortuna:** Demosthenes Olynth. II. Μεγάλη ῥοπή, μάλλον δὲ ἑλλόν ἢ τύχη παρά πάντ' ἐστὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα. Iuuenalis uero fortunam irridet:

Nullum numen adest, si sit prudentia. Sed nos

Te facimus, fortuna, deam, caeloq. locamus.

Vide Lact. Firm. lib. III. cap. 29. **AD exitus peruehimur optatos,** § ut in portum. **AFFLIGIMVR.** § ut in scopulis. **Vt proxime trium,** § in Pharsalia, in Africa, in Hispania; ducibus, in Pharsalia, Pompeio Magno; in Africa, Scipione Pompeij focero, & Iuba Mauritaniae rege; in Hispania, Pompeij liberis. **SVMMI, ac singularis uiri:** § Pompeij Magni. **BENE meritum ciuium expulsiones,** § exempla sunt apud Valerium lib. v. cap. de Ingratis. **NEUTRAM in partem effici possunt.** § neque aduersae res, ut interitus exercituum, neque secundae, ut honores. **HOC igitur cognitio,** § beneuolentiam conciliat ab utilitate. **Hoc igitur cognitio:** ex quo intelligitur, allicienda esse hominum studia ad utilitates nostras. Narrat sex praecipuas esse causas, quae homines saepe commouere solent, ut alijs faueant. quidam mouetur beneuolentiae Gratia, II, quidam opinione uirtutis. III, fide. IV, quia rebus suis bene consulere arbitrantur. V, metu. VI, mercede conducti, quia ab illis aliquid expectant, ut fecit Caesar diuisiones agrorum: ut etiam Clodius adduxit multos mercede, ut sibi fauerent. Haec Ciofanus. **QVAVM QVIBVS** igitur etc. § causas, cur quidque fiat ab hominibus erga homines. Sunt autem sex. **AD eum augendum,** § id est, ad augendam eius diuitias, potentiam, & eam auctoritatem, quae ex ijs oritur. Et est Graeca phrasis, ἀγαθὸν τινά. Demosthenes Olynth. II. Νῦν δὲ, τὸ μὲν παρὸν, αἰεὶ προίεμενοι, τὰ δὲ μέλλοντα ἀντίματ' ἀγαθὸν οὐδὲ σὺν καλῶς, καὶ πλεῖστα μὲν ἀνδρες Ἀθηναῖοι, φιλιπποὶ ἡμεῖς, καὶ κατεσῆσαμεν τῆλικούτοι, ἰλλίνας οὐδέ τις πρὸ βασιλευσ

ἡγορεῖται Μακεδόνιας. **HONESTANDVM**; § honoribus cumulandum. **HONORIS**; si cuius uirtutem suspiciunt; § Plautus Amphitruone:

Virtute ambite oportet, non fauitoribus.

Cicero ad Appium, ep. ult. lib. III. Insignia uirtutis multi etiam sine uirtute assecuti sunt: talium uirorum tanta studia assequi sola uirtus potest. Et ad Plancum, lib. x. ep. 3. Omnia summa consecutus es, uirtute diuce, comite fortuna. **ET si quem fortuna dignum quam ampliss.** § Quemq. fort. d. q. habent sex mei, & Tertij. **CVI fidem habent**, § ut, expulsis regibus, primis consulibus. **CVIVS opes metuunt**; § quas periculosas in rep. esse, si magnae sint, ait Plato: quod, eas qui possident, nisi eis magistratus pro eorum libidine deferantur, libertati publicae insidias struunt. **QVI ea tenentur**, § qui mercede ducuntur. **AD eam confugere** § ut pecunia corrumpant eos, a quibus aliquid expetunt: cum id, quod cupiunt, uirtute potius consequi debeant. **MALB enim se res habet**, § uidetur Aristotelem imitatus lib. II. Pol. cap. 9. *Φαῖλον τὸ πᾶς μεγάλας ἀντιτάς εἶναι τῶν ἀρχῶν, τὴν τε βασιλείαν, καὶ τὴν στρατηγίαν.* Propterea Macedonum rex Philippus Alexandrum filium, quod largitione Macedonum animos consecraretur, in epistola quadam accusauit, his uerbis: Quid te, malum, rationis in istam spem induxit, ut eos tibi fideles putares fore, quos pecunia corrupisses? an tu id agis, ut Macedones non te regem suum, sed ministrum, & praebitorem putent? quo quid regi sordidius? **SUBSIDIVM hoc necessarium est**, § uel cum cetera subsidia desunt, uel cum infirma sunt. **QVEMADMODVM sit utendum eo**, § id infra docet, his uerbis: Nonnumquam est largiendum: & saepe idoneis hominibus indigentibus de re familiari impertiendum, sed diligenter, atque moderate, multi enim patrimonia effuderunt, inconsulte largiendo. **QVAE uirtuti propiores sunt**, § cum haec a uirtute longe ablit. non enim a uirtute, & industria sumitur. **ATQVE etiam subiiciunt se homines imperio alterius, & potestati pluribus de causis**. § has causas exposuit paulo ante, in eo loco: Quae-rumque igitur homines homini tribuunt ad eum augendum, atque honestandum; aut beneuolentiae gratia faciunt, &c. Sed illud animaduertendum: causas quidem easdem commemorari, quae supra dictae sunt, diuersarum tamen rerum. aliud enim est, homines homini tribuere, quae possunt, ad eum augendum, atque honestandum; aliud, subiicere se homines imperio alterius, & potestati. & ipsa uerba, Atque etiam, diuersae rei narrationem significant. **AVT beneficiorum magnitudine**, § non haec secunda causa est, sed ea, quae sequitur, Aut dignitatis praestantia: quantum ex earundem causarum ordine supradicto licet intelligere. itaque pro, Aut, uel sacramento contenderem legendum, Et; aduersantibus omnibus antiquis libris. Ita beneficiorum magnitudo ad beneuolentiam addetur, tamquam ipsius beneuolentiae causa, quod supra dixit, Cum aliqua de causa quempiam diligunt. **AVT dignitatis praestantia**, § supra: Aut honoris, si cuius uirtutem suspiciunt, & si quem dignum fortuna quam amplissima putant. **AVT spe, sibi id utile futurum**; § supra: Aut cui fidem habent, & bene rebus suis contulere arbitrantur. Haec autem spes ab ea differt, quae capitur ex largitione proposita: de qua supra: Aut contra, a quibus aliquid expectant, ut cum reges, popularesue homines largitione aliquas proponunt. **AVT metu, ne ui parere cogantur**; § supra: Aut cuius opes metuunt. **AVT spe largitionis, promissionisq. capti**; § supra: Aut contra, a quibus aliquid expectant. **Vnus ex meis, Promissionibusq. utroque modo recte.** **AVT, postremo**, § sexta causa & hic, & supra: hic, cur se homines alterius imperio sponte subiiciant; supra, cur ad aliquem augendum, atque honestandum adducantur. **MERCEDE conducti**, § cum pecunia per tribus diuidebatur, qua de re lata lex de ambitu: de qua in oratione pro Murena.

CICERO

RERVM autem omnium nec aptius est quidquam ad opes tuendas, ac tenendas, quam diligere; nec alienius, quam timeri, praclare Ennius:

Quem meruunt, oderunt:

Quem quisque odit, perisse expetit.

Multorum autem odij nullas opes posse obsistere, si antea fuit ignotum, nuper est cognitum. nec uero huius tyranni solum, quem armis oppressa perulit ciuitas, interitus de clamat, quantum odium hominum ualet ad pestem; sed reliquorum similes exitus tyrannorum: quorum hand

sepe quisquam interitum simile effugit. malus enim est cu-
stos diurnitatis metus, contraq. beneuolentia fidelis
uel ad perpetuitatem. Sed ijs, qui ui oppressos impe-
rio coercent, sit sane adhibenda saenitia, ut heris in famu-
los, si aliter teneri non possunt. qui uero in libera ciuita-
te ita se instrunt, ut metuantur; his nihil potest esse
dementius, quam uis. n. demersae sint leges alicuius opib.
quauis timesacta libertas: emergunt tamē haec aliquando
aut iudicij tacitis, aut occultis de honore suffragijs. ac rio-
res autē morsus sunt intermissae libertatis, quā retētae.

EXPLANATIO

RERVM autem omnium § paulo suauius, quod est in ueteribus septem, & Tertij, Omnium autem rerum. **AD opes tuendas, ac tenendas, quam diligere**: § sic est in quattuordecim, & Tertij. **Nec aptius, quam diligere; nec alienius, quam timeri**. § Securitate ex mansuetudine tutiorem ait esse Seneca. **Vi-
de librum eius de Clementia.** Terentius Adelph. act. I. sc. I.

Et errat longe mea quidem sententia,

Qui imperium credat grauius esse, aut stabilius,

Vi quod sit, quam illud, quod amicitia adiungitur.

Sallustius Jugurtha, in oratione Micipsae, regis Numidarum: Non exercitus, neque thesauri praesidia regni

regni sunt, uerum amici: quos neque armis cogere, neque parare queas: officio, & fide parantur. Imitatus autem est Sallustius Xenophontem in Cyro, qui, moriens, Cambysen filium sic alloquitur: *Οἶσθα μὲν οὐκ ἔστιν, ὃ Καμβύση, ὅτι οὐ τίδε τὸ χρυσοῦν σκῆπτρον, τὸ τὴν βασιλείαν διασῶζόν ἐστιν, ἀλλ' οἱ πολλοὶ φίλοι σκῆπτρον βασιλευσὶν ἀληθεύσαν, καὶ ἀσφαλές αὐτόν. πικρὸς δὲ μὴ νόμιζε εὐεσθαι ἀνθρώπους. πᾶσι γὰρ ἂν οἱ αὐτοὶ πικρὸς φενοῖτο, ὡς περ καὶ τ' ἄλλα τὰ περικύβητα πᾶσι τὰ αὐτὰ φαίνεσθαι, ἀλλὰ τοὺς πικρὸς τίθεσθαι δεῖ ἕκασον ἑαυτοῦ. ἡ δὲ κτῆσις αὐτῶν, ἐστὶν οὐδαμῶς σὺν τῇ βίᾳ, ἀλλὰ μᾶλλον σὺν τῇ ἐυεργεσίᾳ.* Apud Herodianum quoque Marcus Imperator, filium amicis, & propinquis commendans, haec ait: *Οὔτε γὰρ χρημάτων πλῆθος οὐδ' ἐν αὐτῶν πρὸς τυραννίδος ἀκρασίαν οὔτε δορυφορῶν φρουρὰ ἰκανὴ ῥυεσθαι τὸν ἀρχόντα, εἰ μὴ προὔπαρχι ἢ τῶν ὑπηκόων εὐνοία. μάλιστα δὲ ἐκείνοι εἰς ἀρχῆς μῆκος ἀκινδύνως ἤλασαν, ὅσοι μὴ φόβον ἐξ ἀμοιότητος, πρόθεν δὲ τῆς αὐτῶν χρηστότητος ταῖς τῶν ἀρχομένων ψυχαῖς ἐνεσάξαν. οὐ γὰρ οἱ ἐξ ἀνάγκης δουλεύοντες, ἀλλ' οἱ μετὰ πειθοῦς ὑπακούοντες ἀνύπτου, καὶ ἐξ ἡλικίας προσποίτου δρώντες τε καὶ πάσχοντες διατελοῦσιν, οὐδέ ποτε ἀφηνιάζουσιν, ἢν μὴ βία καὶ ὑβριεὶ πῖ τούτῳ ἀρχῶσι.* *Quem quisque odit, perijisse expetit.* § Arist. II. Rhet. Iram tempore mitigari ait, odium minime. *Huius tyranni, quem armis oppressa pertulit cimitas,* § non tamen diu: quod Brutus ad M. Antonium scripsit, Fam. lib. XI. ep. 3. Non quamdiu, ait, uixerit Caesar, sed quam non diu regnarit, fac cogites. *VALET ad pestem;* § ad hominem perdendum. *INTERITUM similem effugit.* § Talem, est in octo, & Tertij, Langius uero, qui duo uerba, Interitum similem, omittit, discedens ab omnibus antiquis libris, errare mihi uidetur. *MALVS enim est custos diuturnitatis metus:* § neminem diu custodit metus: qui se metui potius, quam diligere uult, non diu tutus est: malum suae salutis custodem habet is, qui metuitur: putat enim eo se tutum esse, quod diu tutus non est: atque hoc tyrannorum exitus docet. Demosthenes Olynth. II. *Ὅταν ὑπ' εὐνοίας τὰ πράγματα συστῇ, καὶ πᾶσι ταῦτα συμφέρι τοῖς μετέχουσι τοῦ πολέμου: καὶ συμπονῆν, καὶ φέρειν τὰς συμφορὰς, καὶ μένειν ἐθελούσιν οἱ ἄνθρωποι: ὅταν δ' ἐκ πλεονεξίας, καὶ πονηρίας τις, ὡς περ αὐτός, ὑσχυρῆσιν, ἢ πρῶτη πρόφασις, καὶ μικρὸν πταίσμα ἅπαντα ἀνεχάτισε καὶ διέλυσε.* Hinc illud Simonis de Pamphilo filio cum Sofia colloquentis, Andr. act. I. sc. I.

-- nam antea

Qui scire posses, aut ingenium noscere,

Dum aetas, metus, magister prohibebant?

BENEVOLENTIA fidelis uel ad perpetuitatem. § perpetua fides oritur ex beneuolentia. qui diligit, uel perpetuo, non modo diu, fidus est. Quia dixerat, Diuturnitatis, subiungit, Vel ad perpetuitatem. plus enim est, Perpetuo, quam, Diu. sed metus nec diu bonus custos est: at beneuolentia uel perpetuo fidem seruat. quod Isocrates ad Nicoclem scripsit.

Seneca: Ferrum tuetur principem, melius Fides:

SIT sane adhibenda saeuitia, § Sane, permittentis est, potius, quam probantis, habita ratione eorum, de quibus loquimur. nam tyrannos non probat, sed, si qui sunt, ijs permittit tamquam tyrannis, ut ad suas opes conseruandas in eos, qui sine ui teneri non possunt, saeuitia utatur. Aristoteles quoque tyrannis praecpta dat, licet eos non probet, in Politicis libris. *ITA se instrunt,* § sic antiqui libri duodecim, & Tertij, duo, Instituant. *TIMEFACTA libertas:* § ita est in uno Tertij libro, tredecim, Timefacta, unus, Labefactata. ex quo licet conijcere, illud, Timefacta, esse glossema ad, Timefacta. quod cum duriuscule dictum uideretur, immutatum est. Lucretius eo uerbo usus est lib. II.

His tibi tum rebus timefactae religiones

Effugiant animo pauidae, mortisq. timores.

Pacuius Periboca, apud Nonium Marcellum, de contrarijs generibus uerborum, in, Vagas, pro Vagaris:

In triplici pertimefactus maerore animi, incerte errans uagat.

Et D. Brutus, ad Ciceronem, Fam. lib. XI. ep. 20. Denunciatione periculi sperare eos, te pertimefacto, adulescente impulso, posse magna consequi praemia. *EMERGUNT* § hoc ad illud spectat, Quamuis demersae sint leges. quod translatum est ab agrorum inundatione. *INDICIIS tacitis,* § cum de reis per tabellam, non uoce, sententia fertur, nulla eorum, qui dominantur, ratione habita. *OCCLVTIS de honore suffragijs.* § cum populus bonis ciuibus honores mandat, & suam in eo libertatem retinet. Sic Demosth. Phil. IV. *Ἐτέραν εἶναι τὴν κρίβδην ψῆφον τοῦ φανεροῦς βορύβου.* *ACRIORES autem morsus* § libertas intermissa mordet acrius, quam retenta. Translatio ab animantibus: quae, cum laesa sunt, mordent acrius, ad ultionem doloris, & iniuriae, quam quae laesa non sunt. In eam sententiam dictum est illud a Plauto:

Tum denique homines nostra intelligimus bona,

Cum, quae in potestate habuimus, ea amifimus.

CICERO

QVOD igitur latissime patet, neque ad incolumitatem solum, sed etiam ad opes, & potentiam nallet plurimum, id amplectamur, ut metus absit, caritas retineatur. ita facillime, quae uolumus, & priuatis in rebus, & in rep. consequemur. etenim, qui se metui uolent, a quibus metuuntur, eosdem metuunt ipsi, necesse est. quid enim censemus? superiorem illum Dionysium, quo cruciatu timoris angitur solitum, qui, cultros metuens ionforios, candente carbone sibi adurebat capillum? quid Alexandrum Pheraem, quo animo uixisse arbitramur? qui, ut scriptum legimus, cum uxorem Theben admodum diligeret, tamen, ad eam ex epulis in cubiculum ueniens,

bar-

barbarum, & eum quidem, ut scriptum est, compunctum
notis Threicijs, districto gladio iubebat anteire: praemit
tebatq. de stipatoribus suis, qui perscrutarentur arculas
muliebres, et, ne quod in uestimentis occultaretur telū,
exquirent. o miserum, qui fideliosem & barbarum, &
stigmatiam putaret, quam coningem, nec eum sefellit: ab
ea est enim ipse, propter pellicatus suspicionem, interfe-
ctus. Nec vero ulla vis imperij tanta est, quae, premen-
te metu, possit esse diuturna. testis est Phalaris: cuius
est praeter ceteros nobilitata crudelitas: qui non ex insi-
dijs interiit, ut is, quem modo dixi, Alexander; nō a pau-
cis, ut hic nos; sed in quem uniuersa Agragantinorum
multitudo impetum fecit. Quid Macedones, non ne Deme-
trium reliquerunt, uniuersiq. se ad Pyrrhum contulerunt
ē Quid? Lacedaemonios, iniuste imperantes, non ne
repente omnes fere socij deseruerunt, spectatoresq. se otio-
sos praebuerunt Leuctricae calamitatis? Externa liben-
tius in tali re, quam domestica, recordor. uerumtamen,
quamdiu imperium populi R. beneficijs tenebatur, non
iniurijs, bella aut pro socijs, aut de imperio gerebantur;
exitus erant bellorum aut mites, aut necessarij, regum,
populorum, nationum porius erat, & refugium senatus.
nostri autem magistratus, imperatoresq. ex una hac re
maximam laudem capere studebant, si prouincias, si so-
cios aequitate, & fide defendissent. itaque illud patrocini-
um orbis terrae uerius, quam imperium poterat nomi-
nari. sensim hanc consuetudinem, & disciplinam iam an-
tea minuebamus, post uero Sullae uictoriam penitus ami-
simus. desitum est enim uideri quidquam in socios ini-
quum, cum exstitisset etiam in ciues tanta crudelitas. er-
go in illo secuta est honestam causam non honesta uictoria.
est enim ausus dicere, hasta posita, cum bona in foro
uenderet & honorum uiuorum, & locupletum, & certe
cuium, praedam suam se uendere. Secutus est, qui in
caussa impia, uictoria etiam foedior, non solum singulo-
rum cuium bona publicaret, sed uniuersas, quoque pro-
uincias, regionesq. uno calamitatis inre comprehende-
ret. itaque, uexatis, ac perditis exteris nationibus, ad

exemplum amissi imperij portari in triumpho Massilian
uidimus, & ex ea urbe triumphari, sine qua nunquam
nostri imperatores ex transalpinis bellis triumpharunt.
multa praeterea commemorarem nefaria in socios, si ho-
mo sol quidquam uideret indignus. inre igitur plebemur,
nisi. n. multorum impunita scelera tulissemus, nunquam
ad unum tanta peruenisset licentia: a quo quidem rei fa-
miliaris ad paucos, cupiditatum ad multos improbos ue-
nit hereditas. nec uero unquam bellorum ciuiliū sentē,
& causa deerit, dum homines perditū hastam illam crue-
tam & meminerint, & sperabunt, quam P. Sulla cum
uibrasset, dictatore propinquo suo, idem sexto & tricesi-
mo anno post a sceleratiore hasta eadem non recessit. al-
ter autem, qui in illa dictatura scriba fuerat, in hac fuit
quaestor urbanus: ex quo debet intelligi, talibus praemijs
propositis, nunquam defutura bella ciuilia. itaque pa-
rietes urbis modo stant, & manent, iij. ipsi iam extre-
ma scelera metuentes; rem uero publicam penitus amisi-
mus. atque in has clades incidimus, (redeundum est
enim ad propositum) dum metui, quam cari esse, & di-
ligi, maluimus. quae si populo R. iniuste imperanti ac-
cidere potuerunt: quid debent putare singuli? Quod cum
perspicuum sit, beneuolentiae uim esse magnam, metus,
imbecillum: sequitur, ut differamus, quibus rebus possi-
mus facillime eam, quam uolumus, adipisci, cum hono-
re, & fide caritatem. sed ea non pariter omnes egemus.
nam ad cuiusque uitam instituendam accommodandam
est, a multis ne opus sit, an satis sit a paucis diligi. Cer-
tum igitur hoc sit, id quod & primum, & maxime neces-
sarium, familiaritates habere fidas. amantium nos ami-
corum, & nostra mirantium. haec enim est una res pror-
sus, ut non differat multum inter summos, & mediocres
uiros: eaq. utrisque propemodum comparanda, honore,
& gloria, & beneuolentia cuium sortasse non aequae om-
nes egent: sed tamen, si cui haec suppetunt, adiunant
aliquantum tum ad cetera, tum ad amicitias com-
parandas.

EXPLANATIO

VT metus absit, caritas retineatur. ? quod & paullo ante expressit hīs uerbis: Omnium rerum nec
aptius est quidquam ad opes tuendas, ac tenendas, quam diligi; nec alienius, quam timeri. **Q**u
se metui uolent, a quibus metuuntur, eosdem metuunt ipsi, necesse est. ? Ilocrates ad Nicodem: *ἴσως ἀν τὸς
ἄλλους πρὸς σεαυτὸν διαβῆς, οὐτὸ αὐτὸ πρὸς ἐχθρούς ἔχεις.* Metuentur, est in uno, & Tertij. In alio, Metuan-
tur. **Q**uid enim censemus, & c. quo & c. ? Sic locutus pro Roscio Amerino: Quid censetis, cum isti Xuir
cum imperio, cū fascibus, cum illa delecta finitorum iuuentute, per orbem terrarum uagabantur, quo tan-
dem animo, quo motu, quo periculo miseris nationes futuras? Et lib. I. de Orat. Quid censetis, si ad alicui-
us ingenium, uel par, uel maius illa, quam ego non attingi, accesserint, quantum illum, & quātum oratorem
futurum? **S**UPERIOREM illum Dionysium, ? Syracusium tyrannum, Hermocratis filium, qui tyrann-
nidem in Sicilia inuasit anno III. Olymp. xciii. hoc est anno ab v. c. cccxlvii. Arist. Polit. lib. v. cap. 5. Xe-
nophon lib. II. Dionys. lib. vii. Plut. in Dione, Cic. Tusc. v. Valer. lib. ix. cap. 15. Agell. lib. xvii. cap. 21.
Macrob. lib. I. de Somn. Scip. c. x. Dicebat, se filio imperium relinquiturum adamantinis uinculis: Metum, &
Violentiam intelligens. Eius filius, regno pulsus, Corinthi ludum aperuit: ut, cum reipsa non posset, spe-
cie saltem quadam regnare uideretur. **C**YLTROS metuens tonsorios, ? nam tonsor gloriatus erat, in
sua potestate esse tyranni uitam. de quo poenas dedit. **A**LEXANDRUM Pheraetum, ? Val. lib. ix.
cap. 15. Cicero autem Tusc. v. ait Dionysium Syracusanum ad Aristomacham, & Doridem coniuges sic
noctu ingredi solitum. **T**HEBEN ? Pheraei Iasonis filiam, eius, quem calliditate, scientiaq. militari com-
parat Cicero superiore libro tribus maximis trium gentium ducibus, Hannibali Poeno, Q. Fabio Maximo
Romano, Themistocli Atheniensi. Mirum autem non fuit, si rescituit ipsam cum Pelopida, Thebanoru
imperatore, hoste suo, ipsius propinquo, & familiari paterno, colloquium habuisse, nec sefellit ipsum praefa-
m

M gium.

gium. nam coniux, mulier cordata, & animo praesente, tum uitae tyranni pertacta, tum quia fratre iunio re foede abutebatur, adiunctis sibi tribus fratribus, Tisiphono, Pitholao, Lycophrone, tyrannum in lecto decumbentem oppressit. Ouidius in Ibin:

Inq. tuo thalamo iugulatus more Pheraci,

Qui datus est leto coniugis in se suo.

Vide Plut. in Pelopida, & Cic. de Inu. II. BARBARVM, & nam ij naturali odio Graecos persequuntur. Isocrates in Panegyrico. COMPUNCTVM notis Threicijs, & signatum, stigmatate notatum. nam, ut Herodotus lib. v. ait, apud Thraces punctas esse frontes, nobile iudicabatur; non esse notatas punctis, ignobile. Haec Marsus. Quibus addo Sexti Empirici philosophi testimonium. qui lib. III. Pyrrhoniarum hypotheseon, cap. 24. Compunctum notis esse, apud nos, ait, turpe, & infame uideri: at multi Aegyptij, & Sarmatae suos fetus compungunt. DISTRICTO gladio & tres, & Tertij, Districto. STIPATORIBVS & sic omnes libri. quo magis miror esse, qui Spiculatoribus, legant. PERSCRUTARENTVR & sic tres libri. unus, Praescrutarentur. decem, & Tertij, Scrutarentur. STIGMATIAM & proxime dixit, Compunctum notis Threicijs: quod feruitutis erat signum. Quid sibi uelit Nonius, qui hoc loco Stigmarias dictos a ueteribus punctos in notis, non assequor. nam errasse cum existimo. Graecum autem nomen Latine pronunciauit, ut alia multa. Caligulam ait Suetonius multos honesti ordinis, deformatos prius stigmatum notis, ad metalla, & munitiones uiarum, aut ad bestias condemnasse. NEC cum *sesellit opinio*: & Tertij liber, & alius, non habent *70* Opinio. In alio est additum. Quo modo illud a Cicerone dictum Fam. lib. xiv. Sed nos, ni me fallit, iacebimus. Et in Oratore. Varro lib. 2. de re rust. & Tacitus. AB ea & a tribus eius fratribus, ipsa cohortante. Plutarchus in Pelopida. PREMENTE metu, & ita Pheracus, interfectus; Caesar, tribus & uiginti uulneribus confosus; Phalaris, lapidibus obrutus. PHALARIS: & Atyalensis tyrannus Siculus. Cic. Tusc. II. Plin. lib. xxxix. cap. 8. Ouid. I. de Arte. Persius Sat. 3. Plut. Parall. cap. 74. Seneca de Ira, & de clementia, Oros. lib. I. cap. 20. Pindarus Od. I. Pyth. August. ad Macedonium, de uera felicitate. CUIVS est praeter ceteros nobilitata crudelitas: & ex illo praesertim aeneo tauro, quo homines inclusos, ut gemitu mugitum referrent, igni subiecto necabat. HIC noster; & Caesar. IN quem & ita duodecim, & Tertij. Duo, In eum. IMPETVM fecit. & in foro enim lapidibus est obrutus. DEMETRIVM reliquerunt, & superbissimum. Plut. in Pyrrho, & Demetrio. AD Pyrrhum & humanissimum, Epirotarum regem. LACEDAEMONIOS & quibus iustitia numquam curae fuit. Isocr. in Panathenaico. nec a confederatis, nec a benefactoribus sibi temperarunt. Isocr. pro Pace, & in Panathen. testatur, Lacedaemonios plures indicta causa necasse, quam Athenienses conuictos iudicio. quo factum est, ut, cum Epaminondas, Thebanorum dux, liberatis spem faceret, socij omnes ad ipsum deficerent, nec Lacedaemonijs opem ferrent. Imperarunt in Graecia Lacedaemonij, Athenienses, Thebani. principatum Lacedaemonijs, ut dixi, ademit iniustitia. LEUCTRICAE calamitatis? & superiorum temporum iniurias, non Leuctricam cladem, ipsis exitio fuisse, scripsit Isocrates in oratione Sociali. Leuctra, Boeotiae urbs, ad quam ab Epaminonda proffigati sunt. EXTERNA libentius in tali re, quam domestica, recordor. & oratoric hoc dictum. nam a malorum nostrorum commemoratione natura abhorremus. Sic apud Ouidium Achelous Metam. ix.

— quis enim sua proelia uictus

Commemorare uelit?

PRO socijs, & defendendis contra externam uim. DE imperio & conseruando, uel prolatando. Hinc illud Sallustij de Romanis, in Coniuratione Catilinae: Vbi pericula uirtute propulerunt, socijs, atque amicis auxilia portabant: magisq. dandis, quam accipiendis, beneficijs, amicitias parabant. EXITVS bellorum aut mites, aut necessarij. & Virgilius lib. vi.

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Mites: uictos aut in ciuitatem, aut in fidem, & clientelam recipiendo, modico tributo imposito. Necessarij: cum excinduntur urbes, captiuq. sub corona ueneunt. quales Campani, Fregellani, Numantini, Carthaginenses, Corinthij. REGVM, populorum, & coniungit haec duo uerba Sallustius, Catilina: Reges, populiq. finitimi bello tentare. Et Jugurtha: Auxilia a populis, & regibus, socijsque, accersere. PORTVS, & refugium & Machabaei, a Syriae regibus cum urgerentur, Romanorum opem implorauerunt. Sic & Hieron, Ptolemaeus, Ariobarzanes, Deiotarus, Macedones, Graeci Romanorum auxilijs usi sunt. PATROCINIUM orbis terrae & clientium enim utilitatem patroni spectant. Plutarchus illud T. Flamini dictum refert, quod Romani Graecos absoluunt iudicio incustoditos, liberos, & expertes tributi, legibusq. utentes patrijs. POST nero Sullae uictoriam & is, hostibus deuictis, multa ciuium milia partim occidit in uilla publica, partim proscripsit. Sallustius, Catilina: Postquam L. Sulla, armis recepta rep. bonis inijs melos euentus habuit; rapere omnes, trahere; domum alius, alius agros cupere; neque modum, neque modestiam uictores habere; foeda, crudeliaq. in ciues facinora facere. ETIAM in ciues & *70* Etiam non est in sex meis, & Tertij. Et natum puto ex extremis litteris uerbi Existisset, quae repetitae librij occasionem dederunt addendi nouam uocem, Etiam. HONESTAM causam non honesta uictoria. & pugnavit enim Sulla pro optimatibus contra plebem, uictorq. leges, & iudicia reip. restituit. ER certe ciuium, & correctio quaedam: quasi dicat, si minus erant boni uiui, nec locupletes, (locupletes autem, ut rerum nouarum haudquaquam cupidi, inter bonos uiros referuntur) ciues tamen erant. PRÆBAM suam se uendere. & quali hostes essent, non ciues. idem fere repetit in Verrem, act. I. libro III. Tatum animi habuit ad audaciam, ut dicere in concione non dubitaret, bona ciuium R. cum uenderet, se praedam

praedam suam uendere. Largitus est autem supra modum uenustis mulieribus, fidicinis, histrionibus: teste Plutarcho. **SECVTVS** est, § C. Caesar. **IN causa impia**, § contra optimates, & communem libertatem: cum Sulla optimates, libertatemq. defenderit. **VICTORIA etiam foediore**, § ob ea, quae statim sequuntur. **Foediore**: crudeliore. Lib. I. Sunt quaedam partim ita foeda, partim ita flagitiosa, ut ea ne conferuandae quidem patriae ausa sapiens facturus sit. Sallustius foedos Catilinae oculos uocat; id est, facitiam, & immanitatem praefereutes. Ter. Eun. act. 5. sc. 5. Facinus foedum. i. crudele, Donato. Cicero pro Sextio Foedus uulnus P. Clodij dicit. Virgilius, Aen. II.

Impulerat ferro Argolicas foedare latebras.

Vbi Seruius: Foedare, lacerare. nam Foedum tam apud hunc, quam apud Sallustium, non turpe, sed crudele significat: ut,

Sanguine foedantem quos ille sacrauerat ignes.

Sallustius, Foedi oculi. Sic & ingeniosissimum Poetarum Ouidium, Metam. I. locutum esse, obseruauit ante quinquennium Hercules Ciofanus:

Foeda Lycaoniae referens conuiuia mensae.

Quem uersum prope repetit in Ibin. **SED uniuersas quoque prouincias**, § quae pro Pompeio steterant. **VNO calamitatis iure** § sic antiqui libri septem, & Tertij. Lambinus Genere legit, & sine causa mutat: quasi, Iure, suum sensum non habeat. nam, quae condicio singulorum ciuium, eadem fuit omnium prouinciarum, & regionum, ut pari scilicet calamitate uexarentur. **EXTERIS nationibus**, § Graecia primum, deinde Africa, postremo Hispania. **AD exemplum amissi imperij** § Terentius praepositionem omittit:

Enim uero spectatum satis putabam, & magnum exemplum continentiae.

Amissi imperij: euersae reip. cum de hostibus, non de socijs, triumphari soleret. **PORTARI in triumpho** § portabantur in triumpho imagines opidorum, quae quis bello ceperat. portatam autem Mafsiliam arbiteror in Gallico triumpho. nam quinquies Caesar triumphauit, de Gallia, de Aegypto, de Ponto, de Africa, de Hispania. Mafsilia uero belli ciuilibus initio portas Caesari clauferat. ex quo diu obsessa, capta denique per niam est. **MASSILIAM** § Mafsiliae simulacrum ex ebore. Quinctilianus. Eam fide meliorem, quam consilio prudentiorem, dicit Velleius. Lucanus lib. III. Florus lib. IV. Epit. Liu. CX. Orof. lib. VI. cap. 15. Eutrop. lib. VI. cap. ult. **ET ex ea urbe triumphari, sine qua numquam nostri imperatores ex transalpinis bellis triumpharunt.** § eadem res Phil. IX. narratur, his uerbis: Quousque Mafsiliam oppugnabis? ne triumphus quidem finem facit belli? per quem laeta est urbs ea, sine qua numquam ex transalpinis gentibus maiores nostri triumpharunt. quo quidem tempore populus R. ingemuit. Eius laudes persequitur Cicero pro Flacco: Mafsiliae disciplinam, atque grauitatem non solum Graeciae, sed haud scio, an cunctis gentibus anteponebam iure dicam. Mafsilientes ait Liuius in eo honore, in ea dignitate apud Romanos fuisse, ac si mediae Graeciae umbilicum incolerent. **SI hoc uno Sol quidquam uidisset indignus.** § fortasse a Plauto sumpsit, qui Sticho sic ait:

Meliorem nec tu reperies, nec Sol uidet.

HASTAM illam cruentam § uenditionem bonorum. nam & Sulla, & Caesar bona proscriptorum ciuium, hasta posita, ut praedam suam uendiderunt. **ET meminere, & sperabunt.** § Antonium significat. Phil. IX. Inuitus dico: sed dicendum est: Hasta Caesaris, P. C. multis improbis & spem affert, & audaciam. uiderunt enim ex modicis repente diuites. itaque hastam semper cupiunt uidere ij, qui nostris bonis imminet, quibus omnia pollicetur Antonius. **Cruentam**: translatum a re militari. nam, cum hasta ante opidum ponebatur, signum erat diripiendae urbis, & crudelitatis in ciues exercendae. **QVAM P. Sulla cum uibrasset, dictatore propinquo suo,** § hic, L. Sulla dictatore, proscriptorum ciuium bona emit ad hastam, id est in auctione publica, quae, hasta prope fixa, fieri solebat. propterea dicitur hastam uibrasse, μεταφορικῶς. Quod autem infert Cicero, Sexto & tricesimo anno post (tot enim numerantur, a DCLXXIV. ad DCCIX.) a sceleratore hasta eadem non recessit: significat, eundem P. Sullam, ut emerat bona proscriptorum Marianorum L. Sulla dictatore, itidem emisse proscriptorum Pompeianorum Caesare dictatore. De hoc P. Sulla ita iocatus est Cicero in epistola ad Dolabellam, x. lib. IX. Te tamen hoc scire uolo, uehementer populum sollicitum fuisse de P. Sullae morte ante quam certum scierit. nunc quaerere desierunt, quo modo perierit. satis putant se scire, quod sciunt. Ego ceteroqui animo aequo fero: unū uereor, ne hasta Caesaris refrixerit. Et, ad Cassium, lib. xv. ep. 17. Nos hic, P. Sullam patrem mortuum, habebamus. alij, a Iarronibus; alij, cruditate, dicebant. populus non curabat: combustum enim esse constabat. Caesarem putabant moleste laturum, uerentem, ne hasta refrixisset. Cui Cassius festiue respondit, ep. 19. Sulla, cuius iudicium probare debemus, cum dissentire philosophos uideret, non quaesciuit quid bonum esset, & omnia bona coemit. cuius ego mortem forti mehercule animo tuli. nec tamen Caesar nos eum desiderare patietur. nam habet damnatos, quos pro illo nobis restituat: nec ipse scetorem desiderabit, cum filium uiderit. **SCCELERATIORE hasta** § Phil. II. Auctionis uero miserabilis adspectus? uestis Pompeij, non multa, caeq. maculosa: eiusdem quaedam argentea uasa collisa, sordidata mancipia. **EADEM** § non legitur hoc uerbum in septem libris, & Tertij. **SCRIBA** § uide Sallustium in concione Lepidi. **IAM extrema scelera metuentes**: § dat sensum inanimis rebus, quo magis publica calamitas exprimitur. **Extrema scelera**: utrum, quae reip. impendent? non puto. iam enim amissam penitus esse remp. statim dicit. quae igitur scelera? euerfionem ipsorum parietum. **REM uero publicam penitus amissimus.** § quod alibi dicit, πρόσπορον πόλεως. **INIUSTE imperanti** § quia leges pro Caesaris potentia tulit, & metui ma-

M 2 luit,

luit, quam diligi. **ACCIDERE potuerunt**: ꝛ quae non uidebantur accidere posse. **QUID debent putare singuli**? ꝛ argumentum a maiori. **IMBECILLEM**: ꝛ Imbecillam, septem, & Tertij. **SEQUITUR, ut differamus**, ꝛ haecenus de priuata amicitia dixit: nunc de gloria dicturus est, in qua ipsa publicus amor includitur. **CVM honore, & fide caritatem**. ꝛ Gloriam descriptio. nam, si diligimur a multitudine: si fides ab ea nobis habetur: si honore digni putamur: tunc adepti gloriam sumus. id perspicue narratur infra. **SED ea** ꝛ ea, quae cum honore, & fide coniuncta sit, nam priuata quidem amicitia pariter omnes egent. **AD cuiusque uitam instituendam** ꝛ Vitam institutam, undecim, & Tertij. **CERTVM igitur hoc sit**, ꝛ concludit hoc praeepto disputationem de priuata amicitia: nec addit plura propter librum ea de re copiose scriptum, qui inscribitur Laelius. **ID quod & primum**, ꝛ undecim, & Tertij, Idq. primum. **Vnus, Quod & pr. Vnus, Idq. pr. FAMILIARITATES habere fidas amantium nos amicorum**, ꝛ de fide supra dixit, Cum honore, & fide caritatem. Sed ibi agit ea de fide, quae publice habetur a ciuibus, hic de ea, quae priuatim ab amicis. **NOSTRA mirantium**. ꝛ ut apud eos in honore simus. **VT non differat multum inter summos, & mediocres uiros**: ꝛ ut ea pariter omnes egent: nam sine amicitia uita nulla est: sine honore tamen, & gloria, & beneuolentia ciuium licet uiuere. Hoc ad illa superiora pertinet: Ad cuiusque uitam instituendam accommodandum est, a multis ne opus sit, an satis sit a paucis diligi. **VTRISQUE** ꝛ ex aequo. **SI cui haec suppetunt**, ꝛ si quis habet haec tria, honorem, fidem, beneuolentiam ciuium. **TVM ad cetera**, ꝛ Cum, Tertij liber. **AD amicitias** ꝛ priuatas.

CICERO

SED de amicitia libro dictum est, qui inscribitur Laelius. nunc dicamus de gloria. quamquam ea quoque de re duo sunt nostri libri. sed attingamus, quandoquidem ea in rebus maioribus administrandis adiuuat plurimum. Summa igitur, & perfecta gloria constat ex tribus his: si diligit multitudo; si fidem habet; si cum admiratione quadam, honore nos dignos putat. haec autem, si est simpliciter, breuiterq. dicendum, quibus rebus pariuntur a singulis, eisdem fere a multitudine. sed est alius quoque quidam aditus ad multitudinem, ut in uniuersorum animos tamquam influere possimus. Ac primum de illis tribus, quae ante dixi, beneuolentiae praeepta uideamus: quae quidem capitur beneficijs maxime: secundo autem loco beneficia uoluntate beneuolentia mouetur, etiam si res forte non suppetit. uehementer autem amor multitudinis commouetur ipsa fama, & opinione liberalitatis, beneficentiae, iustitiae, fidei, omniumq. earum uirtutum, quae pertinent ad mansuetudinem morum, & facilitatem. etenim illud ipsum, quod decorum, honestumq. diximus, quia per se nobis placet, animosq. omnium natura, & specie sua commouet, maximeq. quasi perlucet ex ijs, quae commemorari uirtutibus; iccirco illos, in quibus eas uirtutes esse remur, a natura ipsa diligere cogimur. Atque hae quidem causae sunt diligendi grauissimae: possunt enim praeterea nonnullae esse leuiiores. Fides autem ut habeatur, duabus rebus effici potest; si existimabimur adepti coniunctam cum iustitia prudentiam. nam & ijs fidem habemus, quos plus intelligen-

re, quam nos, arbitramur; quosq. & futura prospicere credimus, & cum res agatur, in discrimenq. uentum sit, expedit rem, & consilium ex tempore capere posse: (hanc enim omnes existimant utilem, ueramq. prudentiam) iustis autem, & fidas hominibus, id est bonis, ita fides habetur, ut nulla sit in his fraudis, iniuriae, suspicio: itaque his salutem nostram, his fortunas, his liberos rectissime committi arbitramur. harum igitur duarum ad fidem faciendam iustitia plus pollet, quippe cum ea sine prudentia satis habeat auctoritatis, prudentia sine iustitia nihil ualeat ad faciendam fidem. quo enim quis uersutior, & callidior est, hoc inuisior, & suspectior, detracta opinione probitatis. quamobrem intelligentiae iustitia coniuncta, quantum uolet, habebit ad faciendam fidem uirium: iustitia sine prudentia multum poterit; sine iustitia nihil ualebit prudentia. Sed, ne quis sit admiratus, cur, cum inter omnes philosophos constet, a meq. ipso saepe disputatum sit, qui unam haberet, omnes habere uirtutes; nunc ita se iungam, quasi possit quisquam, qui non idem prudens sit, iustus esse. alia est illa, cum ueritas ipsa limatur in disputatione, subtilitas; alia, cum ad opinionem communem omnium accommodatur oratio: quamobrem, ut uulgus, ita nos hoc loco loquimur, ut alios fortes, alios bonos uiros, alios prudentes dicamus. popularibus enim uerbis est agendum, & usitatis, cum loquamur de opinione populari: idq. eodem modo fecit Panaetius. Sed ad propositum reuertamur.

EXPLANATIO

NUNC dicamus de gloria, quamquam ea quoque de re duo sunt nostri libri. ꝛ de quibus ad Att. lib. xv. ep. 27. & lib. xvi. ep. 3. Eos autem libros furto auertit Petrus Alcyonius, is, qui de Exsilio scripsit. qua de re uide Paulli patris Commentarium in ep. ad Att. lib. xv. ep. 27. **Duo sunt nostri libri**: supra: Sed haec, cum ad philosophiam cohortamur, accuratius solent disputari: quod alio quidem libro fecimus. **ATINGAMVS**, ꝛ pauca dicamus: cum plura dixerimus in ijs libris. **SUMMA igitur &c.** ꝛ causae, gloriam gignentis. **HONORE nos dignos putat**, ꝛ Nos, abest a tredecim meis, & Tertij. **ALIJS quoque quidam aditus ad multitudinem**, ꝛ qui non est ad singulos. **Vnus**, Sed est quoque alijs quidam aditus. **Vnus**, Sed est alius quidam aditus. **Tres**, Sed est alius quoque aditus. **Novem, & Tertij** faciunt cum impressa lectione. **QVAE ante dixi, beneuolentiae praeepta uideamus**: ꝛ sic undecim, & Tertij. **Vnus non habet**, Beneuolentiae. **Vnus**, Quae ante dixi, beneuolentiae praeeptis. **QVAE quidem capitur beneficijs maxime**: ꝛ Capitur, est, Acquiritur. sed leporis quiddam plus habet, ad exprimendam beneficiorum

eiorum uim, quibus capiuntur, atque obstringuntur animi, propterea, Aucupari gratiam, dixit in epistola ad Lucretium. Et, Venari uideas fructus, ac pomis, Horatius. Quod utrumque uerbum ad Capiendi uoluntatem spectat. Capitur, igitur, ex multitudine; pro, sumitur, obtinetur. Sic, Capere fructum, Capere laudem. Praeterea, si, Beneuolentiam aucupari, Latinum est: cur, Beneuolentiam capere, Latinum non esse uideatur? Quid laboras, Lambine? cur ad mutandum tam procliuus es? nihil hic pro te faciunt antiqui libri sermo. Latinus est: mutationem sententia non postulat. Maximis, est in sex meis. *Capitur beneficus maxime*: Hinc illud, Gratia gratiam parit. *BENEFICA uoluntate beneuolentia mouetur*, & Legendum, mutato uerborum ordine, ut est in meis octo ueteribus libris, & Tertij: Voluntate benefica beneuolentia mouetur. Ouid. de Ponto:

Vt defint uires, tamen est laudanda uoluntas.

Quod decorum, honestumq. diximus, & Dicimus, est in septem, & Tertij. *PER se* & uel si nullum ex eo fructum capiamus. *NATURA*, & specie sua & ui, & forma sua. *PERLUCEB* & sic ueteres omnes libri. *Langius*, & *Proluet*, cur mutetur, causam non uideo. *CAUSSAE diligendi* & sic illud Virgilij:

uirq. uidendo

Femina.

Quod & actiue, & passiuè intelligi potest. *PRUDENTIAM*, & intelligentiam. *ET futura prospicere* & definitio prudentiae. *CVM res agatur*, in discrimenq. uentum sit, & Iocrates: Το ἐπὶ τῶν κερῶν θεωρεῖν τοὺς συμβουλευόντας; τοὺς δὲ καὶ λανθάνοντας καὶ μὴ δὲν γινώσκοντας τῶν δέοντων, ἀποδοκιμάζειν. *EX-PEDIRE rem*, & explicare. *HANC enim omnes existimant utilem, ueramq. prudentiam*. & Homines, nouem, & Tertij, Septem, & Tertij, Hanc enim utilem homines existimant, ueramq. prudentiam. *IDEM bonis*, & Bonis uiris, octo, & Tertij. Infra quoque pro iustis Bonos appellat. *IUSTITIA sine prudentia multum poterit: sine iustitia nihil ualebit prudentia*. & libro primo, eandem comparans uirtutes, Placet, inquit, aptiora esse naturae ea officia, quae ex communitate, quam ea, quae ex cognitione ducantur. *NE quis sit admiratus*, & ne qua sit admiratio. *CVM inter omnes philosophos constet*, & non eos quidem, quorum libri existant, nam Aristoteles id non docet. Plato autem ex aliorum sententia disputat: ut in Euthydemo: Εἰπερ καὶ ἐν ἐπιστάσει, πάντα ἐπίστασι. In Protagora autem: Πότερον καὶ μεταλαμβάνουσιν οἱ ἄνθρωποι τούτων τῶν τῆς ἀρετῆς μαρίων οἱ μὲν ἄλλοι, οἱ δὲ ἄλλοι, ἢ ἀνάγκη, εἴαν περ τις ἐν λαῷ, ἀπαντα εἴχων. *CVM ueritas ipsa limatur* & cum ueritas ipsa diligentissime quaeritur. *AD opinionem &c.* & O uocalis uigies a Cicerone hic duabus lineis usurpatur. *ALIOS bonos* & pro, iustos, & Aristoteles lib. vi. Et hic ἀγαθὸν pro iusto posuit ipse Cicero infra: Ex qua una uirtute, inquit de iustitia, uiri boni appellantur. *CVM loquamur de opinione populari*: & opinatur enim populus diuerfas esse uirtutes.

CICERO

ERAT igitur ex tribus, quae ad gloriam pertine-
rent, hoc tertium, ut cum admiratione hominum
honore ab his digni iudicaremur. Admirantur igitur com-
muniter illi quidem omnia, quae magna, & praeter opi-
nionem suam animaduertunt; separatim autem in sin-
gulis, si perspiciunt nec opinata quaedam bona: itaque eos
uiros suspiciunt, maximisq. efferunt laudibus, in quibus
existimant se excellentes quosdam, & singulares uirtu-
tes perspicere; despiciunt autem eos, & contemnuunt, in
quibus nihil uirtutis, nihil animi, nihil neruorum putant.
non enim omnes eos contemnuunt, de quibus male existi-
mant. nam, quos improbos, maledicos, fraudulentos pu-
tant, & ad faciendam iniuriam instructos, eos haud con-
temnuunt quidem, sed de his male existimant. quamobrem,
ut ante dixi, contemnuuntur hi, qui nec sibi, nec alteri, ut
dicitur, in quibus nullus labor, nulla industria, nulla cura
est: admiratione quadam afficiuntur hi, qui ante-
re ceteros uirtute putantur, & cum omni carere dedeco-
re, tum uero hijs uuijs, quibus alij non facile possunt obsi-
sere. nam & uoluptates, blandissimae dominae, saepe

maiores partes animi a uirtute detorquent; & dolorum
cum admoventur faces, praeter modum plerique exter-
rentur: uita, mors, diuitiae, paupertas omnes homines
uehementissime permouent. quae qui in utramque par-
tem excelso animo, magnosq. despiciunt; cumq. aliqua his
ampla, & honesta res obiecta est, totos ad se conuertit, &
rapiunt: tum quis non admiretur splendorem, pulchritudi-
nemq. uirtutis? ergo & haec animi despicientia admi-
rabilitatem magnam facit: & maxime iustitia, ex qua
una uirtute uiri boni appellantur, mirifica quaedam res
multitullimi uidetur: nec iniuria nemo enim iustus esse po-
test, qui mortem, qui dolorem, qui exsiliu, qui egesta-
tem timeret; aut qui ea, quae his sunt contraria, aequitati
anteponit. maximeq. admirantur eum, qui pecunia non
mouetur: quod, in quo uiro perspectum sit, hunc igni spe-
ctatu arbitrantur. itaque illa tria, quae proposita sunt ad
gloriam, omnia iustitia conficit; & beneuolentiam, quod
prodesse uult plurimis; & ob eandem causam fide, & ad-
mirationem, quod eas res spernit, & negligit, ad quas ple-
rique inflammata auiditate rapiuntur.

EXPLANATIO

PERTINERENT, & sicut tres mei, & Tertij. undecim, Pertinent. *ADMIRANTUR igitur com-
muniter illi* & indocti scilicet, & paruo animo praediti. Horatius:

Nil admirari, prope res est una, Numici,
Solaque, quae possit facere, & seruare beatum.

PRAEFER opinionem suam, & παράδοξα; uel, παρά προσδοκίαν. **NON enim omnes eos contemnuunt, de
quibus**

quibus male existimant. & Contemnere, & Male existimare, non idem sunt. De quibus male existimant nam ij nocere possunt. Aristoteles hoc disputat Rhet. lib. I I. Eos haud contemnunt quidem, & Tres, & Tertij, Eos contemnunt quidem neutquam, quod, ut magis antiquum, magis proba, & ex eo impressam lectionem natam existimo. Nec sibi, nec alteri profunt, ut dicitur; & Profunt, abest ab uno Tertij libro. & recte abesse arbitror, breuitas enim prouerbij similitudinem facit. Et, Vt dicitur, multorum sermone tritum esse, & intelligi posse per se ostendit. Horatius hos ait fruges consumere natos, & Graecus poeta, ἐπώσιον ἀχθος ἀρούρης, Telluris inutile pondus. Hesiodus:

Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτῶ πανταγοῖσει,
φρασάμενος τὰτ' ἐπειτα, καὶ ἐς τέλος ἦσιν ἀμείνω.
Εσθλὸς δ' αὖ καὶ κείνος, ὃς ἐν εἰπόντι πίθηται.
Ὅς δὲ καὶ μὴδ' αὐτῶ νόση, μήτ' ἄλλου ἀκούων
Ἐν θυμῶ κάλληται, οὐδ' αὖτ' ἀχρήσιος ἀνὴρ.

ADMIRATIONE quadam afficiuntur ij, qui anteire ceteros uirtute putantur, & quemadmodum Latine dicitur, Laude afficitur, Honoribus afficitur, pro, Laudem consequitur, Honores, consequitur: sic hoc in loco Cicero dixit, Admiratione quadam afficiuntur ij; pro, Admirationem quandam hominum consequuntur. Itaque non uideo, cur quidquam mutetur, cum praesertim libri omnes antiqui, Afficiuntur, habeant, non, Afficiunt, ut ex ingenio Lambinus reponit: meo quidem iudicio, non satis recte, ut leuiter dicam. Vnus, Adm. quadam uero aff. Duo, Adm. autem quadam aff. Vnus, Adm. quadam autem aff. Sex, & Tertij, Adm. autem aff. Quattuor cum impressa lectione faciunt. Ceteros: Vnus, & Tertij, Ceteris. I I S uitijs, & fraude, dolo, uolentia. VOLUPTATES, blandissimae dominae, & propterea δέλεαρ κακῶν Voluptatem appellauit Plato ἐν τῶ τῶν Νόμων H: quod, Escam malorum, Cicero conuertit in Catone. SAepe maiores partes animi a uirtute detorqueant: & Saepe, non legitur in ullo uetere libro. IN utramque partem & tam uoluptates, quam dolores, uel, Siue cum adsunt, siue cum absunt. EXCELSO animo, magnoq. & qui uirtutem rebus omnibus anteponat. TUM quis non admiretur splendorem, pulchritudinemq. uirtutis? & hoc non uidetur cum eo coniungi posse, quod dictum est: Quae qui in utramque partem excelsio animo, magnoq. despiciunt. Potius enim sententia requirebat, Tum quis non eos admiretur? aut: Quis non admiretur splendorem in ijs, pulchritudinemq. uirtutis? Modo subiungatur aliquid, quod ad, Qui, referatur. HAEC animi despicientia & cum & uoluptates, & dolores despiciuntur. Sic est in omnibus uet. libris. Male in uulgatis, Perspicientia. ET maxime iustitia, & Plato Politic. II. ὁ μὲν ἀρὰ δίκαιος ἡμῖν ἀναπέφανται, ὡν ἀγαθὸς τε καὶ σοφός. ὁ δὲ ἀδίκος, ἀμαθὴς τε καὶ κακός. QUI mortem, qui dolorem, & Stoici, contra Peripateticos, nam Aristoteles naturales effectus esse dicit. QVAE his sunt contraria, & Nouem, & Tertij, Quae sunt his contr. MAXIMEQ. admirantur & Valerius Max. lib. I v. cap. 3. HUNC dignum spectatu arbitrantur. & sic quattuordecim mei, unus Tertij, Hunc igni spectatum. idest, probe cognitum: ut ego interpretor: ut aurum spectatur igni. Similiter ad Pactum, Fam. lib. I x. ep. 16. Non facile dijudicatur amor uerus, & fictus, nisi aliquod incidat eiusmodi tempus, ut, quasi aurum igne, sic beneuolentia fidelis periculo aliquo perspicui possit. quod ex Isocrate sumptum, Pater annotauit, ex oratione ad Demonicum: Τὸ μὲν χρύσιον ἐν τῶ πυρὶ δοκιμάζομεν. Sic & Ouidius Trist.

Scilicet ut fuluum spectatur in ignibus aurum, &c.

Huc facit illud Chilonis: Ἐν λιθίνου ἀκόναις ὁ χρυσοῦς ἐξετάζεται, διδόντες βάσανον φανεράν: ἐν δὲ χρύσῳ ἀνδρῶν ἀγαθῶν τε καὶ κακῶν τε νοῦς ἐδοκ' εἰλεγμένον. Lambinus, Tamquam, addit. Alij, Hunc uirum spectatum. Alij, Hunc dignum adspectu. Mollius omnino erat, Vt igni, sed, ut ablit, Vt, quid incommodi? praesertim in communi, tritaq. sententia, quam usus ipse iam satis emolliuerat. OB eandem causam & quia prodesse uult plurimis, nam ideo spernit, & negligit eas res, ad quas plerique inflammati auuiditate rapiuntur. AD quas plerique inflammati auuiditate rapiuntur. & plus est, quam, Cupiditate. Vnus meus, Auide.

CICERO

AC, mea quidem sententia, omnis ratio, & institutio uitae adiumenta hominum desiderat, in primisq. ut habeas, quibuscum possis familiares conferre sermones: quod est difficile, nisi speciem prae te boni uiri feras. ergo etiam solitario homini, atque in agro uitam agenti, opinio iustitiae necessaria est, eoq. etiam magis, quod, si eam non habebunt, iniusti habebuntur; & nullis praesidijs saepti, multis afficiuntur iniurijs. Atque his etiam, qui uendunt, emunt, conducunt, locant, contrahendisq. negotijs implicantur, iustitia, ad rem gerendam, necessaria est. cuius tanta uis est, ut nec illi quidem, qui maleficio, & scelere, pascuntur, possint sine ulla particula iustitiae uiuere. nam, qui eorum cuiquam, qui una latrocinantur, furatur aliquid, aut eripit, is sibi ne in latrocinio quidem relinquit locum, ille autem, qui archipirata dicitur, nisi aequaliter praedam dispertiat, aut occidetur a socijs, aut re-

linquetur. quin etiam leges latronum esse dicuntur, quibus pareant, quas obseruent. itaque, propter aequabilem praedae partitionem, & Bargulus, illyricus latro, de quo est apud Theopompum, magnas opes habuit; & multo maiores Viriathus Lusitanus: cui quidem exercitus nostri, imperatoresq. cesserunt: quem C. Laelius, is, qui Sapiens usurpatur, praetor fregit, & comminuit; ferocitatemq. eius ita repressit, ut facile bellum reliquis traderet. Cum igitur tanta uis iustitiae sit, ut ea etiam latronum opes firmet, atque augeat; quantam eius uim inter leges, & iudicia, & instituta reip. fore putamus? Mibi quidem non apud Medos solum, ut ait Herodotus, sed etiam apud maiores nostros fruendae iustitiae causa uidentur olim bene morati reges constituti. nam, cum premeretur initio multitudo ab ijs, qui maiores opes habebant, ad unum aliquem confugiebant, uirtute praestantem; qui, cum prohiberet

habet in iura tenuiores, aequitate constituenda summo cum infimis pari iure retinebat. Eademq. constituendarum legum fuit causa, quae regum. ius enim semper quaesitum est aequabile. neque enim aliter esset ius. id si ab uno iusto, & bono viro consequerentur, eo erant contenti. cum id minus contingeret, leges sunt inuentae, quae

cum omnibus semper una, atque eadem uoce loqueretur. Ergo hoc quidem perspicuum est, eos ad imperandum deligi solitos, quorum de iustitia magna esset opinio multitudinis. adiuncto uero hoc, ut iidem etiam prudentes haberentur, nihil erat, quod homines his auctoribus non posse consequi se arbitrarentur.

EXPLANATIO

NISI speciem praë te boni uiri seras. & nisi iustus uideare. Boni uiri: iusti, subiungit enim: Etiam solitario homini opinio iustitiae necessaria est. Et paullo ante dixit de iustitia: Ex qua una uirtute uiri boni appellantur. **I**NIUSTI habebuntur; & mihi hoc uidetur abundare: cum dixerit, Si eam non habebunt. Cum hoc iam scripsissem, animaduerti coniecturam meam unius libri ueteris testimonio confirmari. **N**ULLIS praesidijs saepti, & quibus maximum opinio iustitiae praesidium esset. **A**D rem gerendam & dum eas res gerunt. Male Lambinus, contra ueteres omnes libros, Ad remp. cum sit sermo de priuatis rebus. **Q**UI maleficio, & scelere pascuntur, & ut Terentianus Sannio: Leno ego sum: at ita, ut usquam fuit fide quisquam optima.

NAM, qui & c. & iustitia etiam apud latrones necessaria. Plutarchus in Pompeio narrat de latronibus sacra facientibus. Argumentum a minori ad maius. **F**URATUR aliquid, aut clam eripit, & docti uiri legunt, Clam furatur aliquid, aut eripit. Ego sic, Furatur aliquid, aut eripit. Nam in uerbo, Furari, occulta, & insidiosa includitur actio; in, Eripere, aperta, & uiolenta. Sequor autem in hoc, praeter morem Latini sermonis, omnes, quibus utor, ueteres libros. **I**N latrocinio & inter latrones. argute, ne inter latrones quidem latroni furari licet. **A**UT occidetur a socijs, aut relinquetur. & Quinque lib. uet. Occidatur, Relinquatur. duo alij, Interficietur, Relinquetur. Septem alij, & Tertij, Interficiatur, Relinquatur. magis probò. quam lectionem merito probatam fuisse clarissimo, disertissimoq. uiro M. Ant. Mureto affirmant Ciofanus meus: eamq. & Lambinus in uet. codicibus reperit. **L**EGES latronum esse dicuntur, & Thucydides scribit, ante bellum Troianum latrocinium non fuisse infame, sed periculosum potius. Hinc apud Homerum hospites rogantur, ac praedones sint: Παρθένωνι κεραιλάτ, καὶν ἄλλοδ ἀποϊτὶ σέροντας. **P**RAE-DAE partitionem & Sic Tertij liber, & nouem alij mei. Reliqui uero, Portionem. libentius sequor superiorem lectionem. dixit enim paullo supra: Aequabiliter praedam dispertiat. **B**ARGVLVS, & dictus a Bargo, Illyrico flumine. De bello Illyrico, gesto anno v. C. DXXV. Polybius lib. 2. & alij. **Q**UIDEM exercitus nostri, & Decem, & Tertij, Quidem etiam ex n. **I**MPERATORES Q. & M. Vetilius, & C. Plautius praetores. & Q. Fabius proconsul pacem cum eo fecit. tandem a proditoribus, Caepionis consilio, interemptus est. **I**S, qui sapiens usurpatur, & appellari solitus est, consuetudinem enim hoc uerbum significat. In libro de Amicitia: Non ab isto officio, quod semper usurpau cum ualorem, abduci incommodo meo debui. De Oratore: Aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur. De Vniuersitate: Iuppiter, Iuno, & reliqui, quos fratres inter se, agnatosq. usurpare, atque appellare soleimus. Phil. 1. Graecum uerbum usurpauit. **I**S, qui sapiens usurpatur: cuius nomine liber de Amicitia inscriptus est. Duo C. Laelij fuere, duorum Africanorum amicissimi. posterior Sapiens cognomen est adeptus. **R**ELI-QUI S & primum Q. Fabio Maximo, deinde Q. Seruilio Caepioni, qui eum per insidias occidit.

QUANTAM eius uim inter leges, & iudicia, & instituta reip. fore putamus? & Lib. Tertij, & tres mei, Et iudicia, & constituta reip. Vnus, Et constituta reip. Duo alij, Et in constituta reip. Alius, Et in constituta reip. Alius, Et iudicia instituta r.p. Ceteri uero uulgatam habent lectionem. **M**EDOS & qui primi reges habuerunt, Diod. Sic. lib. III. Strabo lib. II. **U**T ait Herodotus, & lib. I. qui Clío inscribitur: quo loco ait, quibus artibus Deioes ad regnum adspirarit. **F**RVENDAE iustitiae & sic liber Tertij, & decem mei. Duo alij ord. praep. Duo alij, Seruandae iust. Nihil muto. **B**E NE morati reges & hoc Aristoteles lib. v. Pol. tradit de tyrannis: Ο δὲ τύραννος ἐκ τοῦ δήμου καὶ τοῦ πλείους ἐπὶ τοὺς γνωρίμους, ἕκαστος δὲ δῆμος ἀδικήσας μὴδὲν ὑπ' αὐτῶν φανερόν δ' ἐκ τοῦ συμβεβηκότων, σχεδὸν γὰρ οἱ πλείους τῶν τυράννων γεγονόσιν ἐν δημαγωγῶν, ὡς εἰπεῖν, πισυθέντες ἐκ τοῦ διαβάλλειν τοὺς γνωρίμους. αἱ μὲν γὰρ τοῦτον τὸν τρόπον κατέσχον τῶν τυραννίδων. **N**AM, cum premeretur initio multitudo? In otio, Tertij liber, & noue mei, Sunt, qui legant, Inops multitudo: ut est in duobus meis. Alij omittunt & Inops, & In otio, quos nō sequor. **S**VM MOS cum infimis pari iure retinebar, & octo mei, & Tertij, Pertinebat. quam lectionem probò. nam Pertinebat, est perfecte continebat. Pertinacia enim dicta est a Pertinēdo, id est, obstinate tenendo. Vel lego, Continebat. ut est in uno, quae lectio arridet & Ciofano. **E**ADEM Q. constituendarum legum fuit causa, quae regum. & παρονεμασία. reges primum, deinde leges fuere. reges autem pro legibus, leges pro regibus. Omnes antiquae gentes regibus quondam paruerunt. Et Aristoteles lib. I. Pol. Καὶ πρῶτον ἰσασιλεύοντο αἱ πόλεις, καὶ τὴν τὰ ἔθνη. Idem & Polybius initio lib. VI. grauiter, & ingeniose, ut solet, omnia litteris mandauit. **I**VS enim semper quaesitum est aequabile. & Arist. Polit. lib. II. τὸ μὲν γὰρ δίκαιον, ἴσον δοκεῖ εἶναι. **S**I ab uno iusto, & lib. I. **C**VM omnibus semper & Plato de Leg. IV. eas non ait ueras leges, quae non uniuersae ciuitati ex aequo seruiunt: iuris singularis conditores seditiosos uerius, quam ciues, esse. **E**O erant contenti. & Erant eo cont. liber Tertij, & undecim mei. **V**NA, atque eadem uoce & non ut alio modo tenuiores, alio locupletes uiuerent, sed ut summi cum infimis aequo iure tenerentur. quod regibus quoque bene moratis propositum fuit.

ADI VN-

ADIVNCTO uero hoc, § In libro Tertij, atque in duodecim meis 7° Hoc desideratur. Non posse consequi § ideo se libenter ijs, fortunaq. suas commiserunt.

CICERO

OMNI igitur ratione colenda, & retinenda iustitia est, tum ipsa propter sese, (nam aliter iustitia non esset) tum propter amplificationem honoris, & gloriae. Sed, ut pecuniae quaerendae non solum ratio est, sed etiam collocandae, quae perpetuos sumptus suppeditet, nec solum necessarios, sed etiam liberales: sic gloria & quaerenda, & collocanda ratione est, quamquam praecclare Socrates hanc uiam ad gloriam proximam, & quia si compendiarum dicebat esse, si quis id ageret, ut, qualis haberi uellet, talis esset. Quod si qui simulatione, & inani ostentatione, ficto non modo sermone, sed etiam uultu stabilem se gloriam consequi posse rentur, uehementer errant. uera gloria radices agit, atque etiam propagatur: ficta omnia celeriter, tamquam flosculi, decidunt; nec simulatum potest quidquam esse diuturnum. testes sunt permulti in utramque partem: sed, breuitatis causa, familia erimus contenti una. Ti. enim Gracchus, P. filius, tam diu laudabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit: at eius filij nec uiui probabantur bonis, & mortui numerum obtinent iure caesorum. Qui igitur adipisci ueram iustitiae gloriam uolet, iustitiae fungatur officijs, ea quae essent, dictum est in superiore libro. Sed, ut facillime, quales simus, tales esse uideamur: et si in eo ipso uis maxima est, ut simus uis, qui haberi uelimus: ta-

men quaedam praecepta danda sunt. Nam, si quis ab incunte aetate habet causam celebritatis, & nominis, aut a patre acceptam, quod tibi, mi Cicero, arbitror contigisse, aut aliquo casu, atque fortuna: in hunc oculi omnium conijciuntur, atque in eo, quid agat, quemadmodum uiuat, inquiritur; & tamquam in clarissima luce uersetur, ita nullum obscurum potest nec dictum eius esse, nec factum. quorum autem prima aetas, propter humilitatem, & obscuritatem, in hominum ignoratione uersatur, hi, simul ac iuuenes esse coeperint, magna spectare, & ad ea rectis studijs debent contendere. quod eo firmiore animo facient, quia non modo non inuidetur illi aetati, uerum etiam fauetur. Prima igitur est adolescenti commendatio ad gloriam, si qua ex bellicis rebus comparari potest: in qua multi apud maiores nostros exstiterunt. semper enim fere bella gerebantur. tua autem aetas incidit in id bellum, cuius altera pars scelerosis nimium habuit, altera felicitatis parum. quo tamen in bello, cum te Pompeius alae alteri praefecisset, magnam laudem et a summo uiro, & ab exercitu consequere, equitando, iaculando, omnia militari labore tolerando, atque ea qui dem tua laus pariter cum rep. cecidit. mihi autem haec oratio suscepta non de te est, sed de genere toto. quam obrem, ad ea, quae restant, pergamus.

EXPLANATIO

TVM ipsa propter se se, § liber Tertij, & tres mei, Per se se. Sex alij, Per se. NAM aliter iustitia non esset § si pecuniam, si honores, si opes quaereret. supra dictum est: Spernit, & negligit eas res, ad quas plerique inflammata auiditate rapiuntur. Quid igitur potissimum spectat? seipsam, ut iuste agat: in quo praemium ponit maximum: & ex eo tamen ipso sequitur amplificatio honoris, & gloriae. SED, ut pecuniae &c. § nam Non minor est uirtus, quam quaerere, parta tueri. NEC solum necessarios, § ad tuendam uitam, & frugaliter alendam familiam. LIBERALES: § ut & ipsi uiuamus lautius, & benignitate in alios uti possimus. RATIONE § non malis artibus, in quo lapsi sunt praestanti homines ingenio duo Gracchi fratres. SED, ut pecuniae quaerendae non solum ratio est: Quattuor ex meis libris, Pecuniae non solum quaerendae, Septem alij, & Tertij, Pecuniae non quaerendae solum. SIC gloria & quaerenda, & collocanda &c. § Septem mei non habent primam coniunctionem, Et. PRAECLARE Socrates § Xenophon Απομνημονευμάτων a prope finem: quo loco probat eum discipulum a simulationis studio dehortari solitum: Α εἰ γὰρ ἐλεγει, ὡς οὐκ εἶη καλλίων ὁδὸς ἐπ' εὐδοξίαν, ἢ δι' ἡς ἀντὶς ἀγαθὸς τοῦτο γένοιτο. Et, ut hoc uerum esse ostendat, similitudinem a tibicine addit: Εὐθυμῶμεθα γὰρ ἔφη, εἴ τις μὴ ἀντὶ ἀγαθὸς ἀλλήτης δοκεῖν βούλοιο, τί ἀντὶ ποιεῖται εἶναι, ἂν οὐ τὰ ἐξ ὧ τῆς λέξης μιμητὸν τοῦ ἀγαθοῦ ἀλλήτης. &c. Et lib. II. Αλλὰ συντομοτάτη, καὶ ἀσφαλές αὐτῆ, καλλίστη ὁδὸς, ἡ Κριτίβουλε, ὅτι ἀντὶ βούλη δοκεῖν ἀγαθὸς εἶναι τοῦτο καὶ γενέσθαι ἀγαθὸν περὶ αὐτοῦ. ὅσαι δ' ἐν ἀνθρώποις ἀρεταὶ λέγονται, σκοπούμενος ἐυρήσεις πάσας μαθήσειτε καὶ μελέτη αὐτῶν ἀνομήτας. Plato Dionii: φανερόν οὖν δεινῶς γενέσθαι, ὅτι ἐσμέν τοιοῦτοι, οἳ κερφαίμεν. FICTO non modo sermone, § omnes ueteres libri, Et ficto non modo sermone. RADICES agit, § ideopermanet nam ficto sermone, & uultu quaesita stabilis non est. PROPAGATUR: § pergit in translatione: nam dixerat, Radices agit. VERA gloria radices agit, atque etiam propagatur: Perspicue ita est in antiquis omnibus libris. FICTA omnia celeriter, tamquam flosculi, decidunt; § Demosthenes: Όταν ἐκ πλεονεξίας, καὶ τυχῆς τις ἰσχυρῶς ἢ πρώτῃ προαίσει καὶ μικρὸν πταίσμα ἀπαντὰ ἀνεχάιτισε, καὶ διέλυσεν, οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν, ἀδικούντα, καὶ ἐπιπορούντα, καὶ φευδόμενα δύναμιν βεβαίαν κτήσασθαι: ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα, εἰς μὲν ἀπᾶς καὶ βραχὴν χρόνον ἀντέχει, καὶ σφοδρὰ γένησθαι ἐπὶ ταῖς ἐλλείψιν, ἀντὶ τῆς τῶ χρόνου δὲ φαρμάτου, καὶ περὶ αὐτὰ καταρρεῖ. NEC simulatum potest quidquam esse diuturnum. § quia naturae aduerfatur. IN utramque partem: § diuturna esse non simulata, non diuturna simulata. illud Ti. Gracchi P. F. hoc illius filiorum exemplo comprobatur. FAMILIA erimus contenti una. § Vox Vna abest a duobus ueteribus libris. In Tertij uero libro, & nouem meis, Familia contenti erimus una. TI. Gracchus, § qui bis consul fuit, bis triumphauit, cenforq. fuit. TIBERIVS enim Gracchus, § Duo mei, Tiberius igitur Gracchus. Vnus, Tiberius Gracchus enim. AT eius filij nec uiui probabantur a bonis, § liber Tertij, & unus meus, Probabantur bonis: Septem alij. Boni in quorum uno, non Et, sed § scriptum est, diuulso S a uerbo Boni, & sequenti coniunctioni frustra addito.

addito. **NUMERUM** obtinent iure caesorum. & quia leges ferre conati sunt perniciosas reip. uel testimonio minoris Africani: qui, de Ti. Graechi nece quid sentiret, a C. Carbone tribuno pl. seditiose interrogatus, respondit, iure caesum uideri. Langius, Nomen. **ET** mortui numerum obtinent iure caesorum: Vnus meus, Obtinent locum. Tertij, Et mortui nomen obtinent &c. Alius, Numerum retinet; Sex alij habent item Numerum: reliqui uero, Nomen &c. **QUI** igitur adipi/ci ueram iustitiae gloriam uolet, iustitiae fungatur officij, & tredecim mei, Volent, Fungantur. **DICTVM** est in superiore libro. & his uerbis: Iustitiae primum munus est, ut ne cui quis noceat, nisi laesisset iniuria: deinde, ut communibus pro communibus utatur, priuatis autem ut suis &c. **ET** si in eo ipsius maxima est, & Isocrates: ὁσπερ οὐκίας ἴμεν καὶ πλοίου καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων, τὰ κάτῳθεν ἰσχυρότατα εἶναι δεῖ: οὕτω καὶ τῶν πράξεων τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις ἀληθεῖς καὶ δικαίας εἶναι προσήκει. **UT** simus ij, qui haberi uelimus: & quam Socrates uiam ad gloriam proximam, & quasi compendariam dicebat esse. Plato ἐν τῷ νόμων β. τὸ μὲν γὰρ ἐρῶτατον καὶ μέγιστον ἄντα ἀγαθὸν ἀλιθῶς, οὕτω τὸν ἐνδοξὸν εἶον θηρεύειν. Isocrates contra, ne idem diceret, paullo deterius, & dilutius: Οὕτως ἀν μάλιστα εὐδοκίμους εἰ πάντα φαίνοιο μὴ πράττων, εἰπερ ἂν πράττουσι τοῖς ἄλλοις ἐπιτιμίας. **Huc** facit illud Sallustij, Catilina: Esse, quam uideri, bonus malebat: ex Aeschlylo sumptum: Οὐ γὰρ δοκεῖν ἀριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει.

NAM, si quis ab ineunte aetate & dixit se quaedam praecepta daturum, quae ad iustitiae gloriam adipiscendam ualeant. sed, antequam praecipiat, filio gratulatur, quod celebritatis, nominisq. causam a patre acceperit. Praecipere autem incipit in ijs uerbis: Prima igitur est adolescenti commendatio ad gloriam, si qua ex bellicis rebus comparari potest. **CAUSSAM** celebritatis, & materiam. **A** patre & uel nobili, uel aliqua ingenij laude praestanti. **QUOD** tibi, mi Cicero, & lib. I. Licet mihi, Marce fili, apud te gloriarī, ad quem & hereditas huius gloriae, & factorum imitatio pertinet. **QUOD** tibi, mi Cicero, arbor contigisse: sic omnes libri scripti. **AT** que in eo, quid agat, & liber Tertij, & septem mei, Eum. **IN** hunc oculi omnium conijciuntur, & Isocrates: τοῖς σπουδαίοις οὐχ οὐδὲν τε τῆς ἀρετῆς ἀμελεῖν, ἢ πολλοὺς ἔχειν ἀνάγκη τοῖς ἐπιπλάττοντας. **Et** Iuuenalis:

Omne animi uitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto, qui peccat, maior habetur.

INQUIRITVR; & non modo enim expectatur, sed quasi exigitur ab eo uirtus. **QUORVM** autem prima aetas, propter humilitatem, & obscuritatem, in hominum ignoratione uersatur, & nam, ut ait ille, Haud facile emergunt, quorum uirtutibus obstat Res angusta domi.

SIMVL ac iuuenes esse coeperunt, & confirmato iudicio, & animi, corporisq. uiribus auctis. **MAGNA** spectare, & gloriam. Virgilius:
--tentanda uia est, qua me quoque possim
Tollere humo, uictorq. uirum uolitare per ora.

Et:
-- Breue, & irreparabile tempus
Omnibus est uitae: sed, famam extendere factis,
Hoc uirtutis opus.

NON inuidia: & contra Aristoteles Rhet. lib. II. cap. de Inuidia. **QUA** non modo non inuidetur illi aetati, & Vnus ex meis libris, Quia non modo inuidetur. De quo dicendi genere plura Pater in Comment. Ep. Fam. **VERVM** etiam fauor. & propterea P. Scipioni, qui primus Africanus appellatus est, admodum iuueni, bellum Hispaniense, alteri uero Africano consulatus ante aetatem cum administratione Punici belli mandatus est. Athenienses quoque, cum graui Lacedaemoniorum bello premerentur, Iphicratem, xxiv. annos natum, ducem delegerunt. **EX** STITERUNT. & clari euaserunt. **ALTERA** uis & Caesariana: Plena sceleris, quia temp. oppressit. **ALTERA** & Pompeiana, nec ea
Integra uitae, scelerisq. pura

FELICITATIS parum. & quae maxime in imperatore requiritur. **ALAE** alteri & turmarum equestrium auxiliarium. nam de auxiliariis equitibus Ala dicitur. Alteri, dicit, quia duae legiones exercitus erat consularis: quas equites, tamquam alae, a lateribus muniebant. Agell. lib. XVI. c. 4. & Seru. Aen. lib. IV. ad illud, Dum trepidant alae. Ciceronem filium & Brutus apud Plutarchum a re bellica laudat. **SVMMO** uiro & ad Appium, omnium & saeculorum, & gentium principem dicit. **E**QUITANDO, iaculando, & Sall. Iugurtha: Non se luxu, neque inertia, corrumpendum dedit, sed, ut mos gentis illius est, equitari, iaculari, cursu cum aequalibus certare. **OMNIA** militari labore tolerando. & sic nouem libri mei. quattuor alij, Omnem militarem laborem tolerando. Tertij uero, & alius meus, Omni militari &c. quae lectio Ciofano non improbat. **CVM** rep. cecidit. & ergo tibi ferenda fortuna communis aequo animo. **NON** de te est, & cui nullum fructum propter interitum reip. bellica uirtus attulit. **AD** ea, quae restant, pergamus. & Tertij liber, & tredecim mei, Pergamus ad ea, quae restant.

N CICERO

C I C E R O

VT igitur in reliquis reb. multo maiora opera sunt animi. quam corporis: sic eae res, quas ingenio, ac ratione persequimur, gratiores sunt, quam illae, quas uiribus. Prima igitur commendatio proficitur a modestia, tum pietate in parentes, tum in suos beneuolentia. Facillime autē & in optimam partem cognoscuntur adulescentes, qui se ad claros, & sapientes uiros, bene consulentes reip. contulerunt. quibuscum si frequentes sunt, opinionem afferunt populo, eorum fore se similes, quos si bi ipsi delegerunt ad imitandum. P. Rutilij adulescentiam ad opinionem & innocentiae, & iuris scientiae P. Mucij commendauit domus. nam L. quidem Crassus, cum esset admodum adulescens, non aliunde mutuatus est, sed sibi ipse peperit maximam laudem ex illa accusatione nobili, & gloriosa. & qua aetate qui exercentur, laude affici solent; ut de Demosthene accepimus; ea aetate L. Crassus offendit, id se in foro optime iam praemeditatum facere, quod etiam tum poterat domi cum laude meditari. Sed, cum duplex sit ratio orationis, quarum in altera sit sermo, in altera contentio: non est id quidem dubium, quin contentio orationis maiorem uim habeat ad gloriam: ea est enim, quam eloquentiam dicimus: sed tamen difficile dictu est, quantum conciliet animos comitas, affabilitasq. sermonis. Exstant epistolae & Philippi ad Alexandrum, & Antipatri ad Cassandrum, & Antigoni ad Philippum, trium prudentissimorum: (sic enim accepimus) quibus praecipunt, ut oratione benigna multitudinis animos ad beneuolentiam alliciant, militesque, blande appellando, sermone deliniant. Quae autem in multitudine cum contentione habetur oratio, ea saepe uniuersam excitat gloriam. magna est enim admiratio copiose, sapienterq. dicentis: quem qui audiunt, intelligere etiam, & sapere plus, quam ceteros, arbitrantur. si uero inest in oratione mixta modestiae grauitas, nil admirabilius fieri potest; eoque magis, si ea sunt in adulescente. Sed, cum sint plurima causarum genera, quae eloquentiam desiderant; multiq. in nostra rep. adulescentes & apud iudices, & apud lenatum dicendo laudem affectui sint:

maxima est admiratio in iudicijs: quorum ratio duplex est. nam ex accusatione, & defensione constat: quarum etsi laudabilior est defensio, tamen etiam accusatio probata persaepe est. Dixi paulo ante de Crasso: idem fecit adulescens M. Antonius: etiam P. Sulpicij eloquentiam accusatio illustrauit, cum, seditiosum, & inuicem ciuem C. Norbanum in iudicium uocauit. sed hoc quidem non est saepe faciendum, nec unquam, nisi aut reip. causa, ut duo Luculli; aut patrocinaij, ut nos pro Siculis, pro Sardis contra Albucium Iulius, in accusatione etiam Man. Aquillio L. Fufi cognita industria est: semel igitur, non saepe certe, sin erit, cui faciendum sit saepius, reip. tribuat hoc munus; cuius inimicos ulcisci saepe, non est reprehendendum: modus tamen adfit, auri enim hominis, uel potius uix hominis uidetur, periculum capitis inferre multis. id enim tum periculosum ipsi est, tum etiam sordidum ad famam, committere, ut accusator nuncietur, quod contigit M. Bruto, summo genere nato, illius filio, qui iuris ciuilis in primis peritus fuit. Atque etiam hoc praecipuum officij diligenter tenendum est, ne quem unquam innocentem iudicio capitis arcessas. id enim sine scelere fieri nullo pacto potest. nam, quid est tam inhumanum, quam eloquentiam, a natura ad salutem hominum, & ad conseruationem datam, ad bonorum pestem, perniciemq. conuertere? Nec tamen, ut hoc fugiendum est, ita est habendum religioni, nocentem aliquando, & nefarium, impiamq. defendere. uult hoc multitudo, patitur consuetudo, fert etiam humanitas. iudicis est, semper in causis uerum sequi; patroni, nonnumquam uerisimile, etiam si minus sit uerum, defendere: quod scribere, praesertim cum de philosophia scriberem, non audebam, nisi idem placere grauissimo Stoicorum Panaetio. Maxime autem & gloria paritur, & gratia defensionibus, eoque maior, si quando accidit, ut ei subueniatur, qui potentis alicuius opibus circumueniri, urgeriq. uideatur; ut nos & saepe alias, & adulescentes contra L. Sullae dominantis opes pro Sex. Roscio Amerino fecimus: quae, ut scis, exstat oratio.

E X P L A N A T I O

MULTO maiora sunt opera animi, quam corporis: § Sallustius, Catilinae prooemio: Nostra omnis uis in animo, & corpore sita est. animi imperio, corporis seruitio magis utimur. Et II. de rep. ord. Corpus animo oboedit. Ideo Plato in Clitophonte uocat τοῦ μὲν ἀρχόν, τὸ δὲ ἀρχόμενον. **I**NGENIO, ac ratione persequimur, § Viuitur ingenio, cetera mortis erunt. **P**RIMA igitur commendatio § in secundo praecipio dicit, Prima, quod mirari aliquis possit. sed in primo, quod ad res bellicas pertinet, habuit rationem temporis, in secundo utilitatis. recte igitur utrobique. **A** modestia, § qua foris utimur, cum omni hominum genere. nam, quae subiunguntur, Tum pietate in parentes, tum in suos beneuolentia, domestica sunt. Hanc laudem filio tribuit Simo ille Terentianus in ijs uersibus:

Sic uita erat: facile omnes perferre, ac pati:
Cum quibus erat cumque una, ijs sese dedere,
Eorum obsequi studijs, aduersus nemini,
Numquam praeponeus se alijs. ita facillime
Sine inuidia inuenias laudem, & amicos pares.

TUM in suos beneuolentia. § Tum, non est in septem, & Tertij. **I**N optimam partem cognoscuntur adulescentes, § Sic ad Att. lib. x. Caesar mihi ignoscit per litteras, quod non uenerim, seseq. in optimam partem accipere dicit. **Q**UI se ad claros, & sapientes uiros, bene consulentes reip. contulerunt. § quod ipse fecit adulescens. nam initio libri de Amicitia, A patre, inquit, ita eram deductus ad Scaeuolam, sumpta uirili

sendit autem C. Norbanum idem Antonius: & seditiones exornauit, dicens multas interdum seditiones e-
 rep. fuisse: ut, cum reges exacti, cum tribunicia potestas constituta. **NISI aut reip. causa, ut duo Lucul-
 li;** § sic omnes libri ueteres. & recte. Intelligit autem Lucium, qui Mithridatem, Igranemq. deuicit, &
 Marcum: qui quamquam Seruiliū angurem, Lucij patris accusatorem, iniuriae referendae gratia, accu-
 sauerint, tamen, quia de peculatu, quod est furtum pecuniae publicae, accusarunt, reip. causa id facere uis-
 si sunt. hoc & Plutarchus ostendit, & Cicero in Lucullo his uerbis: Ut enim admodum adolescens cum fra-
 tre, pari pietate, & industria praedito, paternas inimicitias magna cum gloria est persecutus, in Asia quaer-
 stor profectus, ibi per multos annos admirabili quadam lauda prouinciae praefuit. **PATROCINII,** §
 Patrocinio, octo mei. sex, & Tertij, cum impressa faciunt. **PRO SARDIS contra Albucium Iulius Caesar.** §
 Pater ante multos annos emendauit, & imprefit, Contra Albucium: cum in omnibus, & recentio-
 ribus, & antiquis libris, Pro Albucio, scriptum sit. Coniecturam autem eius historia primum, deinde rari-
 o peperit. nam Sardos a Iulio Caesare Strabone, eo, qui facetijs, & dicendi lepore excelluit, esse defensos, &
 docet Suetonius in Caesare dictatore. Genus, inquit, eloquentiae dumtaxat adolescens adhuc Strabonis
 Caesaris secutus uidetur: cuius etiam ex oratione, quae inscribitur, Pro Sardis, ad uerbum nonnulla tran-
 stulit in Diuinationem suam. Cum igitur singulorum singulas persequitur accusationes, Lucullorum con-
 tra Seruiliū reip. causa, suam pro Siculis, Iulij pro Sardis, Fufij pro ea, quam Aquillius administrauit,
 prouincia: cur, ceteris unicam tribuens accusationem, duas Fufio tribuat? nam, si legatur, Pro Sardis, Pro
 Albucio; quae duae defensiones sunt: duas simul accusationes esse, quis non uidet? Omnino, quemad-
 modum C. Verris nomen omisit Cicero, quem pro Siculis accusauerat, Siciliae defensionem mentione conten-
 tus; sic omittere potuit Albucij, Sardiniae iam mentione facta, sed, quando ueteres omnes libri, Pro M.
 Albucio, habent: modestius se facere Pater est arbitratus, si, Contra Albucium, reponeret, quam si totum
 illud, Pro M. Albucio, tolleret. Fortasse autem, Contra Albucium, addidit Cicero. nam accusatio Lu-
 cullorum, & ipsius Ciceronis recentior erat, ipsaq. satis nota res hominibus eius aetatis. at Caesaris accu-
 satio remotior, ideoq. minus nota. quod si mentio fieret de Albucio, reo, tollebatur obscuritas, & patefie-
 bat historia. Ideo non probo eorum opinionem, qui hoc totum, Contra Albucium, delendum censent.
 neque correctores istos audio, qui sibi nimium quantum in coniectura placent, inseruntq. maculas inter-
 dum, quas eluere se putant. Hanc eius emendationem, ut alias non paucas, a uiris doctis, qui post editio-
 nem suam in Ciceronem scripserunt, esse dissimulatam, non moleste ipsum tulisse, sum ipse testis. nō enim
 industriae suae fructum ex aliena laudatione petebat: uerum id tantum spectabat, ut opem studiosis ferret:
 tantumq. aberat, ut incideret, si quos in hoc genere uideret excellere, ut ijs etiam & gratularetur, & sum-
 mam laudem tribueret. Albucius autem is est, qui cum in Sardinia, uictis latrunculis, sine senatus decre-
 to quasi triumphasset, Romae postea accusatus in exilium missus est, uide in Bruto, de Fin. lib. 1. Tusc. v.
 Caesar. Caesar, non est in decem meis, & Tertij. & certe glossema est. **IN accusando etiam M. Aquil-
 lio L. Fufi cognita industria est.** § Pro, Manlio, (quod erat in uulgaris, & in uno meo ueteris) siue, Manilio,
 (quo modo est in undecim meis, & Tertij) siue, Manilium, (quo modo in duobus item meis) primum re-
 posuit Pater, M. Aquillio, ante multos annos. id quod editi libri testantur. Sed, quia, gloriolam non au-
 cupans, ipsa correctione contentus, neque Scholia scripsit, neque locum se restitutum ullo modo indica-
 uit: & hic eius fructum industriae interuere, ad seq. transferre alij postea conati sunt. Historiam M. A-
 quillij a L. Fufio accusati breuiter attingit Cicero in libro de claris orat. Prouinciae tamen, pro qua Fufius
 Aquillium accusauit, mentionem ibi quoque praetermisit. Aquilliorum autem praenomen fuisse M., id est
 Manius, ut Curiorum, antiquitatum Romanarum periti non ignorant, sed, ob infcitiam notae ueteris, pro
 M. factum erat M., in omnibus uulgatis libris. **SIN erit, cui faciendum sit saepius;** § Sin erit, cur sanus,
 Sin causa erit, cur f. unus. Sin cui f. unus. alij omnes cum impressa lectione sunt. **REIP. tribuat
 hoc muneri;** § sic septem, & Tertij. septem, Tribuatur. **VLCISCI saepe,** § Saepius, septem, & Ter-
 tij. **DURI enim hominis, uel potius nix hominis uidetur,** §

Χαλκὴ γὰρ ἐστὶν ἀνθρώπων, ἀνὴρ ἀνθρώπων ἢ.

ID enim tum periculosum ipsi est, § Cum, quinque, & Tertij. **NOMINETVR.** § Nominere, octo, &
 Tertij. **M. BRUTO,** § qui se ad accusandum potius, quam ad defendendum, dedit: ut in libro de cla-
 ris orat. Hunc facete in primis in quodam iudicio L. Crassius exagitauit. ut in oratione pro Cluentio
 SVMMO genere nato, § nam Iunia familia Illo oriunda, cum Aenea in Italiam uenit, affinitatemq. cum
 Romanis regibus contraxit. **ILLIUS filio, &c.** § quod tanto maiorem infamiam ei afferebat. **QUI
 iuris ciuilis in primis peritus fuit.** § de ueteribus iurisconsultis diligenter scripsit probatae uir industriae,
 Bernardinus Rutilius Vicetinus. Eum lege. **IUDICIO capitis** § Sic omnes libri ueteres; non, In iu-
 diciū capitis. **ITA est habendum religioni,** § sic duodecim mei, & Tertij: non, Religioni contrarium,
 quo modo antea legebatur. Item, non Ita, est in Tertij libro: pro, Similiter: quomodo Sallustius, Iugurthae
 Ipse armatus, intentusq. item milites cogebat. Et alij. Habere religioni, est, cauere. Terentius. **FERRI
 etiam humanitas,** § ut homo hominem seruatum uelit. **PANAETIO.** § a quo & hoc ipsum, & alia multa
 in hos libros Cicero transtulit. **ADOLESCENTES** § annos natus xxvii. Cicero pro Sex. Roscio Ame-
 rino dixit. Vide Agellium lib. xv. cap. 28.

CICERO

SED, *expositis adolescentium officijs, quae ualeant ad gloriam adipiscendam, deinceps de beneficentia, ac liberalitate dicendum est. cuius est ratio duplex. Nam aut opera benigne fit indigentibus, aut pecunia. facilius est haec posterior, locupletis praesertim; sed illa laetior, ac splendidior, & uiro fortis, claroque dignior. quamquam enim in utroque inest gratificandi liberalis uoluntas: tamen altera ex arca, altera ex uirtute depromitur: largitioque, quae fit ex re familiari, fontem ipsum benignitatis exhaurit: ita benignitate benignitas tollitur: qua quo in plures usus sit, eo minus in multos uti possis. At, qui opera, id est uirtute, & industria, benefici, & liberales erunt, primum, quo pluribus profuerint, eo plures ad benigne faciendum adiutores habebunt; deinde, consuetudine beneficentiae paratiores erunt, & tamquam exercitiores ad bene de multis promerendum. praecclare in epistola quadam Alexandrum filium, Philippus accusat, quod largitione beneuolentiam Macedonum confectetur. Quid re, (malum) inquit, rationis in istam spem induxit, ut eos tibi fideles putares fore, quos pecunia corrupisset: an tu id agis, ut Macedones non te regem suum, sed ministrum, & praebitorem putent: quo quid sordidius*

regi? Melius etiam, quod largitionem corruptellam dixit esse, fit enim deterior, qui accipit, atque ad idem semper expectandum paratior. Hoc ille filio sed praecceptum pretemus omnibus. Quamobrem id quidem non est dubium, quin illa benignitas, quae constat ex opera, & industria, & honestior sit, & latius pateat, & possit prodesse pluribus. Nonnumquam tamen est largiendum: nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum est: & saepe idoneis hominibus indigentibus de re familiari impertiendum, sed diligenter, atque moderate. multi enim patrimonium effuderunt inconsulte largiendo. quid autem est stultius, quam, quod libenter facias, curare, ut id diutius facere non possis? Atque etiam sequuntur largitionem rapinae. cum enim dando egere coeperunt, alienis bonis manus asferre coguntur. ita, cum, beneuolentiae comparandae causa, benefici esse uelint, non tanta studia assequuntur eorum, quibus dederunt, quanta odia eorum, quibus ademerunt. quamodrem nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit; nec ita reseranda, ut pateat omnibus: modus adhibeatur, isque referatur ad facultates.

EXPLANATIO

QUAM QUAM *in utroque inest gratificandi liberalis uoluntas: § Vlpianus lib. lxx. ad edictum, lib. xxxix. Digestorum, tit. 5. de Donationibus, l. xix. Hoc iure utimur, ut in rebus publicis, cum de donatione quaeritur, illud solum spectetur, utrum ob causam aliquam iustam reip. promittat quis, uel pollicetur, an non. ut si ob honorem aliquem promittat, teneatur; si minus, non. Labeo scribit, extra causam donationum esse talium officiorum mercedes, ut puta si tibi adfuerit: si satis pro te dederit: si qualibet in re opera, uel gratia mea usus fueris. Non potest liberalitas nolenti adquiri. Haec Vlpianus. TAMEN altera ex arca, altera ex uirtute depromitur: § lepida sententia. non enim, quod ex arca, cum eo, quod ex uirtute depromitur, conferendum uidetur. alterum enim altero longe nobilius: & largitio pecuniae, cum minuat rem domesticam, simul minuit benigne faciendi facultatem. quod non accidit, cum non pecunia, sed opera, benigne fit indigentibus. Veterem igitur lectionem retineo, quam antiqua quoque confirmant exemplaria. LARGITIO, quae fit ex re familiari, fontem ipsum benignitatis exhaurit: § Placet hoc loco adferbere, quod scriptum est a Lactantio Firmiano. Is autem sic lib. vi. cap. xii. Quid M. Tullius in suis Officialibus libris non ne hoc idem suadet, non esse omnino largiendum? sic enim dixit: Largitio, quae fit ex re familiari, fontem ipsum benignitatis exhaurit: ita benignitate benignitas tollitur, qua quo in plures usus sit, eo minus in multos uti possis. Et idem paulo post: Quid autem est stultius, quam, quod libenter facias, curare, ut id diutius facere non possis? Videlicet professor sapientiae refrenat homines ab humanitate: monetque, ut rem familiarem diligenter custodiant: malintque arcam, quam iustitiam conferre. Quod cum intelligeret inhumanum esse, ac nefarium; mox ex alio capite, quasi actus paenitentiae, sic ait: Nonnumquam tamen est largiendum: nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum; & saepe idoneis hominibus egentibus de re familiari impertiendum. Quid est, Idoneis? nempe ijs, qui restituere, ac referre gratiam possint. Si nunc Cicero uiuere, exclamarem profecto: Hic, hic, M. Tulli, aberrasti a uera iustitia; eamque uno uerbo sustulisti; cum pietatis, & humanitatis officia utilitate metitus es. Nō enim idoneis hominibus largiendum est, sed quantum potest non idoneis. id enim iuste, id pie, id humane fit, quod sine spe recipiendi, feceris. Haec est uera illa, & germana iustitia, cuius solidam, & expressam effigiem nullam tenere uos dicitis. Ipse pluribus locis clamat; mercenariam non esse uirtutem, faterisque in libris Legum tuarum, Liberalitatem gratuitam esse, his uerbis: Nec est dubium, quin is, qui liberalis, benignusque dicitur, officium; non fructum sequatur. Cur ergo idoneis potius largiris, nisi ut postea mercedem recipias? Te igitur auctore, ac praecceptore iustitiae, quisquis idoneus non erit, nuditate, siti, fame conficietur; nec homines copiosi, & usque ad delicias abundantes, subuenient ultimae necessitati. Si uirtus mercedem non exigit; si propter se, ut dicitis, expectanda est; ergo iustitia matrem, principemque uirtutum suo pretio, non tuo commodo, aestima; eiq. potissimum tribue; a quo nihil speres. Quid personas eligis? quid membra inspicis? Pro homine tibi habendus est, quisquis ideo preatur, quia te hominem putet. Abijce umbras illas, imaginesque iustitiae; atque ipsam ueram, & expressam tene: largire caecis, debilibus, claudis, destitutis; quibus nisi largi, moriendum est. Inutiles sunt hominibus, sed utiles Deo, qui eos retinet*

aer

net in uita, qui spiritu donat, qui luce dignatur. Fove, quantum in te est, & animas hominum, ne exstinguantur, humanitate sustenta. Qui succurrere perituro potest, si non succurrerit, occidit. Verum isti, quia neque naturam retinent; neque, praemium in eo quod sit, sciunt; dum perdere timent, perdunt; & in id, quod maxime cauent, incidunt; ut, quidquid largiuntur, aut pereat omnino, aut ad tempus breuissimum proficit. Nam, qui exiguam stipem miseris negant; qui conseruare humanitatem sine damno suo uolunt; patrimonia sua effundunt; ut aut peritura, & fragilia sibi comparent; aut certe maximis suis damnis nihil consequantur. Haec Lactantius, qui uera non sentire uidetur, nam, quantum aberrauerit, facile est iudicare ijs, qui rationis non prorsus expertes sunt. Idonci enim qui intelligi debent, non assecutus est, non enim eos, qui restituere, ac referre gratiam possunt, sed dignos auxilio Idoncos interpretari debemus.

Fontem ipsum: rem familiarem: cuius rituli sunt Largitiones. **DEINDE**, consuetudine beneficentiae paratiores erunt, & tamquam exercitiores ad bene de multis promerendum. haecigitur beneficentiae ratio, quae ex uirtute sumitur, non minuitur augendo, sed augetur: illa altera, quae sumitur ex arca, quo magis exercetur, eo minor fit; ita, si uirtus est, perpetua esse non potest. **PRAECLARE** in epistola quadam Alexandrium filium Philippus a censat, quod largitione beneuolentiam Macedonum confectetur. haec epistola non exstat. Verum legimus apud Plutarchum in Politicis, Philippum Alexandrum admonere solitum, ut se superstitite, ac regnante amicos sibi consuetudine, comitate, gratificatione, quoad liceat, comparare studeat. Et in Apophthegmatibus, ut blando, & mansuete cum Macedonibus conuerteretur. **Quid te (malum) inquit**, haec Malum, aduerbium indignantis. Ad Att. Qui (malum) isti Pudentis fac? **SED ministrum, & praebitorem putent?** Praebitorem, est in omnibus libris; Recte. Demosthenes enim *ταπειν*, hoc est praebitorem, fuisse scribit. Alij legunt, Diribitorem, id est, eum, qui diuidit. Diribere enim, ueteri lingua Latina, Diuidere erat. Sed ueteres omnes libri aduersantur. **Quo quid sordidius regi?** Quo, non legitur in undecim meis. **Vnus, Quam sordidum regi. Tertij, Sordidum regi.** **MELIUS etiam, & c.** quam quod accusat de largitione. **IDONEIS** hominibus haec probis, ut infra: In deligendis idoneis iudicium, & diligentiam adhibere debemus. **DILIGENTER**, haec cum delectu. Sic in Pandectis. Vide Arist. Eth. lib. IV. **MODERATE**, haec nam immoderatam largitionem duo uitia sequuntur, inopia, & rapinae, quae Catilinae coniurationis origo fuit. **PATRIMONIA effuderunt** ut Milo, is, qui Clodium interfecit. Pedianus. **SEQUUNTUR largitionem rapinae.** haec hinc Sallust. Catilina: Catilinae ab adolescentia bella intestina, caedes, rapinae, discordia ciuilibis grata fuerunt. **CLAUDENDA est res** haec Claudenda res est, quattuor meij, & Tertij.

CICERO

OMNINO meminisse debemus id, quod a nostris hominibus saepissime usurpatum, iamque in proverbij consuetudinem uenit, largitionem fundum non habere. etenim, quis potest esse modus, cum & idem, qui consueuerunt, & illud idem alij desiderent? **Omnino** duo sunt genera largitorum, quorum alteri prodigi, alteri liberales. **Prodigi**, qui epulis, & uiscerationibus, & gladiatorum muneribus, ludorum, uenationumque, apparatu pecunias profundunt in eas res, quantum memoriam aut breuem, aut nullam sint relicturni omnino: liberales autem, qui suis facultatibus aut captos a praedonibus redimunt; aut res alienum suscipiunt amicorum causa; aut in libertarium collocauione adiuant; aut opitulantur uel in re quaerenda, uel augenda. itaque miror, quid in mentem uenerit Theophrasto in eo libro, quem de diuitijs scripsit: in quo multa praecclare, illud absurde, est enim multus in laudanda magnificentia, & apparitione popularium numerum: taliumque sumptuum facultatem, fructum diuitiarum putat: mihi autem ille fructus liberalitatis, cuius exempla pauca posui, multo & maior uidetur, & certior, quanto Aristoteles grauius, & uerius nos reprehendit, qui has effusiones pecuniarum non admiremur, quae sunt ad multitudinem deleniendam. at ij, qui ab hostibus obsidentur, si emere aquae sextarium mina cogerentur, hoc primo incredibile nobis uideri, omnesque mirari: sed cum attenderint, ueniam necessitati dare: in his inimicis iacturis, insuitisque sumptibus, nihil nos magnope re mirari; cum praesentim nec necessitati subueniatur, nec dignitas augeatur; ipsaque illa delentio multitudinis ad breue tempus, exiguumque sit, eaque a leuissimo quoque

in quo tamen ipso, una cum satietate, memoria quoque moriatur uoluptatis. Bene etiam colligitur, haec pueris, & mulierculis, & seruis, & seruorum simillimis liberis esse grata; graui uero homini, & ea, quae sunt iudicio certo ponderanti, probari posse nullo modo. quamquam intelligo, in nostra ciuitate inueterasse iam bonis temporibus, ut splendor aedilitatum ab optimis uiris postuletur, itaque & P. Crassus, cum cognomine Diues, tum copijs, functus est aedilicio maximo munere: & paulo post L. Crassus cum omnium hominum moderatissimo, Q. Mucio, magnificentissima aedilitate functus est: deinde C. Claudius, Ap. filius post, Luculli, Hortensius, Silanus, omnes autem P. Lentulus, me consule, uicij superiores. hunc est Scaurus imitatus, magnificentissima uero nostri Pompeij munera secundo consulatu, in quibus omnibus, quid mihi placeat, uides. uitanda tamen est suspicio auaritia. nam M. Merco, homini ditissimo, praetermissio aedilitatis, consulatus repulsam attulit, quare & si postulatur a populo, bonis uiris si non desiderantibus, at athen approbantibus, faciendum est, modo pro facultatibus; nos ipsi secimus; & si quando aliqua res maior, aut utilior populari largitione acquiritur; ut Orestis nuper prandia in semitis, decumae nomine, magno honori fuerunt. no M. quidem Seio uicij datum est, quod in caritate annuae aesse modicum populo dedit, magnam enim se, & inueterata inuidia, nec turpi iactura, quando erat aedilis, nec maxima liberauit, sed honori summo nuper nostro Miloni fuit, quod, gladiatoribus emptis, resp. causa, quae salute nostra continebatur, omnes P. Cloqu conatus, furoresque compresit.

EXPLA-

EXPLANATIO

IAMQ. in proverbij consuetudinem uenit, & Que, coniunctio, abestja decem meis, & Tertij, & elegantius abest. **LARGITIONEM** fundum non habere. & finem non inuenire, inane esse eorum studium, qui beneuolentiam hominum, qui dando expleri nequeant, largitione consecuntur, id est, Largitionibus facilius effunduntur patrimonia, quam hominum beneuolentia comparatur. A pertuso Danaidum apud inferos dolio. Vide Adagia. **ILLVD idem** & Septem mei, & Tertij, ordine praepostero, Idem illud. **PRODIGI**, qui epulis, & uiscerationibus, & hi sunt, qui populi gratiam, honorum spe, aucupabantur. **Epulis**: publico conuiuio. de quo saepe in ueteribus Inscriptionibus. **Viscerationibus**: cum carnes, siue crudae, siue coctae, interdum panis, uinumq. cum illis donum perfectibus singulis praebantur. **GLADIATORVM muneribus**: quae potissimum in funeribus edebantur. Contra gladiatores inuichitur Augustinus lib. vi. Confess. & Lactantius in Epit. **LVDORVM** & Theatralium. **Venationumq.** elephantorum, & leonum pugnas. Saturno consecrata. Tertullianus. **AVT nullam sint relicturi omnino**: & sex, & Tertij, Aut nullam omnino sint relicturi. **Vnus**, Nullam omnino rel. sint. Tres, Sunt. **AES alienum suscipiunt amicorum causa**: & Causa, non est in duobus, & Tertij. Suscipere aes alienum amicorum, est, pro amicis debitum dissoluere. Contra, Aes alienum exonerare, Vlpianus Dig. de iure dotium, l. Profecticia: Non pro hereditate patris aes alienum soluit, sed suum aes alienum susceptum, dum filius familias esset, pater familias factus exonerauit. **COLLOCATIONE** & pro, elocatione. Olim creditum est expeditre reip. uxores esse dotatas. Dig. de iure dotium. **VEL in re quaerenda, uel augenda**. & prius, Vel, non est in duobus meis. **IN eo libro quem de diuitijs scripsit**: & qui non exstat: a Laertio citatur, περιουσιου. **CNIVS exempla pauca posui**, & septem, & Tertij, ord. praep. Cuius pauca exempla posui. **ET maior**, & quia uirtuti propior. **ET certior**. & propter grati animi memoriam, eorum, quibus benefeceris. **Nos reprehendit**, & hoc in Arist. Eth. non reperitur. Vnde Muretus, Aristot. reponit; pro, Aristoteles; intelligitq. Aristonem Stoicum, cuius mentio est apud Senecam, & apud Lact. libro de ira, cap. 22. Quam Mureti coniecturam confirmare uidetur antiquus meus liber, in quo est, A & O. Sunt, qui delectant haec uerba, Nos reprehendit, contra omnes libros ueteres. **NON ADMIREMUR**, & pro, non reprehendendas putemus. Non admirentur, unus meus, & Tertij. Fuluius Ursinus delendum putat τὸ Non; uel pro Admiremur, legendum Improbemus. **AB hostibus** & Hoste, septem, & Tertij. **SEXTARIUM** & uncias xx, sextam congij partem. **MINA** & centum drachmis, scutatis duodecim. **Hoc primo incredibile nobis uideri, omnesq. mirari: sed, cum attenderint**, & Hunc locum suae integritati restituiimus, non ex coniectura, sed ueterum librorum ope; in quibus omnibus est, Attenderint, non Attenderimus, ut in omnibus uulgatis. quod uerbum refertur ad illud, Omnesq. mirari. Qui uero pendero ab eo putabant, Incredible nobis uideri, primam uerbi personam maluerunt, quam tertiam; & accipiebant, Omnes mirari, pro, Nos omnes mirari; cum sit, Omnes, pro Omnes homines: unde nascitur, Attenderint. Nec uero necesse fuit, Nobis, delere: cum ab eo, ut ostendit, uerbum non pendeat; & sit in omnibus libris, & Tertij, uno excepto. eoq. magis miror deletum esse, quod nullam rationem, cur deleteretur, quisquam attulit. quasi liceat, ex uulgaris libris uoces tollere, nulla facta ueterum exemplarium mentione. **DELENTIO** & Delectatio, quinque, & Tertij. Deliratio, unus. **AD breue tempus, exiguumq. sit**, & duo, & Tertij, Ad breue, exiguumq. tempus, quinque, Ad breue, exiguumq. sit tempus, unus, Ad breue tempus, exiguumque. Est, pro Sit, duo. Antea, male, in uulgatis, Ad breue tempus, exiguumq. duratura sit. quod tamen est in duobus. alius, Ad breue tempus, exiguumq. durat. Male. **EAQ. a leuissimo quoque**, & sic nouem mei, & Tertij. **A leuissimo quoque**: non ab omni populo, sed a leuissimis. **IN quo tamen ipso** & leuissimo. **SATIETATE** & quae etiam in rebus iucundissimis uoluptatem tollit. **BENE etiam colligitur**, & argumentum a spectatorum sensum contra ludos, & munera, quae populo dantur. Hinc apud Homerum Minerva Telemachum obiurgat:

Νῦν ἴσῃς ἄνευ ἐπιβουλῆς τῆς ἑσπέρης. Id est:

Non pueres, nec te puerilibus omnia nugis

Metirifas est.

PROBARI posse nullo modo. & sunt enim copiarum, non uirtutis. ut ipse scribit in epistola ad Curionem. **IAM bonis temporibus**, & moribus integris: cum honesta disciplina floreret. **SPLENDOR aediluatum** & in ludis, qui dantur populo. **ET P. Crassus cum cognomine Diues, tum copius**, & hic ex Mucia gente transijt in Liciniam: inde Crassi cognomen accepit, & Mucianus dictus est. Consul fuit anno v. d. c. x. x. i. i. quinque rebus excelluit, auctore Agellio lib. i. cap. 13. fuit enim ditissimus, nobilissimus, eloquentissimus, iuriconsultissimus, pontifex max. nominatur in libris de Orat. in Bruto, a Velleio lib. ii. a Plinio lib. i. ix. cap. 7. qui eius aedilitate elephantos primum pugnauisse tradit. **AEDILICIO maximo munere**: & primus enim argento, auroq. folia imitatus, ludis suis coronas dedit. **PAVLLO post** & post xx. annos L. **CRASSVS cum Q. Mucio** & qui fuere collegae & in praetura. **OMNIVM hominum moderatissimo** & qui tamen aedilitate magnificentissime fungi uoluit: ut quasi exemplum ceteris aedilibus daret. **C. CLAVDIVS, Ap. filius**: & operae pretium uidetur, quae Valerius Max. lib. ii. narrat, subseribere: Claudius Pulcher scenam uarietate colorum adumbravit, uacuis ante pictura tabulis extentam: quam totam argento C. Antonius, auro Petreius, ebore Q. Catulus praetexuit. Versatilem fecerunt Luculli.

celli, argentatis choragijis P. Lentulus Spinther adornauit. Vide orationem pro Plancio, & Plinium lib. IIX. cap. 7. **LVCVLLI**, § Luculli fratres aediles simul fuerunt, ut ex Plinio lib. IIX. cap. 7. & Plutarcho liquet. Legendum igitur, Luculli. **HORTENSIVS**, § hic pauonem in augurali adijciali cena primus posuit. Varro de re rust. lib. III. cap. 6. Plinius lib. X. cap. 20. Macrobi. Sat. lib. III. cap. 13. **SILIANVS**, § D. Iunius Silanus, qui post Ciceronem consul fuit. **P. LENTVLVS**, § cognomine Spinther, de cuius aedilitate Plinius lib. IX. cap. 39. **SCAVRVS** § eius filius, qui princeps senatus fuit, de huius munere aedificio Plinius lib. IIX. cap. 17. & XXXIV. cap. 7. & XXXVI. cap. 2. & 6. & 15. & Asconius. **OSTRI Pompeij** § qui, teste Plutarcho, theatrum aedificauit, DC. leones iubatos dedit. Plin. lib. IIX. cap. 16. item quadringentas decem pantheras, lib. IIX. cap. 17. **SECVNDO consulatu**, § in quo leones DC. pantheras CDX, elephantos XX. dedit Plinius lib. IIX. cap. 7. 16. 17. & in epistola ad Marium, lib. VII. Fam. **QVID mihi placeat**, § significat sibi non placere. **MAMERCO**, § Aemiliae gentis, patricij generis. **HOMINI diuissimo**, § ut excusari non posset. Diuissimo, antiqui libri tres, & Tertij. **PRAETERMISSIO aedilitatis** § propter impensas. Hinc lib. III. de Legibus: Sunt aediles curatoris urbis, annonae, ludorumq. sollemnium: ollisq. ad honoris amplioris gradum is primus adscensus esto. Hinc Cicero Fam. lib. X. C. Furnium, Planci consulis designati legatum, qui tribunus modo, aedilis nondum fuerat, arguit, quod in petenda praetura nimium festinaret. **NOS ipsi ut fecimus**: § Plutarchus. Et or. in Verrem. **AVT utilior** § Atque, quinque, & Tertij. **ORESTI** § cognomen Aureliae gentis. Duos enim Aurelios Orestas nominat Cicero in Bruto. Hic est forte Cn. Aufidius Orestes, qui, sine tribuniciae dignitatis gradu, ad consulatum adscendit, anno DCXXXII. **PRANDIA** § populodata. **IN semitis**, § per uniuersam urbem. **DECVMAE nomine** § ueteres Romani, ut in exoptata re bonum exitum consequerentur, decumam fructuum, uel praediae alicui deo uouebant: ut Herculi uouit Sulla, & M. Crassus, ad Parthicum bellum iturus, de suis bonis: Iunoni uouit Camillus, si Veios expugnaret, ut ait Plutarchus; Apollini, si Liuium sequi malumus. Festus ostendit, non id fieri solitum in certae cuiusdam rei cupiditate, sed more; uel ut omnia prospere succederent, uel ut quisque aliquem deum priuatim coleret. ait enim: Decima quaeque ueteres dijs suis offerebant. Macrobius lib. III. cap. 12. ex Varronis satyra περι μερῶν, refert, Romanos Herculi quidem decumam uouere solitos esse, sed populum decimo quoque die pollicere, (i. uiritim aliquid largiri) ut ἀσὺμβολος nemo uespere domum rediret. Hunc morem ab Euandro, Aboriginum rege, fluxisse, qui decumam bonum, interfecto Caco latrone, Herculi uouere instituerit, auctor est Diodorus Siculus lib. IV. Nec tamen hanc unam, sed alias quoque causas uotae Herculis decumae, Plutarchus refert in Problematibus, Plautus decumam hanc, Herculaneam partem in Trinummo uocat. Et Sticho:

Decimam, inquit, partem ex uoto Herculi polliceam.

De ea & Varro de lingua Latina lib. V. & antiqua Reatini marmoris inscriptio.

SANCTE

DE. DECUMA. VICTOR. TIBI. LV. CIVS. MVNIVS. DONVM. DAT
MORIBVS. ANTIQVEIS. PRO. VSVRA. HOC. DARE. SESE
VISVM. ANIMO. SVO. PERFECIT. TVA. PACE. ROGANS. TE
COGENDEI. DISSOLVENDEI. TV. VT. FACILIA. FAXSEIS
PERFICIAS. DECVMAM. VT. FACIAT. VERAE. RATIONIS
PROQVE. HOC. ACQVE. ALIEIS. DONIS. DES. DIGNA. MERENTI

Huc spectauit Orestes, cum prandia populo dedit in semitis, ut eum sibi conciliaret, in petitione magistratus, decumae nomine, ut decumas alij dijs offerebant; non quod ipse decumam populo daret, alicuius dei nomine, sed ad similitudinem eius decumae, quae dijs dare solebat. **M. SEIO** § oratio pro Plancio & Varro de re rust. **CARITATE annonae** § τὸ Annonae abest a nouem libris, & Tertij. & recte abest, **ASSE** § uilissimo pretio, quarta sestertij parte. **MODIVM** § libras fere xxx. de quo uide Plinium lib. XIIX. cap. 7. **INUIDIA**, § propter opes. **QUANDO erat aedilis**, § non turpis iactura fuit, quia splendorem postulabat aedilitas. **MILONI** § iam mortuo. **SALVTE nostra** § hinc Pater patriae Cicero.

CICERO

CAVSSA igitur largitionis est, si aut necesse est, **Caut utile**, in his autem ipsis mediocritatis regula optima est. **L.** quidem Philippus, **Q.** filius, magno uir ingenio, in primisq. clarus, gloriari solebat, se sine ullo munere adeptum esse omnia, quae haberentur amplissima, dicebat idem Cotta, Curio, nobis quoque licet in hoc quodam modo gloriari, nam pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragijs adepti sumus nostro quidem anno,

quod contigit eorum nemini, quos modo nominavi, sane exiguus sumptus aedilitatis fuit. Atque etiam illae impensae meliores, muri, naualia, portus, aquarum ductus, omniaque, quae ad usum reip. pertinent. quamquam enim, quod praesens tamquam in manu datur, uicundius est; tamen haec in posterum gratiora, theatra, porticus, noua templa. Verecundius reprebendo propter Pompeium: sed doctissimi non probant, ut & hic se

se Panaetius, quem multum in his libris secutus sum, nō interpretatus; & Phalerens Demetrius, qui Periclem, principem Graeciae, uituperabat, quod tantam pecuniā in praeclara illa Propylaea coniecit. Sed de hoc genere toto in ijs libris, quos de rep. scripsi, diligenter est disputatum. Tota igitur ratio talium largitionum genere uitiosa est, temporibus necessaria, & tamen ipsa ad facultates accommodanda, & mediocritate moderanda est. In illo autem altero genere largiendi, quod a liberalitate proficiscitur, non uno modo in disparibus causis affecti esse debemus. alia causa est eius, qui calamitate premittur; & eius, qui res meliores quaerit, nullis suis rebus

aduersis. propensior benignitas esse debet in calamitosos: nisi forte erunt digni calamitate. in ijs tamen, qui se adiuuari uolent, non ut ne affligantur, sed ut ad altiore gradum ascendant, restricti omnino nullo modo esse debemus, sed in deligendis idoneis iudicium, & diligentia adhibere. nam praecclare Ennius:

Benefacta, male locata, malefacta arbitror.
Quod autem tributum est bono uiro, & grato, in eo cum ex ipso fructus est, tum etiā ex ceteris. temeritate enim remota, gratissima est liberalitas: eoque eam studiosius plerique laudant; quod summi cuiusque bonitas commune perfugium est omnium.

EXPLANATIO

CAUSSA igitur largitionis est, & largitionis causae probantur, necessitas, & utilitas. **M**EDIOCRITATIS regula & sic tredecim mei, & Tertij. unus, Mediocritas. **L. PHILIPPVS**, & consultus sine tribunatu militari, an. DCXCVII. tertius in oratoria laude post Crassum, & Antonium, pater eius, qui Atiam, Augusti matrem, coniugem habuit. uide orationem pro Quinctio. **QVAE** habentur amplissima. & praeturam, censuram, consulatum. **COTTA**, Curio. & Curio, non est in Tertij libro. **C. Curio**, legit Langius. **Cotta**: C. Cotta, orator, qui loquitur in libris de Orat. Tres Cottae fratres fuerunt, C. M. L. omnes consulatum adepti sunt. **Curno**: pater eius, qui, pro Caesare contra Pompeium dimicans, in Africa perijt. **NO STRO** quidem anno, & quo primum anno per leges licuit. id alibi quoque gloriatur, & auget eam laudem, quod esset homo nouus, multa commendatione maiorum. **QVAE** ad usum reip. pertinent. & has impensas & Aristoteles probat lib. IV. Eth. **IN manu datur**, & in manum, octo mei, & Tertij liber.

Terentius, Prae manu dare.

PROPTER Pompeium: & qui theatrum magnificentissimum extruxerat. **VITUPERABAT**, & Vituperat, quinque, & Tertij. **PROPYLAEA** & uide Plurarchum in Periclis uita. Hic, accepta pecunia, ut Palladis templum reficeret, in arrio omnem consumpsit. **CONIECIT**, & Coniecerit, septem, & Tertij. Proiecerit, sex. Proiecerat, unus. **ET tamen ipsa** & pronomen, Ipsa, si sententia perpenditur, magis requirere uidetur, Tamen, quam Tum. Accessere quattuor ueteres libri, & unus, qui Romae est, apud heredes Iulij Galli, qui, Tamen, perspicue scriptum habent, quod probauit. Et tum ipsum & ad fac. Tertij liber. **RES meliores quaerit**, & Isocrates, *ἡτὴν τὰ βέλτερον*: Columella, Meliorescere. **RES meliores**: incrementa diuitiarum, uel dignitatis. **PROPENSIOR benignitas** & recte. nam haec uera causa est largiendi, ut subueniatur necessitati. **UT altiore gradum ascendant**, & sic tredecim mei, & Tertij. Antea, Ut ad alt. gr. adsc. **RESTRICTI omnino** & *τὸ* Omnino non est in decem meis. **BE NEFACTA**, male locata, malefacta arbitror. & senarius iambicus Hinc Plautus:

Male meretur, qui mendico dat, quod edat:
Nam, & illud, quod dat, perit;

Et illi producit uitam ad miseriam.

Vide Adagia, Beneficus trucidator. **TEMERITATE enim remota**, & si non temere cuius datur, sed idoneis tantum. **GRATISSIMA** & ijs etiam, qui nihil acceperunt. **STUDIOSIUS laudant**, & tum ex officio, (nam recte facta incorruptus animus laudare non potest) tum ad excitandam, & augendam diuitum liberalitatem, in qua sibi quoque praesidij aliquid repositum esse sperant. **SUMMI cuiusque bonitas** & Ouidius:

Regia (crede mihi) res est, succurrere lapsis.

CICERO

DANDA igitur opera est, ut hos beneficijs quam plurimis afficiamus, quorum liberis, posterisq. prociatur memoria, ut his ingratis esse nō liceat. omnes enim immemorem beneficij oderunt; eamq. iniuriam in deterrenda liberalitate sibi etiam fieri, eumque, qui faciat, cōmunem hostem tenuiorum putant. Atque haec benignitas etiam reip. utilis est, redimi e seruiute captos, locupletari tenuiores: quod quidem uulgo solitum fieri ab ordine nostro, in oratione Crassi scriptum copiose uidemus. hanc ergo consuetudinem benignitatis largitioni munerum antepono. haec est grauium hominum, atque magnorum, illa quasi assentatorum populi, multitudinis leuita-

tem uoluptate quasi titillantium. Conueniet autem tum in dando munificum esse, tum in exigendo non acerbum; in omnig. re contrahenda, uendendo, emendo, conducendo, locando, in uicinitatibus, & consinijs aequum, & facilem, multa multis de iure suo concedentem; a litibus uero, quantum liceat, & nescio an paullo plus etiam, quam liceat, abhorrentem. est enim non modo liberale, paululum nonnumquam de suo iure decedere, sed interdum etiam fructuosum. Habenda autem est ratio rei familiaris; quam quidem dilabi sinere, flagitiosum est: sed ita, ut liberalitatis, auaritiaeq. absit suspicio. posse enim liberalitate rei, non spoliantem se patrimonio, nimirum est pecu-

O niae

niae fructus maximus. Recte etiam a Theophrasto est laudata hospitalitas. est enim, ut mihi uidetur, ualde decorum, patere domos hominum illustrium illustribus hospitibus: idq. etiam reip. est ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in urbe nostram non egere. est etiam uehementer utile ijs, qui honeste posse multa uolunt, per hospites apud externos populos ualere opibus, & gratia. Theophrastus quidem scribit, Cimonem Athenis etiam in suos curiales Laciadas hospitem fuisse; ita enim instituisse, & uilicis imperasse, ut omnia praeberentur, quicumque Laciades in uillam suam diuertisset. Quae autem opera, non largitione, beneficia dantur; haec sum in uniuersam temp. tum in singulos ciues conferuntur.

nam in iure cauere, consilio iuuare, atque hoc scientiae genere prodesse quamplurimis, uehementer & ad opes augendas pertinet, & ad gratiam. itaque, cum multa praeclara maiorum, tum quamoptime constituti iuris ciuilibus summo semper in honore fuit cognitio, atque interpretatio: quam quidem ante hanc confusionem temporum in possessione sua principes retinuerunt: nunc, ut honores, ut omnis dignitatis gradus, sic huius scientiae splendor deletus est: idq. eo indignius, quod eo tempore hoc contigit, cum is esset, qui omnes superiores, quibus honore par esset, scientia facile uicisset. haec igitur opera gratia multis, & ad beneficis adstringendos homines accommodata.

EXPLANATIO

VT hos beneficijs quamplurimis afficiamus, § quattuordecim mei, & Tertij, Vt his beneficijs quamplurimos afficiamus. **Q**UORVM liberis, posterisq. prodatur memoria, § ijdem libri, Quorum memoria liberis, posterisq. prodatur. Publij mimus;

Is beneficium dando accepit, qui dedit digno.

OMNES enim immemorem beneficij oderunt; § quod est naturae proprium. **I**N deterrenda liberalitate § in deterrendis liberalibus, ne liberalitate utantur. Est autem minus usitata loquendi forma. Sunt qui reponunt, Deferenda, contra omnes ueteres libros. i. imminuenda. ut apud Horatium, Od. 6. lib. 1. Carm.

Culpa ingenij laudes alicuius deterere,

HOSTEM tenuiorum §

Publij Mimus;

Ingratus unus miseris omnibus nocet.

REDIMI e seruitute § ne uxores, & liberi egeant; ne desint, qui pugnent pro patria. **C**APTOS, § Captiuos, duo mei. **L**ARGITIONI munerum antepono. § Lambinus, Longe, addit; Largitioni munerum longe antepono; contra ueteres omnes libros. **Q**VASI titillantium. § ita commouentium, ut pruritus commoueri solet: in quo uoluptas quaedam est. **I**N dando munitum § cum, quantum, & quibus dare decet. **I**N uicinitatibus, § In, abest a tredecim meis, & Tertij. Quinque, Vicinatis. Quattuor, & Tertij, Vicinatis. Vnus, Ciuitatibus. **C**ONFINIIS § praediorum. **D**E iure suo concedentem; § Cedentem, decem mei, & Tertij. **Q**UANTVM liceat, § quantum rei domesticae ratio pariat. **E**T nescio, an paullo plus etiam, quam liceat, § & fortasse paullo plus etiam, quam liceat; id est, uel cum aliqua rei familiaris iactura. **N**ON NUM QUAM de suo iure decedere, § quod nostrum est, atque ad nos proprie pertinet, de eo partem aliquam temporis causa alteri concedere. Quod autem Cicero, Nonnumquam, Terentius, In loco, dixit in Adelph. act. 2. sc. 2. ad quem locum proculdubio Cicero respexit:

SY. Pecuniam in loco neglegere, maximum interdum est lucum, SA. hui,

SY. Memisti, si nunc de tuo iure concessisses paullulum,

Atque adolescenti esses morigeratus, hominum homo stultissime,

Ne non tibi istuc feneraret? SA. ego spem pretio non emo.

SY. Numquam rem facies; abi; nescis inescare homines, Sannio.

SA. Credo istuc melius esse: uerum ego numquam adeo astutus fui.

Quin, quidquid possem, malle m auferre potius in praesentia.

DILABI smere § consumi, dissipari. **A**, THEOPHRASTO § in libro de diuitijs. **I**LLUSTRI-
BUS hospitibus; § ord. praep. nouem mei, & Tertij. **P**OSSE multa uolunt, § Multum, quinque, & Ter-
tij. **C**IMONEM § de cuius liberalitate Xenophon, Athenaeus, Plutarchus, qui Aristotelem, non Theo-
phrastum, citat. **C**URIALES § quos Graeci *οράτορας*, tribules autem *ουλέτας* dicunt, ex Dionysij, Plu-
tarchiq. sententia. **L**ACIADAS § a curia ita dictos. **H**OSPITALEM § Cratinus comicus:

Καὶ γὰρ εὐχραι μνηστῆρος ἡ γραμματεὺς,

Σὺ ἀνδρὶ θεῷ ἢ φιλοξενοτάτῳ,

Καὶ πάντ' ἀρεῶν τῶν πανελληνῶν πρότῳ,

Κίμωνι λιπαρὸν γῆρας εὐχόμενος

Διῶνα πάντα σὺ δ'ιατρίθει.

QVAE autem opera, non largitione beneficia dantur; § operam largitioni iam anteposuit. uide Aristote-
lem lib. iv. Ethic. **I**N iure cauere, § ne quid contra ius committatur: ne actionem male instituat, & causa
cadat: ne aduersarij calliditate circumueniatur. **A**D opes augendas § non, ad diuitias, sed, ad gloriam
supra. Maxime autem & gloria paritur, & gratia defensionibus. **T**VM quamoptime constituti iuris ciui-
lis § Tum quodoptime, liber Tertij. Tum quidem optime, tres, Tum q̄z optimi, unus, decem, Tum
q̄z optime, **P**RINCIPES § ciuitatis. **O**MNIS dignitatis gradus, § Omnes, octo, & Tertij. Di-
gnitates,

gnitates, unus, & Tertij. **SPLENDOR** deletus est: § quod silent leges inter arma: & ut Isocrates ait ἡ γρηγοράτος νόμος ἐστὶ τὸ τρόπος τοῦ τυράννου. **CVM** is esset, § Ser. Sulpicium laudat. **OMNES** superiores § etiam Scaeuolam pont. max. ut in Bruto, & Phil. ix.

CICERO

ATQUE huic arti finitima est dicendi grauior facultas, & gratior, & ornator. quid enim eloquentia laudabilis, praestabilis, uel admiratione audientium, uel spe indigentium, uel eorum, qui defensi sunt, gratia? huic quoque ergo a maioribus nostris est in toga dignitatis principatus datus. disertus igitur hominis, & facile laborantis, quodq. in patrijs est moribus, multorum causas & non grauate, & gratuito defendentis, beneficia, & patrocina late patent. Admonebat me res, ut hoc quoque loco intermissionem eloquentiae, ne dicam in teritum, deplorarem, nisi uererer, ne de me ipso aliquid uiderer queri. sed tamen uidemus, quibus extinctis oratoribus, quam in paucis spes, quam in paucioribus facultas, quam in multis sit audacia, cum autem omnes non possint, ne multi quidem, aut iuris periti esse, aut disertus; licet tamen opera prodesse multis, beneficia petentem, commendantem iudicibus, & magistratibus, uigilantem prore alterius, eos ipsos, qui aut consuluntur, aut defendunt, rogantem: quod qui faciunt, plurimum gratiae consequuntur; latissimeq. eorum manat industria. iam, illud non sunt admonendi, (est enim in promptu) ut animaduertant, cum alios iuuare uelint, ne quos offendant. saepe enim aut eos laedunt, quos non debent; aut eos, quos non expedit: si imprudentes, negligentiae est; si scientes, temeritatis. Utendum etiam est, excusatione aduersus eos, quos inuitos offendas, quacumque possis, quare id,

quod feceris, necesse fuerit, nec aliter facere potueris: certisq. operis, & officijs erit, quod uiolatum est, compensandum. Sed, cum in hominibus inuandis aut mores spectari, aut fortuna soleat: dictu quidem est procliuē; itaque uulgo loquuntur, sese in beneficijs collocandis mores hominum, non fortunam, sequi: honesta oratio est: sed, quis est tandem, qui inopis, & optimi uiri caussae non anteponat in opera danda gratiam fortunati, & potentis? a quo enim expeditior, & celerior remuneratio fore uideretur, in eum sepe est uoluntas nostra propensior. sed animaduertendum est diligentius, quae natura rerum sit. mirum enim inops ille, si bonus est uir, etiam si referre gratiam non potest, habere certe potest. Commodum autem, quicumque dixit: Pecuniam qui habeat, non reddidisse; & qui reddiderit, non habere; gratiam autem, & qui reddiderit, habere; & qui habeat, retulisse. At, qui se locupletes, honoratos, beatos putant, hi ne obligari quidem beneficio uolunt: quin etiam beneficium se dedisse arbitrantur, cum ipsi quamuis aliquid magnum acceperint: aequae etiam a se aut postulari, aut expectari aliquid suspicantur. patrocino uero se usos, aut clientes appellari, mortis instar putant. At uero ille tenuis, cum quid factu sit, sese spectatu, non fortunat, putans, non modo illi, qui est meritis, sed etiam illis, a quibus expectat, (eget enim multis) grati se uideri, studet: neque uero uerbis auget suū munus, si quo forte fungitur, sed etiam extenuat.

EXPLANATIO

FINITIMA est § simillima: quia prodest utraque quamplurimis. **DICENDI** grauior facultas, & gratior, & ornator. § & gratior, & gratior, & ornator facultate iuris ciuilibus: grauior, quia plus ingenij postulat; gratior, quia ciuibus salutem dat; ornator, quia Latini sermonis elegantia, copia, splendore delectat. in oratione quoque pro Murena eloquentiam antepositum iurisprudenciae. **LAUDABILIS**, & praestabilis, § quinque, & Tertij, non habent, Laudabilis & Vndecim, Laudabilis, praestabilis. **IN** toga dignitatis principatus datus. § nam in sago, hoc est bellicis temporibus, spernitur orator bonus, horridus miles amator.

Et pro Murena primae rei militari, secundae eloquentiae, tertiae uix iurisprudenciae tribuuntur. In tota dignitate pr. d. Tertij liber. Quattuordecim, In tota dignitate pr. d. Ut sit: Cum multa sint, quae dignitatem parant; inter ea tamen tenere principatum eloquentiam, maioribus nostris placuit. **DISERTUS** igitur hominis, § Disertum hic usurpat pro eloquente, alibi distinguuntur, ut in Oratore, dicente M. Antonio, disertos se uidisse multos, eloquentem uero neminem. **FACILE** laborantis, § φιλοπόνου, laborum tolerantissimi: qui labores, & modestias non reformidet, sed otio, & quieti anteponat. **FACILE**: pro, libenter: ut ad Coelium: Quod in maritimis facillime sum. **NON** grauate, § ne multis, & ambitiosis precibus, & pollicitationibus sit opus: quod ait Isocrates, τὰς χάριτας ἀχαριστὸς χαρὶς ἔσθου. **GRATUITO** § gratis. Plutarchus in Cic. & in Parad. obijcit Crasso, quod in patrocinijs pacifceretur. **GRATUITO**: quod seruatum ab omnibus non est. ideo C. Cincius legem tulit de donis, & muneribus, de qua lib. II. de Orat. & Tacitus lib. XII. Eius, inquit, opprimendi gratia repetitum uidebatur S. C. poenaq. Cinciae legis aduersus eos, qui pretio causas orauissent. **LATE** patent. § unde oritur, multis defensis, multorum amor: quia plurimi sunt, quibus patrocino, & defensione sit opus: **INTERMISSIONEM** eloquentiae, § propter bella ciuilia: de quibus subiungit, Quibus extinctis oratoribus. **DE** me ipso § qui stante rep. regnare uidebar in causis. **QUIBUS** extinctis oratoribus, § ex partibus Pompeij. **QUAM** in paucis spes, § de adolescentibus loquitur: cum uero subiungit, Quam in paucioribus facultas, de uiris. **QUAM** in paucioribus facultas, § Quanto, est in undecim meis, & Tertij. **COMMENDATEM** § Commendate quattuor mei. **VIGILANTEM** § Vigilare, tres. Vigilantibus, unus. **ROGANTEM** § Rogare, unus. Rogando, unus. **QUI** aut consulunt, aut defendunt, § cum iurisconsultos, & oratores perspicue designet: (iam enim dixit, Cum omnes non possunt iurisperiti esse, aut disertus) libentius legentem, Consuluntur. quo modo est in uno meo, & Tertij. consulunt enim ij, qui de re controuersa fornu-

Jam, normamque, & uiam litigandi a iurifconsultis petunt; consuluntur uero iurifconsulti, qui dicuntur de iure consulentibus respondere. **NON sunt admonendi**, & artificiose, quod enim omittere se uelle significat, id tamen facit. (**EST enim in promptu**) & patet per se, est apertum, satis notum, nam, quis ignorat, alios ita iuari oportere, ne quem offendamus, & in alieno beneficio nobis ipsi damnum comparemus? **ALIOS iurare** & ord. praep. nouem mei, & Tertij. **CERTIS Q. operis**, & cum aliquid eo praecipue nomine faciendum tibi statuas, ut compensetur quod uiolatum est. **QUOD uiolatum est**, & Id, quod uiolatum est, octo, & Tertij. **Quod uiolatum est**: & dum alterum defenderes contra eum, quem inuitus offenderes. **DICTV quidem est proclive**, & facile: ut facile de procliuiore loco descenditur. **SESE** & Se, septem, & Tertij. **HONESTA oratio est**: & recte loquuntur: sed, quis est, qui, quod loquitur, id praestet? **Sumptum ex Andria Terentij, act. l. sc. 3.** **NIMIRVM** & inops potest esse gratus, animo, non re. **COMMODE autem**, & uide Agellium lib. I. cap. 4. **PECUNIAM qui habeat, non reddidisse**; & iocus, & festiuitas est in uerbis Habere, & Reddere; quae non similiter in pecunia, & gratia accipiuntur. Idem dixit in oratione post red. ad Quir. In officio persoluedo dissimilis est ratio, & pecunia debita; propterea quod pecuniam qui retinet, non dissoluit; qui reddidit, non habet: gratiam &, qui retulit, habet, &, qui habet, dissoluit. Et pro Plancio: Dissimilis est pecuniae debito, & gratiae. nam, qui pecuniam dissoluit, statim non habet id, quod reddidit; qui autem debet, is retinet alicui; gratiam autem &, qui refert, habet, &, qui habet, in eo ipso, quod habet, refert. **BEATOS** & omnium rerum copia circumfluentes, nam beatus est is, qui nulla re eget. **HI ne obligari quidem beneficio uolunt**: & tantum abest, ut gratiam referre uelint. Minographus:

Beneficium accipere, libertatem uendere est.

BENEFICIUM se dedisse arbitrantur, & hoc idem scribit ad Leptam, Fam. lib. VI. ep. 19. Praefertim qui nihil afferat praeter operam, in qua ille se dedisse beneficium putabit, si modo ipsum sciet, non accepisse. Et ad Att. lib. XIV. ad M. Antonium: Litterae tuae sic me affecerunt, ut non dare tibi beneficium uiderer, sed accipere a te ita petente. **QUAMVIS aliquod magnum** & Quamuis aliquid magnum, duo. Quamuis magnum aliquid, tres. Quamuis magnum aliquid, quattuor, & Tertij. Aliquid quauis magnum, duo. Magnum quamuis aliquid, duo. Quamuis magnum aliquid, unus: **AEQVE** & Atque, sex mei, & Tertij. **MORTIS instar** & Sic Fam. lib. VI. ep. 9. Hos tuos Tusculanenſes dies instar esse uitae puro. In Pisonem: **Vnus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit**, quo in patriam redij. Et Virg. lib. Aen. II. Instar montis equum. **CVM quid factum sit**, & Quidquid, septem, & Tertij. **PUTANS**, & Putat, est in quattuordecim meis, & Tertij. **NEQVE uero** & Enim, pro, Verò, est in quattuor meis. **SI quo forte fungitur**, & erga eum, qui meritis est, **EXTENDAT**. & quo maiorem gratiae referendae uoluntatem ostendit.

CICERO

VIDENDVM Q. illud item, quod si opulentum, fortunatumque, defenderis, in illo uno, aut forte in liberis eius maneat gratia; sin autem inopem, probum tamen, & modestum, omnes non improbi humiles, quae magna in populo multitudo est, praesidium sibi paratum uident. quamobrem melius apud bonos, quam apud fortunatos, beneficium collocari puto, danda omnino opera est, ut omni generi satisfacere possimus: sed, si res in contentionem ueniet, nimirum Themistocles est auctor adhibendus: qui, cum consuleretur, utrum bono uiro pauperi, an minus probato diuiti filiam collocaret; Ego, inquit, malo uirum, qui pecunia eget, quam pecuniam, quae uiro: sed corrupti mores, deprauatiq. sunt admiratione diuitiarum, quarum magnitudo quid ad unumquemque nostrum pertinet & illum sortasse adiuvat, qui habet: ne id quidem semper: sed fac iurare: potentior sane sit, honestior uero quo modo? quod si etiam bonus erit uir; ne impediant diuitiae, quo minus iuuetur; modo ne adiuuent; sitq. omne iudicium, non quam locuples, sed qualis quisque sit. Extremum autem praeceptum in beneficijs, operaq. danda est, ne quid contra aequitatem contendas, ne quid per iniuriam, fundamentum enim perpetuae commendationis, & sanae est iustitia: sine qua nihil potest esse laudabile. Sed, quoniam de eo genere beneficiorum dictum est, quae ad singulos spectant: deinceps de ijs, quae ad uniuersos, quaeq. ad remp. pertinent, disputandum est. Eorum autem ipsorum partim eiusmodi sunt, ut ad uniuersos ciues pertineant, partim, singulos ut attingant; quae sunt etiam gratiora. danda est opera omnino, si possit, utrisque, nec minus ut etiam singulis consulatur; sed ita, ut ea res aut profuit, aut certe ne obsit reip. C. Gracchi frumentaria magna largitio fuit; exhauriebat igitur aerarium: modica M. Octauij, & reip. tolerabilis, & plebi necessaria; ergo & ciuibus, & reip. salutaris. In primis autem uidentum erit ei, qui remp. administrabit, ut suum quisque teneat, neque de bonis priuatorum publice deminutio fiat. perniciose enim Philippus in tribunatu, cum legem agrariam seruet; quam tamen antiquari facile passus est, & in eo uehementer se moderatum praebuit: sed cum in agendo multa populariter, tum illud male; non esse in ciuitate duo millia hominum, qui rem haberent. capitalis omnino oratio est, ad aequationem bonorum pertinens; qua peste quae potest esse maior & hanc enim ob causam maxime, ut sua tenerentur, resp. ciuitatesq. constitutae sunt, nam, etsi duce natura congregabantur homines; tamen, spe custodiae rerum suarum, urbium praesidia quaerebant. Danda etiam opera est, ne, quod apud maiores nostros saepe fiebat, propter aerarij tenuitatem, assiduitatemq. bellorum, tributum sit conferendum: idq. ne eueniat, multo ante erit prouidendum, sin qua necessitas huius muneris alicui reip. obtenerit: (malo enim, quam nostrae, ominari: neque tamen de nostra, sed de omni rep. disputo) danda erit opera, ut omnes intelligant, si salui esse uelint, necessitati esse parendum.

*Atque etiam omnes, qui temp. gubernabunt, consuleri debebunt, ut earum rerum copia sit, quae sunt necessariae, quarum qualis comparatio fieri soleat, & debeat, non est necesse disputare, est enim in promptu, tamen lo-
cusc autingendus fuit.*

EXPLANATIO

VIDENDUM Q. *illud item, quod, si opul. & duodecim mei, & Tertij, Videndumq. illud est, quod, si opul. Vnus, pro Illud, Id. Alius, ord. praep. Vid. q. est illud.* Quod: sic locutus ep. ult. lib. IX. ad Att. & ep. 28. lib. VII. Fam. Quibus locis uide Paulli patris Commentaria. *IN illo uno, aut forte in liberis eius maneat gratia;* & septem mei, & Tertij, ord. praep. In uno illo. Quattuor, Aut in liberis forte. Vndecim, & Tertij, Manet. Duo, Remanet. *SI res in contentionem ueniet,* & si quaeramus, diuitiae ne sint probitati praeferenda, an contra. Vel: si forte usuueniat, ut uel diuiti, uel inopi, uiro tamen bono, sit inferuendum. **THEMISTOCLES** & hoc idem Val. Max. lib. VII. cap. 2. de sapienter dictis, & factis. Plutarchus autem in uita, & Apophthegm. hoc Themistoclem respondisse ait filiae suae petitoribus. **AN minus probato** & Aut, septem mei. **EGO**, inquit, malo uirum, & Ego uero, inquit, malo uirum, tredecim mei, & Tertij. Industriam, & uirtutem sine diuitijs malo, quam diuitias sine uirtute, & industria. **Plutarchus.** **QUI pecunia egeat,** & **Isocrates:** *Τὸς ἀγαθὸς δὲ ἐχόμεν ἐν τῇ ψυχῇ, τοῦτο κτεόμεθα, & τὸς ἀεικέλους, ἀνδρῶν τοῦ χαλάρου.* hoc est: Virtute, atque industria, necessaria uitae industriae comparantur. **PRACVNIAM,** quae uiro: & cui, ut ait Horatius, diuitias quidem dederint, artem fruendi non dederint. **CORRUPTI mores, deprauatiq. sunt admiratione diuitiarum.** & nam, ut ait Demosthenes, *δὲ χονδράτων* ad uitae sustentationem. **NE id quidem semper:** & obest enim interdum: nec possunt semper omnia, quae uolunt, diuites consequi. **HONESTIOR uero quo modo?** & dignitatem enim diuitiarum magnitudo non parit. **NE impediunt** & ne beneficium in illum ideo non conferamus, quia diuitijs abundet: si modo uir bonus est: sed rursus eadem diuitiae ne adiuuent, id est, ne nos ad beneficium tribuendum magis, quam conuenit, adducant. **MODO ne adiuuent;** & nihil afferant diuitiae, quo uir bonus iuuetur magis. **QUALIS** & probitate, & moribus. **FUNDAMENTUM enim perpetuae commendationis,** & *famae est iustitia:* & nouem mei, & Tertij, Fundamentum enim est perp. comm. & fam. iust. Tres, ord. praep. Fund. est enim & c. **Vnus, Fundamentum est perp. comm. & fam. iust. Vnus pro Enim, habet Vero.** **SI NE qua nihil potest esse laudabile.** & nam iustitia omnes uirtutes complectitur. **QUAE ad singulos spectant:** & id est, quae depromuntur e cuiusque re familiari: non, quae in priuatos homines conferuntur. **QUAE ad uniuersos,** & cum magistratus, qui totius populi personam sustinet, aliquid ex aerario depromunt. **EORVM autem ipsorum partim eiusmodi sunt,** & pro, Alia eiusmodi sunt. uisitato genere loquendi. **UT ad uniuersos ciues pertineant,** & ut cum augetur resp. imperio, agris, uectigalibus. **SINGVLOS ut attingant;** & ut singulos priuatim iuuent: quo ex genere frumentaria largitio est. **C. GRACCHI** & tribuni pl. qui legem frumentariam tulit Plutarchus, & in oratione pro Sextio, his uerbis: Frumentariam legem C. Gracchus ferebat: iucunda res plebi Romanae: uictus enim suppeditabatur large sine labore: repugnabat boni, quod & ab industria plebem ad defidiam auocari putabant, & aerarium exhauriri uidebatur. **Vnus meus, Ti. Gracchi.** **LARGITIO fuit;** & Fuit, non est in nouem meis, & Tertij. **EXHAURIEBAT igitur** & Igitur, non est in duobus meis. **AERARIUM** & ad usum reip. necessario constitutum: sine quo resp. stare non potest. Octauij autem modica largitio, quia non exhauriebat aerarium, reip. salutaris. **M. OCTAVI,** & collegae Ti. Gracchi in tribunatu. Plutarchus, eptime Liuiana, & alij. **REIP. salutaris.** & non exitiosa, ut illa C. Gracchi, quae exhauriebat aerarium. **NEQUE de bonis priuatorum publice deminutio fiat.** & **Publice:** lege. quod Ti. Gracchus, agraria lege promulgata, conatus est. aequari autem possessiones sine magna multorum iniuria non possunt. inde seditio, inde caedes, inde summum reip. discrimen. propterea subiungitur: Capitalis omnino oratio est ad aequationem bonorum pertinens. **Neque: Ne, unus. Non, unus. Nec, tres.** **LEGEM agrariam** & de publicis agris populo diuidendis. **ANTIQUARI** & suffragijs improbari. antiquatur enim lex, cum a populo rejicitur, ne feratur: abrogatur autem iam lata, ne in posterum ualeat. De Legibus: Vos legem antiquastis sine tabula. Ad Att. Populum, ut rogationem antiquaret, rogabant. **MULTA populariter,** & dixit Philippus, quae plebi grata essent, optimatibus, & locupletibus inuisa. **QUI rem haberent.** & qui de suo uiuerent: quibus ad uictum necessaria suppeterent. Sic Terentius, Ad rem attentiore esse, Rem facere, Cicero, Rem augere. **CAPITALIS omnino oratio est ad aequ.** & τὸ, Omnino, non est in quattuordecim meis, & Tertij. **TENERENTVR,** & Tuerentur, quattuor mei. **QUOD apud maiores nostros saepe fiebat,** & ante Paulli Aemilij Macedonicam uictoriam. nam is, ut ait Plinius lib. XXXIII. cap. 3. & hic Cicero subiungit, tantum intulit in aerarium, ut finem attulerit tributorum. nec tributum postea collatum est ante Panfae, & Hirtij consulatum: quo anno, rep. oppressa, Cicero est interemptus. **SIN qua necessitas** & acerrimum telum. Sin quae nec, tres, & Tertij. **(MALO enim, quam nostrae, ominari:** & inuiti enim ea dicimus, quae sunt mali ominis. Sic ex septem meis, & Tertij libro emendauit. & est elegantius, cum dixerit, Sin qua necessitas huius muneris alicui reip. obuenerit; subiungere, Malo enim, quam nostrae, ominario Quid enim attinet dicere, Malo enim alteri, (quod est in quattuor) quam nostrae; aut, Alij, (quod est in duobus) aut, Alienae, (quod est in uno) quam nostrae; cum dixerit, Alicui reip. **NEQUE tamen de nostra, sed de omni rep. disputo)** & Neque tantum, quattuor mei. **N3 tñ, duo. τ3 Tantum,** non est in ano, & Tertij. **Tñ, septem.** Tam, reponit Fuluius Vrfinus ex antiquo libro. **Neque tamen de nostra, sed de**

de omni rep. disputo: talis est omnis disputatio. non enim hoc, aut illud examinat, sed in toto genere uersatur. supra: Mihi autem haec oratio suscepta non de te est, sed de genere toto. NECESSITATI esse parendum. & soluendum tributum, necessario impositum. QVAE sunt necessariae. & quae ad uictum, ad habitationem, ad uersitum pertinent. uide Platonem de Rep. lib. 2. EST enim in promptu. & fatis patet. TAMEN locus attingendus fuit. & Tantum, decem, & Tertij.

CICERO

CAPVT autem est in omni procuratione negotij, & numeris publici, ut auaritia pellatur etiam minima suspicio. Utinam, inquit C. Pontius Samnis, ad illa tempora fortuna me seruasset, & tunc essem natus, quando Romani dona accipere coepissent: non essem postea diutius eos imperare. Nae illi multa saecula expectanda fuerunt. modo enim hoc malum in hanc remp. inuasit: itaque facile patior tunc potius Pontium fuisse; siquidem in illo tantum fuit roboris. Nondum centum, & decem anni sunt, cum de pecunijs repetundis a L. Pisone lata est lex, nulla antea cum fuisset. at uero postea tot leges, & proximae quaeque duriores; tot rei damna; & tantum Italicum bellum, propter iudiciorum metum, excitatum; tanta, sublatis legibus, & iudicijs, ex pilatio, direptioq; sociorum; ut imbecillitate aliorum, non nostra uirtute, ualeamus. Laudat Africanam Panaetius, quod fuerit abstinent. quid ni laudetur? sed in illo alia maiora: laus enim abstinentiae non hominis est solum, sed etiam temporum illorum. Omni Macedonum gazae, quae fuit maxima, potius est Paullus: tantum in aerarum pecuniae inuexit, ut unius imperatoris praedia finem attulerit tributorum. at hic nihil in domum suam intulit, praeter memoriam nominis sempiternam. Imitatus patrem Africanus, nihilo locupletior Carthagine euerja.

Quid, qui eius collega in censura fuit, L. Mummius? numquid copiosior, cum copiosissimam urbem funditus sustulisset? Italiam ornare, quam domum suam, maluit. quamquam, Italia ornata, domus ipsa mihi uideatur ornatio. Nullum igitur uitium est taetrius, (ut eo, unde egressa est, referat se oratio) quam auaritia, praesertim in principibus, & remp. gubernantibus. habere enim quaestui remp. non modo turpe est, sed sceleratum etiam, & nefarium. itaque, quod Apollo Pythius oraculo edidit, Spartam nulla re alia, nisi auaritia, esse perituram, is uideatur non solum Lacedaemonijs, sed et omnibus opulentis populis praedixisse. Nulla autem re conciliare facilius beneuolentiam multitudinis possunt ij, qui resp. praesunt, quam abstinentia, & continentia. qui uero esse populares uolunt, ob eamq; causam aut agrariam rem tentant, ut possessores suis sedibus pellantur, aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant; labefactant fundamenta resp. concordiam primum tollunt, quae esse non potest, cum alijs adimuntur, alijs condonantur pecuniae; deinde aequitatem, quae tollitur omnis, si habere suum cuique non licet, id enim est proprium; ut supra dixi, ciuitatis, atque urbis, ut sit libera, et non sollicita suae rei cuiusque custodia.

EXPLANATIO

C. PONTIUS Samnis, & Samnitium aduersus Romanos tum imperator, cum turpissimas Caudinae pacis condiciones acceperunt, a quibus tandem & ipse sub iugum missus ad Luceriam, anno ab v. c. CDXXXII. Vide Liuium lib. IX. AD illa tempora fortuna me seruasset, & Me fortuna referuauisset, unus, & Tertij. Referuasset, septem. Me fortuna seruasset, quinque. Vnus, Ad illa tempora fortuna referuasset. TUNC essem natus, & Tum, duodecim, & Tertij. DONA accipere & hinc Iugurthae uox, apud Sallustium: O urbem uenalem, si emptorem inuenerit. MULTA saecula & Faciendum mihi puto, ut hoc loco M. Antonij Mureti integrum caput describam, quod ad huius loci intelligentiam praecclare admodum facit. est autem in Variarum lectionum libris, octauum libri x.

Dubitant eruditi homines, quo modo accipiendum sit, quod ait Cicero lib. II. de Officijs, Multa saecula expectanda fuisse C. Pontio Samniti, si a fortuna referuatus esset ad id tempus, quo Romani dona accipere coeperunt, bellauit enim cum Romanis Pontius ab v. c. CDXXXII. lex autem Calpurnia de pecunijs repetundis lata est anno DCIV. ut, si Saeculum sit centum annorum, quo modo accipiendum & Grammatici uerere docent, & ludorum saecularium appellatio confirmat, non tota duo saecula ei expectanda fuerint. Sed certe Saeculum interdum est *γενεα*: ut ostendit & Naeuius, qui Nestorem, ut est apud Agellium, trisacchi nem uocauit, ex illis uidelicet Homeri uerbis:

Ἐὖ δ' ἴδην δύο μὲν γενεαὶ μερόπων ἀνθρώπων,
Ἐθλιαθ', οἳ οἱ πρόσθεν ἄμα τράπον ἰδ' ἐγένοντο
Ἐν πύλῳ ἠγάθη, μετὰ δὲ τρίῳ τοῖσιν ἀνασεν.

γενεα autem triginta annorum est. Itaque illi Homericus uersus ostendunt tantum, Nestorem, cum illa loqueretur, sexagenario maiorem fuisse: quamuis illic quoque *γενεα* pro centum annis accepisse etiam ueteres Latini poetae uidentur. Haec Muretus. TANTVM fuit roboris. & ut efficere posset, ne Romani diutius imperarent: ut posset Romanum imperium pecunia largienda euertere. NONDVM centum, & decem anni & Fuluius Ursinus ex antiquo libro, Enim, addidit, sic: Nondum enim cent. & c. Vnus meus, Nondum uero cent. Alius, Nondum x. & C. anni. A L. PISONE & tribuno pl. qui primus Frugi dictus est. LATA est lex, & Censorino, & Manilio cos. AT uero postea tot leges, & Caccilia, Seruilia, Atilia, Cornelia, Iulia. ITALICVM bellum & sociale a scriptoribus dictum. Vide Florum. EXCITATORVM; & eorum opera, qui, ne repetundarum accufarentur, metuebant: ab ijs, qui sibi conscij suorum scelerum,

rum, quieta rep. iudicia metuebant. **VT** imbecillitate aliorum, non nostra virtute, valeamus. & si adhiuc imperamus, cum tamen illud malum, quod Pontius optabat, in remp. inuaserit, non uirtuti nostrae, sed aliorum imbecillitati, acceptum referre debemus. hōstes enim eos non habemus, in quibus tantum sit robore, quantum sibi Pontius habere uidebatur. Simile illud Ifoeratis in Symmachico: χρὴ τοὺς ἢ μικρὰ λογίζεσθαι δυναμένους, οὐκ ἐν τοῖς πάντεσσι ἀμαρτνμασι τὰς ἐπιθιδας ἔχειν τῆσ σωτηρίας, ἀλλ' ἐν τοῖς αὐτῶν πράγμασι, τὰς αὐτῶν διανοίας. τὸ γὰρ διὰ τὴν ἐκείνων ἀμαρτίαν συμβαίνει ἡμῖν ἀγαθόν, τοῦτον ἀν παύσατο, ἢ λάβοιμε τὰ βολῆν. τὸ δὲ δι' ἡμῶν αὐτοῦσ γιγνόμενον, βεβαίως ἀν ἐχθῶ, ἢ, μάλλον παραμείνειν ἡμῖν. **GAZA**, & **Perfac**, **Gazam**, regiam pecuniam uocant. **Q. Curtius**, Virgilius pro omni pretiosa supellectile dixit, Troia gaza per undas.

QVAE fuit maxima, & bis millies centies HS, ut ait Velleius, idest sexagies ter centena scutatorum millia: ut uulgo dicitur, milliones sex, & scutatorum trecenta millia. Valerius Antias, Millies ducenties scripsit, quod Liuius parum putat. In Plinio lib. xxxi i, cap. 3. legitur, Pondo trium millium: quod mendosum esse constat. Vide Liuium lib. xlv, Plut. in uita, & Apophthegm. Valer. lib. iv, Appianum in Mithridatico, Orofium lib. iv, cap. 20, Eutropium lib. i, v, cap. 3, Iulianum lib. xxxi i, Florum lib. 2, cap. 12. Quod autem fecit Paulus, idem antea fecerat. **Q. Tremulus**, Anagnia capta. Plinius lib. xxxiv, cap. 6. cessabat enim tributum, cum esset in aerario pecunia; remouebatur, aerario exhausto. **PAVLLVS**: & pater naturalis Africani minoris. **TRIBVTORVM**: & ubi nouum bellum erat exortum, pecunia, qua gerendum esset, colligebatur; tributo cunctis ciuibus imposito. Liuius lib. v. **NIHIL** in domum suam intulit, & penates suos nulla ex parte locupletiores fecit. Valerius. qui nec adspicere Macedonicam gazam uoluerit, totumq. negotium eius administrandae, & in aerarium referendae, quaestoribus commiserit, signum autē eius abstinentiae uel maximam fuit, quod moriens patrimonium uix xxxvi. millium myriadum, ut ait Plutarchus, reliquit: quae summa paulo maior est undecim scutatorum millibus. **Nihil** in domum suam intulit: τὸ, In, abest a septem meis, & Tertij. **Vnus** pro, Intulit, habet Attulit. **PRAETER** memoriam & praedare secum actum existimans, quod ex illa uictoria alij pecuniam, ipse gloriam reportasset. Valerius. **AFRICANVS** & qui nihil in uita, nisi laudandum, aut fecit, aut dixit, ac sensit. Velleius. **L. MVMIVS**, & qui Corinthum deiecit, caput Achaearum gentis: unde Achaici cognomen est adeptus. **IFABIAM** ornare & nihil enim ex ijs opibus, ornamentisque, quae praedices Corinthus habuit, in domum eius peruenit. Signa namque aerea, marmoreaque, & tabulas pictas, quibus Corinthum spoliavit, in triumpho tulit, totamq. ijs Italiam repleuit. Tamq. rudis ingenio fuit, (quod ait Velleius) ut, cum maximorum artificum perfectas manibus tabulas, ac statuas in Italiam portandas locaret, iuberet praedici conducentibus, si eas perdidissent, nouas eos reddituros. **NULLVM** igitur unum est taetrius, & septem, & Tertij, ord. praep. Taetrius est. τὸ, Est, non est in tribus. Deterius est, unus. **REMP.** gubernantibus. & Reip. gubernatoribus, Fuluius Ursinus ex antiquo libro. Remp. administrantibus, unus meus. **HABERE** enim quaestui remp. & ex reip. muneribus quaestum facere. In Verrem: Qui non intelligit istum sibi quaestui, praedaeq. habuisse, bona, fortuna, possessiones oratorum. Plautus, Poenulo:

Illic est thesaurus stultis in lingua situs.

Ut quaestum habeant male loqui melioribus.

TVRPE & sordidum. **SCLELATVM** & facinus publice contra ius in remp. admissum. **ORACVLO** & Oraculum, quatuordecim mei. **ORACVLVS**, unus. Hoc autem Oraculum exstat in Aristophanis Scholijs: Οτι ἀπορροιας, δὲ ἐς τὴν συμφορὰν οἱ Λακωνες, δὴ ἴλον ἐκ τοῦ χρησμοῦ ἃ φιλοκρηματία Σπάρταν ἔλεγε, ἀκλο δὲ οὐδέν. Vide & Plutarchum. **NULLA** re alia, nisi auaritia, esse perituram, & sic duodecim mei. **Duo**, & Tertij, non habent τὸ, Alia. **Is uidetur** & Idq. uidetur, unus. **Id uidetur**, sex, & Tertij. τὸ, Is, abest a septem. **AGRARIAM** rem & diuisionem agrorum, ut duo Gracchi fratres, infra. **AVT** pecunias creditas debitoribus condonandas putant; & lege de tabulis nouis. **CONCORDIAM** primam tollunt, & Tollunt, non est in tredecim meis, & Tertij. **VT** supra dixi, & in eo loco: Hanc ob causam maxime, ut sua tenerentur, respublicae, ciuitatesq. constitutae sunt. **CIVITATIS**, atque urbis, & Ciuitatis, multitudinis ciuium; Urbis, quae ciuitati praesidium est. supra: Esti duce natura congregabantur homines: tamen, spe custodiae rerum suarum, urbium praesidia quaerebant. **CUIVSQVE**, & Cuiusque, duo mei.

CICERO

ATQVE in hac pernicie reip. ne illam quidem consequuntur, quam putant, gratiam, nam, cui res erepta est, inimicus; cui data est, etiam dissimulat se accipere uoluisse; & maxime in pecunijs creditis occultatum suum gaudium, ne uideatur non fuisse soluendo. at uero ille, qui accipit iniuriam, & meminit, & praesefers dolorem suum. Nec, si plures sunt, quibus improbe datum est, quam illi, quibus iniuste ademptum est, iecirco plus etiam ualent, non enim numero haec iudicantur, sed pondere. quam autem habet, aequitatem, ut agrum, multis

annis, aut etiam saeculis ante possessum, qui nullum habuit, habeat; qui autem habuit, amittat; at, propter hoc iniuriae genus, Lacedaemonij Lysandrum Ephorum ex-pulerunt, Agin regem, quod nunquam antea apud eos acciderat, necauerunt. ex quo eo tempore tantae discordiae secutae sunt, ut tyranni existerent, & optimates exterminarentur, & praeclearissime constituta resp. dilaberetur. nec uero solum ipsa cecidit; sed etiam reliquam Graeciam euertit contagionibus malorum, quae, a Lacedaemonijs profecta manarunt latius. Quid nostros Graecos,

hos, Ti. Gracchi, summi uiri, filios, Africani nepotes, non ne agrariae contentiones perdidit? At uero Aratus Sicyonijs iure laudatur, qui, cum eius ciuitas quinquaginta annos a tyrannis teneretur, profectus Argis Sicyonem, clandestino introitu urbe est potitus; cumq; tyrannum Nicoclem improviso oppressisset, sexcentos exsules, qui fuerant eius ciuitatis locupletissimi, restituit, remq; pub. aduentu suo liberauit. sed, cum magnam animaduerteret in bonis, & possessionibus difficultatem; quod & eos, quos & ipse restituerat, quorum bona alij possederant, egere iniquissimum arbitrabatur; & quinquaginta annorum possessiones mouere, non nimis aequum putabat; propterea quod tam longo spatio multa hereditatibus, multa emptionibus, multa dotibus detinebantur: sine iniuria, iudicauit, neque illis adimi, neque his non satisfieri, quorum illa fuerant, oportere, cum igitur statuisset, opus esse ad eam rem constituendam pecunia, Alexandriam se proficisci uelle dixit, remq; integram ad reditum suum, iussit esse: isq; celeriter ad Ptolemaeum, suum hospitem, uenit, qui tum regnabat alter post Alexandriam conditam: cui cum exposuisset, patriam se liberare uelle, causamq; docuisset, a rege opulento uir summus facile impetrauit, ut grandi pecunia adiuuaretur: quam cum in Sicyonem attulisset, adhibuit sibi in consilium quindecim principes, cum quibus causas cognouit & eorum, qui aliena detinebant, & eorum, qui sua miserant; praefecitq; aestimandis possessionibus, & uti persuaderent alijs, ut pecuniam accipere mallet, & possessionibus cederent; alijs, ut commodius putarent, numerari sibi quod tanti esset, quam suum recuperare. ita

perfectum est, ut omnes, concordia constituta, sine querella discederent. O uirum magnum, dignumque, qui in nostra rep. natus esset. sic par est agere cum ciuibus, non, ut bis iam uidimus, hastam in foro ponere, & bona ciuium uoci subijcere praeconis. at ille Graecus, id quod fuit sapientis, & praestantis uiri, omnibus consulendum putauit: eaq; est summa ratio, & sapientia summi ciuis, comoda ciuium defendere, non diuellere, atque omnes acquirate eadem continere. Habitant gratis in alieno. Quid ita? ut, cum ego emerim, aedificauerim; tuear, impendam; tu me inuito fruare meo? quid est aliud, alijs sua eripere, alijs dare aliena? Tabulae uero nouae quid habent argumenti, nisi ut emas mea pecunia fundum, & cum tu habeas, ego non habeam pecuniam? Quamobrem, ne sit aes alienum, quod recip. noccat, prouidendum est: quod multis rationibus caueri potest: non, si fuerit, ut locupletes suum perdant, debitores lucrentur alienum. nec enim ulla res uehementius remp. continet, quam fides, quae esse nulla potest, nisi erit necessario solutio rerum creditarum. numquam enim uehementius actum est, quam me consule, ne solueretur: armis, & castris tentata res est ab omni genere hominum, & ordine, quibus ita restitui, ut hoc tantum malum de rep. tolleretur, numquam nec maius aes alienum fuit; nec melius, nec facilius dissolutum est. fraudandi enim spe sublata, soluendi necessitas consecuta est. At uero hic nos ter uictor, tunc quidem uictus, quae cogitabat, ea perfecit, cum eius iam nihil interesset. tanta in eo peccandi libido fuit, ut hoc ipsum eum delectaret, peccare, etiam si causa non esset.

EXPLANATIO

CVI res erepta est, inimicus; } Cui res erepta est, est inimicus, quinque, & Tertij. Duo, Inimicus est. IN pecunijs creditis } condonatis. OCCULTAT suum gaudium, } in sinu gaudet. NE uideatur non fuisse soluendo. } obaerati enim, cultus splendorem in fraudem creditorum simulantes, hominum de se opinioni offundunt. AT propter hoc iniuriae genus } Ac, duo mei. Ciofanus testatur, se a Mureto accepisse, delendam esse particulam At, quae sententiam corrumperet. LYSANDRUM } praeclearum ducem, optimeq; de rep. meritum. AGIM regem, } de quo Plutarchus. Ex quo co-tempore } Ex eo tempore, unus. At coq; tempore, unus. Exq; co tempore, Tertij liber, quod placet. Vt tyranni existerent, } Vt & tyranni ex. sex, & Tertij. PRAECLARISSIME constituta } Lyncurgi legibus. MALORVM, } quae nata sunt propter auaritiam, supra: Apollo Pythius oraculo edidit, Spartam nulla re alia, nisi auaritia, esse perituram. PROFACTA } sic duo mei, recte. Profecte, decem. Profectae, Tertij. Profecto, duo. MANARUNT latius, } sic Fam. lib. xii. ep. i. Manabat illud malum urbanum. AFRICANI } maioris: cuius ex filia Cornelia Ti. Gracchus duos filios suscepit, Tiberium, & Caium. ARATVS scymius, } cuius uitam Plutarchus literis mandauit. A tyrannis } Abantida Paei filio, Paeo patre, Nicocle. VRBE est potitus, } sic omnes mei, & Tertij. Sunt, qui, Urbem, reponant, ueteres libri aduersantur. NICOCLEM } P ut, in Arabo. Alij, Methodem, ex antiquis libris, & ex Polybio. Impresi, Metoclem. Duo scripti, Modoclem. quorum unus, in ora, Vel. Methodem. Vnus, Methodem. Vnus, Modoclem. Vnus, Michoclem. Vnus, Methodem. Vnus, Metrodem. Vnus, Midoclem. Vnus, Modoclem. Vnus, Nicodem. Vnus, Sitocem. Vnus, Metocem. Duo, Nicoclem. Tertij, Nicoclem. IMPROVISO oppressisset, } sine ciuili sanguine. SEXCENTOS exsules, } octoginta a Nicocle, haud pauciores quingentis a superioribus. QVOS & ipse rest. } Et, non est in septem, & Tertij. DETINEBANTUR; } Tenebantur, septem, & Tertij. REM integram } Plinius ad Traianum; Rem integram distuli. Integrum referuare, Cic. Fam. lib. i. In integro res, uel causa, Terentius. In integrum restituere, Iuri, consulti. In integro res est, in Verrem, & ad Att. PTOLEMAEVM, } Philadelphum, Ptolemaei, Aegypti reges, omnes dicti, ut Caesares, & Augusti Imperatores; Graecorum, autem praeterea, Cecropidas, Atheniensium; Tigranes, Assyriorum; Pharautes, Medorum; Sannacherib, Philistinorum. SVVM hospitem, } quem signis, & tabulis ex Graecia sibi deuinxit, Plutarchus. QVI tum regnabat alter post Alexandriam conditam: } eius filius, qui, cum Alexandro militauit. CUI cum exposuisset, } Qui, septem, & Tertij. GRANDI pecunia } centum quinquaginta talentis. Plutarchus. CVM in Sicyonem } et, In, non est in tribus, & Tertij. QVINDECIM principes } sic Plutarchus.

chus. **DETINEBANT**, & Tenebant, octo. **PRAEFECIT Q.** & Perfecitque, Tertij liber. **ET** *ut persuaderent alijs*, & *Et non est in septem. Met, pro, VII, est in tredecim & Tertij. Vt bis iam u-*
dimus, & primus Sulla, deinde Caesare dominantibus. **SAPIENTIA summi cuius**, & Boni, est in
 nouem, & Tertij. **DEFENDERE**, & abest ab uno meo, & Tertij. **QVID est aliud, alijs & c.** & It
 octo mei, & Tertij. **Quid est aliud, nisi alijs, unus. Quid est aliud, quam alijs, quinque.** **FAMILIAE no-**
nae, & debitam pecuniam largientes. **UT emas mea pecunia fundum**, & uel cum fenore sumpta, uel, ut
 interdum amicitiae gratis sit, sine fenore. **ET cum tu habeas**, & Et non est in decem, & Tertij. **EGO**
 non habeam pecuniam? & quia licet tibi non soluere per tabulas, nouas. **AES alienum**, & priuatorum
 ciuium. **REIP. noceat**, & ob eorum seditiones, qui obaerati sunt, & nouas tabulas, leges agrarias, pro-
 scriptiones, coniurationes expectunt. **NON, si fuerit**, & sic quattuor mei, & Tertij. **Si non fuerit, tres.**
 Si non hoc fuerit, duo. **FIDES**, & quam Iulianae fundamentum dixit lib. I. **NUMquam enim ue-**
lemens, & *Et, Enim non est in undecim, & Tertij. **TENTATA res est**, & Catilina duce. **ORDI-**
ne, & ne uideatur de humilibus tantum loqui, addidit, **Ordine**, quia nobilius est Ordo, quam Genus, ep.
 9. lib. I. Fam. Conctis hominibus, ordinibusq. incumbentibus. **Et ep. x. lib. III. & Coelius ep. 17. lib. III.**
 & oratione i. pro Cornelio. **UT hoc tantum malum de rep. tolleretur**, & Totum, pro, tantum, est in tri-
 bus, & Tertij. **FRAVDANDI enim spe sublata**, & sperauerant debitores, si resp. mutaretur, se nihil so-
 lituros, eam spem sustulit uirtus, & uigilantia Ciceronis. **HIC noster uictor**, & Caesar. **TUNC qui-**
dem uictus, & interfectus a Bruto, Caisio, alijs. **Sic quinque. Tum, sex, & Tertij. Nunc, tres.** quod etiam
 erat in impressis. **Tunc quidem uictus**: me scilicet consule: quia Catilina propter aeris alieni magnitudi-
 nem consentiens, perficere non potuit, obsistente me, quod cogitabat, debitores ut creditoribus nihil solue-
 rent; & cum ea simul uictus Caesar, omnesq. idem cogitantes uidentur. **Suet. & Plut. de Caesaris aeris alie-**
no. Haec sententia confirmari uidetur sequentibus uerbis. **CUM eius iam nihil interesset**, & cum aere
 iam non premeretur alieno, rerum omnium armis potitus. Perfecit igitur ea, quae multo ante cogitauerat,
 ut leges, & iudicia nihil ualere, non sua causa, quia nihil iam debebat, sed suorum, qui graui alieno aere
 laborabant, nec sine ciuili bello incolumes ullo modo esse poterant, quae de re sic ad Att. lib. VII. **Verumtam-**
en hoc uideo, cum homine audacissimo, paratissimoq. negotium esse: omnes damnatos, omnes ignomi-
 nia affectos, omnes damnatione, ignominiaq. dignos illae tacere, omnes, qui aere alieno premantur; quos
 plures esse intelligo, quam putaram. Eorum ex numero noti sunt, quibus ad consumendum nihil satis esse
 uideretur, **C. Curio, M. Antonius, P. Dolabella.** **PECCARE**, & Peccandi, unus meus. **ETIAM**
si causa non esset. & etiam si peccare, quidem in eo, id est aeris alieni solutionem tollere, sua causa non coge-
 reretur: cum ipse iam nihil deberet.*

CICERO

AB hoc igitur genere largitionis, ut alijs detur, alijs
 auferatur, aberunt is, qui temp. inebuntur: in pri-
 misq. operam dabit, ut iuris, & iudiciorum aequitate
 suum quisque teneat; & neque tenuiores propter imbec-
 illitatem circumueniantur, neque locupletibus ad sua
 uel tenenda, uel recuperanda obsit inuidia. praeterca,
 quibuscumque rebus uel belli, uel domi poterunt, temp.
 augeant imperio, agris, uel alijs. haec magnorum ho-
 minum sunt: haec apud maiores nostros factitata: haec
 genera officiorum qui persequuntur, cum summa utilitate
 reip. magnam ipsi adipiscuntur & gratiam, & gloriam.
 In his autem utilitatum praeceptis Antipater Tyrius,
 Stoicus, qui Athenis nuper est mortuus, duo praecepta cen-
 set esse a Panaetio praetermissa, ualitudinis curationem,
 & pecuniae. quas res a summo philosopho praeteritas ar-
 bitror, quod essent faciles: sunt certe utiles. Sed ualitudo
 sustentatur nouitia sui corporis, & obseruatione, quae res
 aut prodesse soleant, aut obesse; & continentia in uictu
 omni, atque cultu, corporis tuendi causa, & praetermit-
 tendis uoluptatibus; postremo arte eorum, quorum ad scie-
 tiam haec pertinent. Res autem familiaris quaeri debet
 is rebus, a quibus abest turpitudine, conseruari autem dili-
 gentia, & parcimonia, usitatem etiam rebus augeri. has res
 commodissime Xenophon Socraticus persecutus est in eo li-
 bro, qui, Oeconomicus, inscribitur: quem nos, ista sere ae-
 tate cum essemus, quae es tu nunc, et Graeco in Latium co-

uertimus. Sed utilitatum comparatio (quoniam hic lo-
 cus erat quartus a Panaetio praetermissus) saepe est ne-
 cessaria, nam & corporis commoda cum externis, & ex-
 terna cum corporis, & ipsa inter se corporis, & externa
 cum externis comparari solent. Cum externis corporis
 hoc modo comparantur; ualere ut malis, quam diues ef-
 se: cum corporis externa, hoc modo; diues esse potius,
 quam maximis corporis uiribus. Ipsa inter se corporis
 comparantur sic: bona ualendo uoluptati anteponatur,
 uires celeritati. Externorum autem, ut gloria diuitijs, ue-
 stigalia urbana rusticis; ex quo genere comparationis il-
 lud est Catonis sensus: a quo cum quaereretur, quid maxi-
 me in re familiari expediret, respondit; bene pascere;
 quid secundum, satis bene pascere; quid tertium, bene ui-
 uere; quid quartum, arare; & cum ille, qui quaesierat, di-
 xisset; quid fenerari? tum Cato, quid hominem, inquit, oc-
 cidere? ex quo, & multis alijs, intelligi debet, utilitatum
 comparationes solere fieri, restiq. hoc adiunctum esse
 quartum exquirendorum officiorum genus. Sed toto hoc
 de genere, de quaerenda, de collocanda pecunia, etiam
 de uenda, commodius a quibusdam optimis uiris, ad
 medium Ianum sedentibus, quam ab ullis philosophis
 ulla in schola, disputatur. sunt tamen ea cognoscenda. per-
 tinent enim ad utilitatem, de qua hoc libro disputati est.
 reliqua deinceps persequemur.

EXPLANATIO

ET neque tenuiores propter imbecillitatem circumueniantur, & sic octo mei, sex, & Tertij, Humilitatem, quod non placet, & glossema uidetur fuisse ad, Imbecillitatem. & ita scriptum est in margine unius mei ueteris libri, recenti manu, nec Humilitas pro glossemate uidetur requirere Imbecillitas, sed aliquis potius Humilitatem, pro, Imbecillitatem, substituit. **OBSIT inuidia.** & hinc Comicus:

Indices saepe propter inuidiam adimunt diuiti;

Aut propter misericordiam addunt pauperi.

BELLI, & pro, in bello, antique, & usitate dictum, paullo tamen durius. Domi, militiae, dixit lib. de Senectute. Bellis, nouem, & Tertij. **HAEC genera officiorum** & quae ad uniuersos, quaeq; ad remp. pertinent. **QVI persequuntur,** & Qui persequuntur, unus. Qui prosequuntur, tres. Qui sequuntur, duo.

ADIPISCENTVR & Duo, Adipiscuntur. **ET gratiam, & gloriam.** & ut amentur, & in admiratione sint. Vtrumque & supra coniungit: Maxime autem & gloria paritur, & gratia defensionibus. Et, cum dixit: Hoc scientiae genere prodesse quamplurimis, uehementer & ad opes augendas pertinet, & ad gratiam.

Lib. III. Huic nec laus magna adhibenda est, nec gratia. Et, eodem libro: Qui illam eripuerit, in maxima gratia futurus, & gloria. Ad Plancum ep. 5. lib. x. Mi Plance, incumbere, ut belli extrema perficias. in hoc erit summa & gratia, & gloria. **ANTIPATER Tyrius,** & Catonis Vicensis familiaris. Plutarchus.

DVO praecepta censet esse a Panaetio praetermissa, & quattuordecim, & Tertij, Duo praeterita censet esse a Panaetio. **A summo philosopho** & uindicat eum ab ignorantia, contra obiectionem Antipatri. **QVOD essent faciles:** & non quod eas ipse non uiderit. **SUNT certe utiles.** & causa, cur ipse praecepta subiungat, quae Panaetius, quem iam excusauit, omittenda duxit. **SYSTENTATUR** & ne in morbos cadat. inde ductum, Firma, & imbecilla ualuetudo.

NOTITIA sui corporis, & sui: quia non iisdem rebus omnes, sed alius alia re indiget ad ualuetudinem. Ex notitia uero sui corporis nascitur obseruatio earum rerum, quae res aut prodesse soleant, aut obesse. aliter enim obseruari non possunt. & quia sola sui corporis notitia non sufficit, adiungitur tamquam necessaria rerum earum, quae profunt, aut obesse. in ijs enim secundum praeceptum nascitur ex primo, sine quo locum non haberet: sicuti nec primum sine secundo fructu ferret.

OBSERVATIONE earum rerum, quae &c. & Earum rerum, non est in duobus meis, & Tertij. **IN uictu omni, atque cultu,** & Cultus a Victu differt. multa enim praeter cibum, potionemq; sunt, quae ad ualuetudinem pertinent. **CORPORIS uentis causa,** & uictu enim, atque cultu corpus tueritur.

PRAEETERMITTENDIS uoluptatibus; & ijs, quae obsunt. Hoc quantum praeceptum uidetur inclusum in primo, quod est, Obseruatione earum rerum, quae res aut prodesse soleant, aut obesse. in ijs enim, quae obsunt, uitandae uoluptates. uerum, quia uoluptate plerique homines tamquam esca capiuntur, ideo nominatim ea de re praecipendum Cicero putauit: quae cum maxime delectaret, maxime tamen obest &c.

Et praetermittendis uoluptatibus: &, Et, non est in uno meo, & Tertij. **ARTE eorum,** & medicorum. **Artem medicinam uocat.** Virg. lib. XII.

Iamq; aderat Phoebus ante alios dilectus Iapis

Iasides, acri quondam cui captus amore

Ipsae suas artes, sua munera laetus Apollo

Augurium, citharamq; dabat, celereq; sagittas.

Ille, ut depositi proferret fata parentis,

Scire potestates herbarum, usumq; medendi

Maluit, & mutas agitare in gloriosas artes.

Paullo inferius Iapis ipse loquitur:

Non haec humanis opibus, non arte magistra

Proveniunt, neque te, Aenea, mea dextera seruat.

Et, apud Ouidium, Apollo artem suam inuentum uocat:

Inuentum medicina meum est, opifexq; per orbem

Dicor: & herbarum subiecta potentia nobis.

Heu mihi, quod nullis amor est medicabilis herbis,

Nec profunt domino, quae profunt omnibus artes.

CONSERVARI & non enim satis est quaerere, nisi conseruemus. **COMMODISSIME** & sic, ut nihil desideres, & in discendo uoluptatem capias. nam, Commode, laudem habet, unde illud supra: Commode autem, quicumque dixit, Pecuniam qui habeat, non reddidisse, Et, in extremo libro: Toto hoc de genere, de quaerenda, de collocanda pecunia, etiam de utenda commodius a quibusdam optimis uiris, ad medium Ianum sedentibus, quam ab ullis philosophis, ulla in schola, disputatur. **OECONOMICVS** & de quo D.

Hieronymus, Quintilianus lib. x. cap. 5. Plinius lib. XI. cap. 25. & Seruius Georg. i. **ISTA fere aetate cum essemus,** & Cum essemus, absunt ab uno meo. **SED utilitatum comparatio** & nam de comparatione eorum, quae honesta sunt, differunt libro primo. **QVONIAM his locus erat quartus a Panaetio praetermissus** & Primus locus est, Honestum ne factu sit, an turpe: secundus, conducatur, nec ne: tertius, duobus propositis honestis utrum honestius: quartus, duobus propositis utilibus utrum utilius: de quo nunc loquitur Cicero.

QVONIAM his locus erat quartus a Panaetio praetermissus & Primus locus est, Honestum ne factu sit, an turpe: secundus, conducatur, nec ne: tertius, duobus propositis honestis utrum honestius: quartus, duobus propositis utilibus utrum utilius: de quo nunc loquitur Cicero.

QVONIAM his locus erat quartus a Panaetio praetermissus & Primus locus est, Honestum ne factu sit, an turpe: secundus, conducatur, nec ne: tertius, duobus propositis honestis utrum honestius: quartus, duobus propositis utilibus utrum utilius: de quo nunc loquitur Cicero.

QVONIAM his locus erat quartus a Panaetio praetermissus & Primus locus est, Honestum ne factu sit, an turpe: secundus, conducatur, nec ne: tertius, duobus propositis honestis utrum honestius: quartus, duobus propositis utilibus utrum utilius: de quo nunc loquitur Cicero.

QVONIAM his locus erat quartus a Panaetio praetermissus & Primus locus est, Honestum ne factu sit, an turpe: secundus, conducatur, nec ne: tertius, duobus propositis honestis utrum honestius: quartus, duobus propositis utilibus utrum utilius: de quo nunc loquitur Cicero.

QVONIAM his locus erat quartus a Panaetio praetermissus & Primus locus est, Honestum ne factu sit, an turpe: secundus, conducatur, nec ne: tertius, duobus propositis honestis utrum honestius: quartus, duobus propositis utilibus utrum utilius: de quo nunc loquitur Cicero.

QVONIAM his locus erat quartus a Panaetio praetermissus & Primus locus est, Honestum ne factu sit, an turpe: secundus, conducatur, nec ne: tertius, duobus propositis honestis utrum honestius: quartus, duobus propositis utilibus utrum utilius: de quo nunc loquitur Cicero.

QVONIAM his locus erat quartus a Panaetio praetermissus & Primus locus est, Honestum ne factu sit, an turpe: secundus, conducatur, nec ne: tertius, duobus propositis honestis utrum honestius: quartus, duobus propositis utilibus utrum utilius: de quo nunc loquitur Cicero.

QVONIAM his locus erat quartus a Panaetio praetermissus & Primus locus est, Honestum ne factu sit, an turpe: secundus, conducatur, nec ne: tertius, duobus propositis honestis utrum honestius: quartus, duobus propositis utilibus utrum utilius: de quo nunc loquitur Cicero.

docet libro primo. *Cum externis corporis hoc modo comparantur; & Comparantur, non est in uno meo. Ipsa inter se corporis comparantur sic: & Comparantur, non est in tredecim meis, & Tertij. Bona ualētudo & Ut bona ualētudo, undecim mei, & Tertij. Duo, Si bona ualētudo. Ex quo genere comparationis illud est Catonis senis: & hoc addit, ut e Catonis quoque sententia distinguendas esse utilitates ostendat: cum sint alijs aliae maiores, ut, bene pascere, quam satis bene pascere; satis autem bene pascere, quam uitire; & uitire, quam arare: aliae uero alijs honestiores. nam, fenerari, summam utilitatem esse nemo negat: nec tamen quaerenda, quia non honesta. *Expeditur, & male in uno meo, Expeditur. Bene pascere; & Pafeua ueteres pluris aestimabant, quam uineas, & arua, unde illud in Paradoxo ultimo: Si isti callidi rerum aestimatores prata, & areas quasdam magni aestimant, quod ei generi possessionum minime quasi noceri potest: quāti est aestimanda uirtus, quae nec eripi, nec surripi potest? Et Columella lib. 2. cap. 17. Atque haec, inquit, orator exsequi poterit, si non solum, quae retuli, genera pabulorum prouiderit, uerum etiam copiam ferri, quo melius armenta tueatur, sine quibus terram commode moliri difficile est. & ideo necessarius ei cultus est etiam prati, cui ueteres Romani primas in agricolatione tribuerunt. nomen quoque indiderunt ab eo, quod protinus esset paratum, nec magnum laborem desideraret. M. quidem Porcius & illa commemorauit, quod nec tempestatibus affligeretur, ut aliae partes ruris, minimiq. sumptus egens, per omnes annos praebere reditum, neque cum simplicem, cum etiam in pabulo non minus redderet, quam in feno. *Bene uitire; & cur malim, Vitire, (quod in quattuor esse antiquis libris, scribunt Nannius in Miscellaneis, Langius, Bauidinus, Gifanius,) quam, Vestire, quod ipsum reperi in omnibus meis, (nam a Tertij libro hoc totum abest) tribus causis adducor: primum, quod, cum haec sint Catonis praecepta, particulari cum uerbo, in certa re designanda, quam generali, usum esse, uerisimilius est. deinde, quod Plinius lib. xlix. cap. 5. haec ipsa referens Catonis praecepta, quaestuosissimā in agro Vitem esse dixit, Vestirendi mentionem nullam fecit, postremo, quod ex Vestire certe non tam facilis fuit lapsus ad Vitire, quam ex Vitire ad Vestire: cum ita scriberet ueteres, Veitire, pro Vitire; ut Viam, pro Viriā, & similia. Quod peritis antiquitatum ita notum est, ut exemplis probare non oporteat. Haec autem Catonis praecepta ne quis miretur in eius libris non exstare: circumferuntur enim sermonibus, ut ab illo dicta, non ut scripta. Itaque & Cicero, & Plinius aiunt, Cato, interrogatus, &c. Nam, quod scriptum est, apud Catonem cap. 61. simile illud quidem est ex aliqua parte, ex aliqua tamen dissimile. Vestire tamen, si legas, interpretandum, arboribus maxime fructum ferentibus. uerum haec utilitas non uidetur arationi praeferenda, itaque magis placet, Vitire. *Quid hominem, inquit, occidere? & ut ostenderet, non omnem utilitatem quaerendam esse, quasi fenerari nō liceret. Solere fieri, & sex, & Tertij, ord. praep. Fieri solere. Toto hoc de genere, & cuius partes sunt tres, quo modo quaerenda, collocanda, utenda pecunia sit. *De collocanda & ut conseruetur, atque etiam augetur, ubi quaesita iam est. *Etiam de utenda, & sic omnes mei, & Tertij. *Utenda: parce uidelicet, ac frugaliter. qui enim, ut pecuniam quaereret, ne fenerationis quidem quaestum turpem putauit, is, ut eam pecuniam temere dissipet, ac dispendat, non facile adducetur, itaque superuacaneum paene uidetur ei praecipere; cui tamen praecipiunt feneratores, nihil omnino, quod ad pecuniam pertineat, omitterent. superuacaneum autem praceptum, uel parum certe necessarium significat hic loquendi modus. Etiam de utenda. *Commodius & melius, & utilius. *A quibusdam optimis uiris, & a feneratoribus. ironia. iam enim de feneratione dixit, Quid hominem occidere? & uerbum, Quibusdam, ironiam magis indicat. *Commodius a quibusdam optimis uiris: a contrario sensu, nam nec decenter, & honeste, nec ab optimis uiris de quaerenda, & collocanda pecunia ab ijs, qui sedent ad medium Ianum, idest a feneratoribus, disputatur. nō enim in quaerenda collocanda ue pecunia, sed in utenda potius, laus posita bonitatis est. itaque recte subiungit Cicero: Etiam de utenda, usus enim pecuniae is est, qui pecuniae quaerendae, & collocandae scientiam excusare possit. nam illa per se, idest, quaerere, & collocare, laudem non habet. *Ad medium Ianum & uicus hoc nomine Romae fuit, ubi pecunia fenore dabatur. prima uici pars, summus Ianus, media, medius; ultima, imus uocabatur. unde Horatius ep. 1. lib. 1.***********

O ciues, ciues, quaerenda pecunia primum est,
Virtus post nummos. haec Ianus summus ab imo
Perdocet.

Maxime uero ad medium Ianum, idest, medio uico, sedebāt feneratores. Itaque Phil. v. Ita ne? Ianus medius in L. Antonij clientela sit? quis umquam in illo Iano inuentus est, qui L. Antonio mille nummum ferret expensum? Et Horatius sat. 3. lib. 11.

— Postquam omnis res mea Ianum

Ad medium fracta est, aliena negotia curo,
Excussus proprijs.

De Iano praeterea Phil. vi. & vii. Octo, & Tertij, Ad ianuae mediū: sex, ord. praep. Ad mediū ianuae. Male, *Quam ab ullis philoſophis & itaque mihi hoc de genere pluribus disputandū nō est. *Sunt tamen ea cognoscenda. & quae disputantur ab ijs, qui ad mediū Ianū sedent: quae scilicet philosophi de utilitatibus disputant, quā quā haud ita commode, ut ij, qui ad medium Ianum sedent, idest feneratores. *Pertinent enim ad utilitatem, & licet ea ratio quaerendae, collocandae, utendae pecuniae, de qua feneratores commodius, quam philosophi, disputant, haud satis honesta uideatur. *Disputatum est. & sic tredecim mei, & Tertij, recte. *Vnus, Disputandum est. *Reliqua & a Panaetio praetermissa: si id, quod speciem habet honesti, pugnet cum eo, quod utile uidetur, quo modo ea discerni oporteat.******

ARGUMENTVM

LIBRI

TERTII.

LIBRO primo, unde officia ducerentur; secundo, quid esset utile, quaesitum est; hoc tertio, de honesto, & utili, cum pugnare uidentur inter se deliberatur. sed, antequam haec disputatio suscipiatur, consilium suum Cicero, quod, extincto senatu, deletisq. iudicijs, ad scribendum curam omnem, studiumq. conuerterit, maioris Africani tueretur exemplo. Mox ideo dicit interdum dubitari solere, utrum id, quod utile uideretur, anteponendum esset honesto, non quod ea comparari oporteret inter se, sed quia tempus incideret eiusmodi, ut, quod turpe haberi solet, honestum esse inueniretur. exempli gratia: hominem occidere, turpe est: at, si tyrannus occiditur, non modo non turpe, sed gloriosum etiam existimatur. distinguuntur haec non tam re, quam tempore. Et, ut distinguantur, formula quaedam constituitur Stoicorum rationi, disciplinaeq. consentanea, quidquid honestum, idem utile esse; nec utile quidquam, quod non honestum. quo sequitur, ut, detrahere aliquid alteri, & hominem hominis incommodo suum augere commodum, honestum ideo non sit, quia nec natura, idest iure gentium, nec legibus populorum conceditur: contraq. honestum in primis, & secundum naturam, pro multorum incolumitate, atque emolumento labores, molestiasq. suscipere. Rursus, hominibus, diuitijs, uoluptatibus, & eiusmodi rebus anteponenda quidem amicitia est: amicitiae tamen causa nihil contra remp. aut iusiurandum, aut fidem uir bonus faciet. iacere enim utilitatis species, ualere honestas debet, cum id, quod utile uidetur in amicitia, cum eo, quod honestum est, comparatur. Quod si hoc in priuata amicitia, multo magis in rep. obseruandum. idq. laudatur in primis in Atheniensi populo, Aristidis potius, quam Themistoclis, consilium secutis, cum hic utilitatem tantum spectaret, ille honestatem pluris, quam utilitatem, aestimaret. Jam, celare ueritatem emolumentum gratia, si turpe est: orationis ueritatem adhibere, & mendacio sibi utilitatem quaerere, multo turpius. Sunt autem multa, quae quia more, lege, iure civili conceduntur, ideo turpia non uidentur: sed aliud est ius civile, aliud ius gentium: ideo saepe accidit, ut, quod iure gentium, idest lege naturae sanciat, idem uetetur iure civili; aut, quod iure civili uetatur, idem per naturae legem liceat. Optimum igitur est ius civile, quod a natura ducitur, & malitiam, fraudemq. uindicat, ut in praediorum, mancipiorumq. uenditione. Cuius generis cum occurrant multa, una omnium regula est, quam qui seruauerit, aberit a culpa; ut ita placeat id, quod utile uidetur, si modo turpe non est; aut, si turpe est.